

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΒΗΜΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

« Χαῖρε, τῆς λέει, Ἀειπάρθενε, εὐλογημένη. Χαῖρε!
Ὁ Κύριός μου εἶναι μέ Σέ! Χαῖρε, Μαρία, Χαῖρε! »

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΔΡΑ: ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ: Ξενοφώντος 15α τ.τ. 118

ΤΗΛΕΦ. 3236.547 - 3221.316 - 3245.375

ΕΤΟΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ 1922

Ένωσις

τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους
νομίμως ὑφισταμένων Διδασκαλικῶν Συλλόγων
καὶ τῶν Διδασκαλικῶν Συλλόγων
τῶν ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων

Ἀνεγνωρισμένη

ὑπὸ τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν
διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 754/1946 Ἀποφάσεώς του
ὡς αὕτη ἐτροποποιήθη
διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 7363/46, 10508/48, 3716/51,
4711/66, 570/69 καὶ 3213/72 ἀποφάσεων

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος	Ἀναστάσιος Ντόγκας
Α'. Ἀντιπρόεδρος	Χρῖστος Λουκόπουλος
Β'. »	Θεοχάρης Κυριακίδης
Γεν. Γραμματεὺς	Δημήτριος Καρέτσης
Εἰδ. »	Τηλέμαχος Κουτσαυτάκης
Ταμίας	Ἰωάννης Τυράσκης
Σύμβουλος	Μιχαὴλ Γαλετζῶς
»	Γεώργιος Στουρνάρας
»	Παναγιώτης Λομπρόπουλος

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

•
Ἀριθμός ἀδείας Κυκλοφορίας
18764/Γ τοῦ 1954

•
Υπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως

•
ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΕΚ ΜΕΛΩΝ
ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

•
ΑΘΗΝΑΙ

1975

•
ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΕΥΧΟΥΣ 2
ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

•
ΓΡΑΦΕΙΑ

Ξενοφώντος 15α - ΑΘΗΝΑΙ (118)
ΤΗΛΕΦΩΝΑ

Διεύθυνσις - Σύνταξις 3236.547

Διαχείρισις - Διεκπεραίωσις 3221.316

•
Ἔργασίαι δημοσιευόμεναι ἢ μὴ
δὲν ἐπιστρέφονται

•
ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

Ἔτήσιαι προπληρωτέαι

ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ Δρχ. 80

ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ » 120

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ Δολ. 3,50

Δι' αεροπορικὴν ἀποστολὴν
προστίθενται διὰ τέλη » 1

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ Δρχ. 5

ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

σελ.

1. Τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας στήν ἐπιτυχία
τοῦ ἀγώνος 2

ΙΩΑΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

2. Ἡ οὐσία τῆς ὀρησκείας 3

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΚΑΣΙΜΑΤΗ

3. Ἡ σημασία τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ
1821 7

ΕΥΡΙΠΙΔΗ ΣΟΥΡΛΑ

4. Γύρω ἀπὸ τὴν σύνταξιν Πατριδογνω-
στικῶν Ἀναγνωστικῶν 14

ΚΩΣΤΑ ΚΑΛΑΝΤΖΗ

5. Τὸ πρόβλημα τῆς γλωσσικῆς ἀγωγῆς
τῶν βαρηκόων καὶ κυρίως τῶν κωφῶν
παιδιῶν 16

ΚΩΝ. ΠΕΝΛΙΔΗ

6. Τὸ ποίημα καὶ ἡ διδασκαλία του εἰς τὸ
Δημοτικὸν Σχολεῖον 23

ΠΑΝΟΥ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

7. Ἐξέλιξις, σημασία, σκοπὸς περὶ τῶν
ἀναγνωστικῶν 26

8. Βιβλιοκρισία 32

LA TRIBUNE
PROFESSIONELLE
DE L' INSTITUTEUR

Publication
mensuelle
de la Fédération
Grecque des
Instituteurs

rue Xénophontos 15a (118) Athènes - Crece

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΘΥΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Τίποτε δὲν βαραίνει περισσότερο τὴν ἱστορία τοῦ Ἑθνους τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὴν μνήμη τῶν νεκρῶν.

Ἄν τὴν πιστεύης τούτῃ τὴν ἀλήθεια, τότε νοιώθεις πὼς ἡ ζωὴ ὑψώνεται ἀγέρωχη προσφορά στὸ πεδίο τῆς μάχης, μὲ τὴν συναίνεσι τῆς ὁλοκληρωτικῆς θυσίας.

Τότε ὁ θάνατος, παύει νὰ εἶναι μοῖρα!

Γίνεται ὁ στέφανος τῆς ζωῆς!

Γίνεται θεία παρακαταθήκη γιὰ τὶς ἐρχόμενες γενεές, γιὰ νὰ ἔχουν ἰδανικό τους, ἐκείνους ποὺ πεθαίνουν! Ἐκείνους ποὺ πεθαίνουν ὄχι ἀπὸ ἀδυναμία, ἀλλ' ἀπὸ περίσσειμα ζωῆς!..

Νᾶχουν ἰδανικό ἐκείνους ποὺ πεθαίνουν σὲ «ῥα πλούτου τῆς ψυχῆς, σὲ ῥα μουσικῆς»... Νὰ ἔχουν ἰδανικό τοὺς νεκροὺς τῶν Ἑλλήνων!...

Ἡ 25η Μαρτίου 1821 εἶναι συμπυκνωμένη μορφή τῆς ἀλήθειας αὐτῆς. Γιατί αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἡ ζωὴ ἄγγιξε τὸν θάνατο κι' ἐγίνε ζωὴ αὐτὸς ὁ θάνατος.

Ἡ Ἐπανάστασι τοῦ 21 ξεπήδησε ἀπὸ τὸ αἷμα τῆς φυλῆς καὶ μὲ τὶς θυσίες καὶ τὰ ὁλοκαυτώματα δείχνει τὴν ἐποχὴ συνέχεια τοῦ ἀδάμαστου πνεύματος τοῦ Ἑθνους.

Πίσω ἀπὸ τοὺς νεκροὺς στάθηκε τὸ Γένος καὶ πολέμησε γιὰ τὴν ἐλευθερία. Οἱ νεκροὶ τὸ ἐνέπνεαν, ὁ θάνατος τὸ ζωογονοῦσε, γιατί τὸ ὀδηγοῦσε σ' ἓνα συγκλονιστικό, ἀναπότρεπο δίλημμα:

Ἐλευθερία ἢ θάνατος.

Κανένα σκλαβωμένο Ἑθνος δὲν ἔζησε τόσο βαθειά, τόσο ὁλοκληρωτικὰ τὸν θάνατο καὶ κανένα ἄλλο δὲν ἔβγαλε μέσα ἀπὸ τὰ σκοτεινά, ματωμένα του σπλάχνα, αὐτὸν τὸν μεγάλο στεναγμὸ τῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὸ δικό μας Ἑθνος.

Μπροστὰ στὴ δική του συνείδηση τὰ πράγματα εἶχαν τραγικὰ ἀπλοποιηθῇ. Δὲν ὑπῆρχαν πολλὲς λύσεις, δὲν ὑπῆρχαν ποικίλες δυνατότητες. Μονάχα δύο: Ἐλευθερία ἢ θάνατος.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ δίλημμα σπούδασε τὸ Γένος τὴν ἀποφασιστικότητα, τὴν δωρικὴ του ἐμμονή, τὸν περιπαθῆ του ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερία. Μέσα ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ τέναγος τοῦ θανάτου βγῆκε κοσμημένο ἀπὸ μιὰ πείρα πλούσια, πείρα τραγικὴ, πείρα ποὺ τὸ ἔθρεψε καὶ τὸ μεγάλωσε.

Ἐκατόμβες θυσιῶν στήθηκαν σὲ βουνὰ καὶ θάλασσες. Πορφύρωσε ἡ φύσι ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας. Τὸ θυμίαμα τῆς θυσίας ἔφθασε ἐπάνω μέχρι τὸν οὐρανὸ καὶ κάτω μέχρι στὰ μυστικὰ βάθη τῆς γῆς.

Μέσα ἀπὸ ἐρείπια καὶ θρήνους, καπνοὺς καὶ αἷματα, μέσα ἀπὸ τὸ πυρακτωμένο καμίνι τῆς θυσίας, ἀπὸ τὰ κόκκαλα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά, ξεπήδησε ὑπερήφανη, ὁλόλευκη καὶ λεβεντόκορμη ἡ ἐλευθερία.

Χρειάζεται ἀναβάπτισμα στὰ αἰθέρια νάματα τῶν ἰδανικῶν, μεταρρίψαι στὴν ὑπεργήϊνη σφαῖρα τοῦ ἀπλετου φωτὸς ποὺ πλημμυρίζει τὴν Ἑλληνικὴ ἱστορία. Θεῖος μετεωρισμὸς στοὺς ἠλεκτρισμένους κόσμους τῆς Ἑθνικῆς δόξας γιὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς τὸ νόημα τοῦ Ἑθνικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821.

Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ*

ΙΩΑΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ἀκαδημαϊκοῦ - Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ὁ Κάντ ἔδειξε στὴν «Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Λόγου» ὅτι ὅλες οἱ ἀποδείξεις περὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀσθενέστερες ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο, ποὺ ἐπιδιώκουν ν' ἀποδείξουν. Τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει πέρα ἀπὸ τὸ εἶναι τῶν πραγμάτων. Τὸ θρησκευτικὸ συνειδέναι ἀντιλαμβάνεται τὸν Θεὸ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ γι' αὐτὸ τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἄρρητο καὶ ὡς ἅγιο. Τὸ ἅγιο εἶναι μιὰ κατηγορία, δηλαδὴ ἓνας τρόπος τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὴν πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν συναντοῦμε σὲ κάθε θρησκεία. Ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι ἀξιολογικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ καὶ ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ τῆς θρησκείας ὡς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἅγιο διακρίνει τὸ θρησκευτικὸ συνειδέναι ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ συνειδέσθαι, ἀπὸ τὸ λογικὸ, τὸ ἠθικὸ, τὸ καλλιτεχνικὸ, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἅγιο εἶναι ἀπρόσιτο σὲ κάθε ἐννοιολογικὴ σύλληψη καὶ γι' αὐτὸ χαρακτηρίζεται συνάμα καὶ ὡς ἄρρητο. Τὸ ἅγιο ὅμως ὡς ἀξία καὶ μεταφυσικὴ θρησκευτικὴ κατηγορία διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸ ἠθικῶς τέλειο, μὲ τὸ ὁποῖο συνήθως ταυτίζεται. Ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κάντ ὀνομάζει τὴ θέληση, τὴ βούληση τοῦ ἀνθρώπου ἁγία, ὅταν αὕτη χωρὶς καμμιὰ ταλάντευση ὑποτάσσεται στὸν ἠθικὸ νόμο. Ἐπίσης γίνεται συχνὰ λόγος γιὰ τὴν ἁγιότητα ἢ τὴν ἱερότητα τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ νόμου καὶ μὲ αὐτὸ νοεῖται τὸ ἀμετάθετο καὶ τὸ ἀναγκαῖο τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ νόμου. Ἡ πραγματικὴ ὅμως σημασία τοῦ ἁγίου δὲν εἶναι ἠθικὴ, οὔτε περιέχει λογικὰ στοιχεῖα, καὶ γι' αὐτὸ χαρακτηρίζεται ὡς ἄρρητο. Ἰδιαιτέρως μάλιστα τονίζεται τοῦτο ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ θρησκεία. Ἡ κυριαρχία τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τῆς ἁγιότητος, πρὸς τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ συναίσθημα, ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ, ἢ ὁποῖα χωρίζει πῇ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε ἄλλη. Δὲν ὑπάρχει θεβαίως καμμιὰ ἀμφιβολία ὅτι μὲ τὸ ἅγιον συγχωνεύονται καὶ τὰ ἄλλα συναίσθηματα, ὥπως εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη, ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ ἀγάπη, ἡ ταπεινόφρων ὑποταγὴ κ.λ.π., ἀλλὰ ὅλα αὐτά, ἂν καὶ συνοδοιποροῦν μὲ τὸ ἰδιαίτερο ἐκεῖνο γνῶρισμα τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος, δὲν ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν του, οὔτε ἡμποροῦν

νὰ τὸ ἀντικαταστήσουν. Ὅταν δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει τὸ γνῶρισμα τοῦ ἁγίου στὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, τότε μεταπίπτουμε κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς θρησκείας στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς. Τὸ ἅγιο, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει, ἐξουσιάζει ἀπολύτως τὴν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ καὶ ἔχει συνάμα μυστηριακὸ χαρακτήρα.

Ὁ Schleiermacher στοὺς περιφήμους λόγους του περὶ θρησκείας, οἱ ὁποῖοι ἀπευθύνονται στοὺς περιφρονητὰς τῆς θρησκείας μεταξὺ τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων, ὀρίζει τὴ θρησκεία ἢ μᾶλλον τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἢ, ὅπως μὲ ἄλλο τρόπο εἶπαμε πρὶν, τὴ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς συναίσθημα ἐξαρτήσεως. Ὅμως ὁ ὀρισμὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἴσχυσε ὁλόκληρο τὸν δέκατο ἑνατο αἰῶνα καὶ ἰσχύει γιὰ πολλοὺς προτεστάντας θεολόγους καὶ σήμερα, εἶναι ἀτελής.

Δύο βασικὲς παρατηρήσεις εἶναι δυνατόν ν' ἀντιτάξῃ κανεὶς στὸν ὀρισμὸ τοῦ Schleiermacher. Πρῶτον ὅτι τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς νοεῖται σὲ ἄλλες σφαῖρες τῆς ζωῆς, ὅπου ἐπίσης τοῦτο ὑπάρχει. Ὁ Schleiermacher διακρίνει θεβαίως τὸ συναίσθημα τῆς θρησκευτικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὰ ἄλλα συναίσθηματα ἐξαρτήσεως, ἀλλὰ ὅχι ὡς πρὸς τὸ ποιόν, παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ ποσόν, τὴν ἔνταση, τὸ βαθμὸ. Ὅμως τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐξαρτήσεως εἶναι ριζικῶς καὶ κατὰ ποιὸν διάφορο ἀπὸ τὰ ἄλλα συναίσθηματα ἐξαρτήσεως. Δύο εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ συναίσθηματος ἐξαρτήσεως: πρῶτον ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλάσμα — καὶ ἀπέναντι τοῦ πλάστου εἶναι κάτι τὸ ἀσήμαντο — καὶ δεύτερον εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ δεύτερη βασικὴ παρατήρηση, πῇ ὁποῖα δύναται ν' ἀντιτάξῃ κανεὶς στὸν ὀρισμὸ τοῦ Schleiermacher εἶναι ὅτι κατ' οὐσίαν ὁ ὀρισμὸς αὐτός περιορίζει τὸν

(*) Ἡ μελέτη αὕτη, ἥτις ἀποτελεῖ κεφάλαιο ἀπὸ τὰ «Φιλοσοφικὰ καὶ Χριστιανικὰ Μελετήματα» Ἀθῆναι 1973 — ἀναδημοσιεύεται, λόγῳ τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντός της, ἐκ τοῦ περιοδικοῦ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, ἀδεία τοῦ συγγραφέως.

χώρο του θρησκευτικού συναισθήματος, διότι κατ' ούσίαν μιλεί μόνον γιά τὸ συναίσθημα, ὅτι ἀπὸ κάπου ἐξαρτῶμαι, καὶ συμπερασματικῶς μόνον δέχομαι, κατὰ τὸν Schleiermacher μιὰ αἰτία ἔξω ἀπὸ ἐμένα τὸν ἴδιο, δηλαδή τὸ Θεό. Τοῦτο ὁμῶς εἶναι ὅλως διόλου ἀντίθετο πρὸς τὸ περιεχόμενο τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ὅτι δηλαδή εἶμαι πλάσμα. Τὸ αὐτοσυναίσθημα ὅτι εἶμαι πλάσμα ἀναλύεται σὲ δύο στοιχεῖα, καὶ τὸ ἓνα εἶναι ὑποκειμενικὸ καὶ τὸ ἄλλο ἀντικειμενικὸ. Τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ συνείδηση τῆς μηδαμινότητός μου, τὸ ἀντικειμενικὸ εἶναι ἡ πεποίθηση γιά τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ. Μόνον ὅπου ὑπάρχει ἡ συνείδηση τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει καὶ ὅ,τι ὀνομάζομε ἅγιο. Τί εἶναι τὸ φοβερὸν τοῦτο μέγεθος τοῦ θρησκευτικοῦ θιώματος, τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ περιγραφῇ μόνον ἀπὸ τὸ συναίσθημα ἢ μᾶλλον τὸ σύνολο τῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα γεννῶνται ἐξ αἰτίας τοῦ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ σύνολο τῶν συναισθημάτων αὐτῶν χαρακτηρίζεται ὡς θρησκευτικὸ συναίσθημα. Τοῦτο ἐλευθερούμενο ἀπὸ τὰ λοιπὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα πάντοτε τὸ συνοδεύουν, δηλαδή τὸ συναίσθημα τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς ἀγάπης κλπ., κυριεύει ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκφράζεται ἐκρηκτικῶς σ' ὅ,τι ὀνομάζομε λατρεία καὶ συνάμα στὰ θρησκευτικὰ μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης, ὅπως εἶναι τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου καὶ ὁ Παρθενών, οἱ Ἐξομολογήσεις τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ἡ Ἁγία Σοφία. Κάποτε μάλιστα — σπάνια — τὸ συναίσθημα τοῦτο προσλαμβάνει τὴ μορφή τῆς μέθης, τῆς θακχικῆς ἐκστάσεως καὶ τῆς αὐτοκαταστροφῆς.

Τὰ χαρακτηριστικὰ ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡδήγησαν τὸν θρησκευτιολόγο τῆς ἐποχῆς μας Rudolf Otto νὰ ὀνομάσῃ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα *mysterium tremendum*. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρισμὸς τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡς μυστηρίου εἶναι ἀρνητικὸς, διότι μυστήριον ἐννοιολογικῶς εἶναι ἐκεῖνο, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου ἔχει κανεὶς τὰ μάτια κλειστά, ἐκεῖνο, ὅπου κανεὶς δὲν βλέπει τίποτε. Συνεπῶς μυστήριον εἶναι τὸ ἀφανέρωτο καὶ κρυφόν, τὸ ἀκατανόητο καὶ ἀπρόσιτο. Τὴ θετικὴ ὁμῶς πλευρὰ αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τὴν εὐρίσκομε σὲ θρησκευτικὰ θιώματα, στὶς καταστάσεις ἐκεῖνες τῆς ψυχῆς, οἱ ὁποῖες ἐκφράζουν τὴ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ, ὅπως μὲ ἄλλο τρόπο εἶπαμε, τὸ θρησκευτικὸ συνειδέναί. Ὁ πρόσθετος χαρακτηρισμὸς τοῦ μυστηρίου ὡς *tremendum* εἶναι ἕνας κατ' ἀναλογίαν ὀρισμὸς πρὸς τὰ

συναισθήματα τοῦ φόβου, ἂν καὶ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα δὲν εἶναι κοινὸς φόβος. Ἡ Ἁγία γραφὴ καὶ Ἰδίᾳ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, γνωρίζει πολὺ καλὰ αὐτὸν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀνάλογο στὴ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων εἶναι τὸ «πανικὸν δεῖμα», ὁ πανικός, ὁ φόβος τοῦ Πανός. Τὸ ἰδιαίτερο ὁμῶς γνώρισμα αὐτοῦ τοῦ φόβου εἶναι ὅτι αὐτὸς δὲν πηγάζει ἀπὸ τίποτε τὸ ὀρισμένο, τὸ συγκεκριμένο, π.χ. ἀπὸ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦν τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ φαινόμενα αὐτὰ ποτὲ δὲν δημιουργοῦν θρησκευτικὸ φόβο. Ὁ φόβος αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ φυσικὸς, ἀλλὰ εἶναι ἡ διαίσθηση τοῦ μυστηρίου, τοῦ ἀγνώστου, τοῦ ἀπροσίτου.

Στὴ θρησκεία τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων ὁ φόβος αὐτὸς παρουσιάζεται ὡς φόβος ἀπὸ τοὺς δαίμονες. Ὅμως, ἐνῶ οἱ δαίμονες σιγὰ - σιγὰ παραμερίζονται ἀπὸ τὴ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ συναίσθημα αὐτοῦ τοῦ φόβου παραμένει καὶ δὲν διαφέρει μόνον κατὰ βαθμὸν ἀπὸ τὸ φυσικὸ φόβο ἀλλὰ καὶ κατὰ ποιόν. Κανεὶς φυσικὸς φόβος, ὅσον καὶ ἂν τὸν πολλαπλασιάσωμε, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ τὸν φόβο ποὺ περιέχει τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα. Ὁ φόβος αὐτὸς εἶναι μιὰ μυστικὴ φρίκη, ἡ ὁποία ἀκριβῶς γεννᾷ μέσα μας τὸ συναίσθημα ὅτι εἶμαι πλάσμα, ὅτι δηλαδή ὄχι μόνον δὲν ἔχω ἐγὼ κάμει τὸν ἑαυτό μου, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν εἶμαι τίποτε ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ παντοδύναμος εἶναι ἀπρόσιτος στὴ γνώση μου. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ διατηρεῖται ζωηρότατα καὶ κατὰ τὴ μυστικὴ ἐνωση τῆς ψυχῆς μὲ τὸ Θεό, ὅποτε ὁμῶς τὸ ἀπρόσιτον τοῦ Θεοῦ παραμερίζεται. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖο τῆς παντοδυναμίας ἀναφέρεται τὸ συναίσθημα ὅτι εἶμαι πλάσμα ὡς ἡ σκιά του, καὶ τὸ ὁποῖον συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴ συναίσθηση τῆς μηδαμινότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐχομε ἐδῶ μιὰ διαλεκτικὴ τῶν συναισθημάτων τὰ ὁποῖα συγκλονίζουν τὸν ἀνθρώπο. Τὴ μηδαμινότητα δὲ τοῦ ἀνθρώπου τονίζει ἰδιαίτερως ἡ Μυστικὴ, συνάμα, ὁμῶς τονίζει καὶ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ἐπέκεινα, τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός ὅτι σ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς Μυστικῆς ὑπάρχει ἡ ἀπαξίωση καὶ σχεδὸν ἡ κατάργηση τοῦ ἐγώ. Ἡ Μυστικὴ ἐξ ἄλλου εἶναι ἡ πλήρης ἐπικράτηση τῶν ἔξω-λογικῶν στοιχείων στὴ θρησκείαν. Καὶ σ' αὐτὴν ὁμῶς τὸ κύριο στοιχεῖο εἶναι τὸ αὐτοσυναίσθημα ὅτι εἶμαι πλάσμα, καὶ τοῦτο ταυτίζεται μὲ τὸ συναίσθημα τῆς μηδαμινότητος τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὸν φόβο ὁμῶς καὶ τὴ παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ

συνδέεται και ένα άλλο, τρίτο γνώρισμα του θρησκευτικού συναισθήματος, και τούτο είναι η ενέργεια του 'Επέκεινα, του Θεού. Τό σημείο τούτο προσλαμβάνει διάφορα ονόματα στην θρησκεία, όπως π.χ. η όργη του Θεού, η αγάπη, η χάρις του Θεού κτλ. 'Η αγάπη άλλωστε του Θεού, λέγει ένας μυστικός, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο σθημένος θυμός. Τό στοιχείον αυτού του θρησκευτικού συναισθήματος εμφανίζεται με πολλή ένταση και σε μερικά φιλοσοφικά συστήματα, όπως π.χ. στο σύστημα του Fichte και στο σύστημα του Schopenhauer.

"Ετσι ο Fichte όμιλει για την γιγαντιαία και άκοίμητη όρμη του απόλυτου προς την πράξη, ο δε Schopenhauer για τη δαιμόνια βούληση ως ουσία του κόσμου. Την ενέργεια αυτήν του απόλυτου, του 'Επέκεινα, μέσα στον άνθρωπο την έζησε με τον τρόπον του και ο Goethe, ο όποιος χρησιμοποιεί, για να έπισημάνη τό γεγονός τούτο, τον όρο «δαίμων». 'Ο μυστηριακός όμως χαρακτήρας του θρησκευτικού συναισθήματος δεν συνδέεται μόνον με ό,τι ώνομάσαμε πριν «ίερά φρίκη» ή φόβον Θεού, άλλ' έχει μέσα του και ένα άλλο γνώρισμα, τό όποιον είναι όλωσδιόλου διάφορο από τον φόβο, και τούτο είναι τό θάμβος. Τό θάμβος τούτο έρχεται από τό γεγονός, ότι ο άνθρωπος με τό θρησκευτικό συναίσθημα εύρίσκεται ενώπιον ενός διόλου «'Ετέρου» και τό "Ετερον τούτο τον έκπλήσσει και τον αστίζει με την τρομακτική του διαφορά από όλα τάλλα, τά κοινά και γνωστά, και γενικώς από τά φυσικά. Γι' αυτό τό "Ετερον τούτο, πού θαμπώνει τον άνθρωπο, όταν τό ζή με τό θρησκευτικό του συναίσθημα, τό ώνόμασαν υπερφυσικό ή 'Επέκεινα ή υπερθετικός: Τους όρους αυτούς τους μετέφρασαν οι Λατίνοι με τό transcendendum 'Η Μυστική μάλιστα, ή όποια όλα τά στοιχεία του θρησκευτικού συναισθήματος τά ζή και τά τονίζει στο έπακρον, αντιθέτει τό 'Επέκεινα όχι μόνον προς τά φυσικά και κοσμικά στοιχεία, αλλά και προς την έννοια του Είναι γενικώς, και γι' αυτό τό όνομάζει Μηδέν, και έννοεί με τό μηδέν τούτο όλωσδιόλου έτερο, αντίθετο προς τά φυσικά, αλλά και εκείνο πού δεν έκφράζεται με κανένα άλλο. Με την άρνηση ακριβώς αυτήν και τό χαρακτηρισμό του 'Επέκεινα ως μηδενός ή Μυστική τονίζει ακόμα περισσότερο τον μυστηριακό χαρακτήρα του θρησκευτικού συναισθήματος και συνάμα του προσδίδει τό στοιχείο του παραδόξου. Και μέσα στο παράδοξο τούτο κινείται τό συναίσθημα του μυστικού. 'Εξ άλλου οι χαρακτηρισμοί του 'Επέκεινα

ως υπερφυσικού και υπερκοσμικού φαίνεται να είναι θετικοί, ενώ κατ' ουσίαν είναι και αυτοί άρνητικοί, διότι δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να αποκλείουν την πραγματικότητα, δηλαδή να την παραμερίζουν.

'Από την Ιστορία της θρησκείας βλέπομε ότι τό 'Επέκεινα τούτο, δηλαδή ή ιδέα του Θεού, όπου αναφέρεται τό θρησκευτικόν συναίσθημα, τουλάχιστον στις ύψηλές θρησκείες, όρίζεται με αρκετή σαφήνεια και μάλιστα με τά κατηγορήματα: νοός, πνεύμα, θέληση, παντοδυναμία, συνειδητότης και γενικώς με όλα τά προσωπικά στοιχεία, τά όποια ο άνθρωπος άνευρίσκει μέσα του, αλλά σε πολύ περιωρισμένο βαθμό. 'Εφ' όσον λοιπόν ή ύψηλή τουλάχιστον θρησκεία χρησιμοποιεί τά κατηγορήματα αυτά, τά όποια είναι λογικά και ήθικά, για να περιγράψη την ουσία του Θεού, ήμπορούμε να είπούμε ότι τούτο είναι ή λογική πλευρά της θρησκείας. 'Ο χριστιανισμός μάλιστα έχει σχηματίσει έννοιες αόστηρές και σαφείς και δεν ύπάρχει άμφιβολία ότι έκτός των άλλων διακριτικών του στοιχείων, με τά όποια υπερέχει όλες τις θρησκείες, υπερέχει και ως προς αυτό. Τό σύστημα των έννοιών, πού έχει σχηματίσει ο χριστιανισμός για να όρίση την έννοια του Θεού είναι διαλεκτικώς πολύπλοκο και άνάγεται κατά μέγα μέρος στην έλληνική φιλοσοφία. Όμως θά ήτο λάθος και μάλιστα θαρύ να νομίση κανείς ότι ή ουσία του Θεού έξαντλείται με τά γενικά λογικά και ήθικά κατηγορήματα, πού του αποδίδει ή έννοιολογία του χριστιανισμού. Πέρα των έννοιών ύπάρχει τό πρωταρχικό και ιδιότυπο βίωμα του Θεού, ό,τι ακριβώς άποτελεί τό άδυτο της θρησκείας. 'Εδώ έγκείται τό μυστήριό της, και ή πλευρά αυτή της θρησκείας είναι έξωλογική, υπερλογική. Αυτή μάλιστα ή πλευρά είναι ή πρώτη, ή πρωταρχική, ενώ ή άλλη, ή έννοιολογική, είναι ή δευτερογενής. Πρώτα ύπάρχει τό βίωμα περί Θεού και έπειτα έπακολουθεί ή έννοιολογία περί Θεού. Όπωςόήποτε όμως είναι και ή έννοιολογία άπαραίτητη, άλλως καταλήγομε στη θρησκευτική θουβότητα του Βούδδα.

Είναι άναμφισβήτητο ότι και ή θρησκεία, όπως και τάλλα δημιουργήματα του ανθρώπου, τέχνη, πολιτεία, δίκαιο κλπ., έχει Ιστορικών χαρακτήρα, δηλαδή αρχίζει να ύπάρχη κατά τρόπον πρωτόγονο και έπειτα αναπτύσσεται σε ύψηλές και υπέροχες μορφές. Και είναι φυσικόν ότι, όπως στη λογική και στην ήθική του ανθρώπου έγεννήθη τό πρόβλημα, τί είναι μέσα σ' αυτά έμπειρικό και τί είναι

λογικό, έτσι και στη θρησκεία ή μάλλον στη φιλοσοφία της θρησκείας ἐγεννήθη τὸ πρόβλημα: τί εἶναι μέσα στη θρησκεία ἐμπειρικό και τί εἶναι καθαρῶς πνευματικό. Προκειμένου γιά τή λογική γνώση τοῦ ἀνθρώπου ὁ Κάντ κατέληξε στήν «Κριτική τοῦ Καθαροῦ Λόγου» στήν ἀκόλουθη διατύπωση. «Ὅτι ὅλη μας ἡ γνώση ἀρχίζει μέ τήν ἐμπειρία, ὡς πρὸς αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία. Γιατί πῶς ἄλλιῶς θά ἦταν δυνατόν νά ἀφουπνισθῇ ἡ ἱκανότης τῆς γνώσεως, ἀν δὲν ἐγίνονταν τοῦτο μέ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα θίγουν τίς αἰσθήσεις μας. Ὅμως, ἀν και ὅλη ἡ γνώση μας ἀρχίζει μέ τήν ἐμπειρία, δὲν πηγάζει ὅλη ἀπὸ τήν ἐμπειρία». Τὰ στοιχεῖα τῆς γνώσεως τὰ ὁποῖα πηγάζουν ἀπὸ τήν ἐμπειρία ὁ Κάντ τὰ ὠνόμασε Posteriori στοιχεῖα, ἐνῶ τὰ στοιχεῖα ποὺ δὲν πηγάζουν ἀπὸ τήν ἐμπειρία, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικό τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὠνόμασεν a priori. Ἡ κριτική ὁμῶς αὐτὴ διαπίστωση τοῦ Κάντ γιά τὸ γεγονός τῆς γνώσεως ἰσχύει και γιά ὅλα τὰ λοιπὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τήν τέχνη, τὸ δίκαιον, τήν ἠθική και τήν θρησκεία. Ὅστε ἡ θρησκεία εἶναι δυνατόν νά νοηθῇ .αὶ νά ἐρευνηθῇ δίχως ἓνα a priori δηλαδή δίχως στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δὲν κατάγονται ἀπὸ τήν ἐμπειρία. Ἡ βασική a priori κατηγορία τῆς θρησκείας εἶναι ὅ,τι ὠνόμασαμε ἅγιον. Ἡ κατηγορία μάλιστα αὐτὴ εἶναι σύνθετη και ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα λογικά και ἐξωλογικά. Τὰ λογικά στοιχεῖα εἶναι οἱ ιδέες τοῦ ἀπολύτου, τοῦ τελείου και τοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ ιδέες μάλιστα αὐτές δὲν εἶναι δυνατόν ποτὲ νά ἐξαχθοῦν ἀπὸ τήν ἐμπειρία τῶν αἰσθήσεων. Τὰ ἐξωλογικά στοιχεῖα εἶναι

ἡ ιδέα τοῦ ἁγίου και τὰ καθαρὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα τήν συνοδεύουν. Τὸ ἅγιον ἀναδύεται ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ποτὲ ὁμῶς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ. Μέσα στήν ιδέα τοῦ ἁγίου, ἡ ὁποῖα εἶναι γέννημα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὑπάρχουν πεποιθήσεις και συναισθήματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀναχθοῦν στήν ἐμπειρία τῶν αἰσθήσεων, διότι δὲν εἶναι αἰσθήματα, ἀλλὰ ἀξιολογήσεις και θέσεις πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν στὸν κόσμο τῶν αἰσθήσεων. Δίχως αὐτές τίς a priori προϋποθέσεις δὲν εἶναι δυνατόν νά ἐρμηνευθῇ τὸ φαινόμενο, ποὺ λέγεται θρησκεία. Ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας, ἡ ὁποῖα προσπαθεῖ νά ἐξηγήσῃ τήν ἱστορική γένεση τοῦ φαινομένου τούτου, γιά νά τὸ ἐξηγήσῃ πρέπει νά ὑποθέσῃ κάτι ὡς πρῶτο δεδομένο, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ νά ἐξηγήσῃ τήν περαιτέρω πορεία τοῦ φαινομένου, γιατί ἀπὸ τὸ μηδὲν δὲν ἐξηγεῖται τίποτε. Τὸ αὐτὸ ἄλλωστε πράττει ἀκόμα και ἡ φυσική ἐπιστήμη, δηλαδή ἐξηγεῖ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, ἀφοῦ προϋποθέτει ὠρισμένα στοιχεῖα ἢ ὠρισμένες δυνάμεις, τίς ὁποῖες ὁμῶς δὲν ἐξηγεῖ ἀλλὰ τίς θεωρεῖ δεδομένες. Στὴν περιοχή τοῦ πνεύματος ὁμῶς, ὅπου ἀνήκει και ἡ θρησκεία, τὸ πρῶτο και κύριο εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα. Ὡστε, ὅταν ἐπιχειρήσω νά ἐξηγήσω και νά κατανοήσω φαινόμενα τοῦ πνεύματος, θά πρέπει νά ἐξηγήσω τίς διαφορές δυνατότητες και τοὺς διαφοροὺς λειτουργικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος. Πῶς ὑπάρχει τὸ πνεῦμα ὡς πνεῦμα, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νά ἐξηγηθῇ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τοῦτο ἀποτελεῖ τήν πρωταρχική μας παρουσία μέσα στὸν κόσμο.

«Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821»*

Του Γρηγορίου Κασσιμάτη, Ακαδημαϊκού

Τὸ θάρος τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας, ἔπεσεν εἰς τοὺς ἰδικούς μου ὤμους, ὡς Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας.

Εἶναι δὲ τὸ θάρος μέγα. Διότι δὲν ὑπάρχει μορφή τοῦ λόγου δυσχερεστέρα ἀπὸ τὸν πανηγυρικόν. Ὁ Ἰσοκράτης ἡσχολήθη ἐπὶ δέκα ἔτη διὰ νὰ συντάξῃ τὸ ἀπαράμιλλον μνημεῖον τῆς Ἀθηναϊκῆς δόξης, ὡς θεμελίου τῆς πανελληνικῆς ἐνότητος, τὸν «Πανηγυρικόν» του. Καὶ ὁ μεγαλόπνευστος «Ἐπιτάφιος» τοῦ Ἡγέτου τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, δὲν γνωρίζομεν μὲν πόσον ἀπασχόλησε τὸν Περικλῆ, ἀσφαλῶς ὅμως, ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς τὸν παρέδωσε, «εἰδωλὸν ἐσαεῖ» τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ὁ Θουκυδίδης, δὲν εἶναι ἔργον μιᾶς στιγμῆς.

Διότι ἀκριβῶς αὕτη εἶναι ἡ δυσκολία τοῦ πανηγυρικοῦ. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι παφλασμός λόγων καὶ λέξεων ἔντεχνος — ἢ καὶ ἀτεχνος — συναρμογή. Πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς συναισθηματισμούς καὶ ὁ ἔπαινός του νὰ εἶναι ἔλλογος. Νὰ προκαλῇ ὄχι δάκρυα, ἀλλὰ σκέψιν. Νὰ ἀφίνη εἰς τὸν σκεπτόμενον ἀκροατὴν ὕλην πρὸς συλλογισμόν, συλλογισμόν ἐλεύθερον. Διότι ὅπως εἶπεν ὁ Βελεστινλῆς «ὅποιος συλλογᾶται ἐλεύθερα, συλλογᾶται καλὰ».

Καὶ ἡ δυσκολία γίνεται μεγαλύτερη ὅταν πρόκειται νὰ ἐπαινεθῇ — καὶ νὰ ἀναλυθῇ — ἓνα γεγονός πολὺπλευρον, μὲ ρίζας ποὺ ὑπερβαίνουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα, μὰ καὶ μὲ συνεπείας ποὺ ὑπερφαλαγίζουν κατὰ πολὺ καὶ τὸ «συμβεβηκός» καὶ τὸ «ἐνδεχόμενον», ἵνα κατ' Ἀριστοτέλην ὁμιλήσωμεν, δηλαδὴ καὶ τὸ ἐκάστοτε ὁρατὸν ἢ προβλεπόμενον μέλλον. Ἐνα γεγονός ποὺ ἐπιδέχεται πολλὰς ἐξηγήσεις — καὶ εἶναι ὅλες σωστές. Δι' αὐτὸ βλέπομεν ὅτι γίνεται κάθε φορά ἀντικείμενον ἑρμηνειῶν ποὺ εἶναι περισσότερον σύμφωνες μὲ τίς ἀντιλήψεις ἢ καὶ τὰ ἰδεολογικά συμφέροντα τῶν ἐρμηνευτῶν, κατ' ἀποκλεισμόν ὅλων τῶν ἄλλων, καὶ σμικρύνεται ἔτσι ἡ ἀξία του ὡς θεμελιώδους ἱστορικοῦ φαινομένου, πανευρωπαϊκῆς ἂν μὴ καὶ παγκοσμίου σημασίας.

Καὶ ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς ξεσηκωμὸς γεγονὸς παγκοσμίου σημασίας.

* Ἦτο. Καὶ εἶναι. Καὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ πρὸς τὰ ἔσω.

••

Πρὸς τὰ ἔξω πρῶτον. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἐπεκράτει σύγχυσις ἰδεῶν. Καὶ ἡ σύγχυσις αὕτη ἦ-

το, ὅπως πάντοτε ὅταν συναντᾶται εἰς τὴν ἱστορίαν, ὅπως σήμερον π.χ., ἐπώδυνη ἐγκυμοσύνη νέων δημιουργιῶν. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη γκρεμίσει τὰ εἰδῶλα. Ἀλλ' ἡ βαθεῖα ἐπεξεργασία τῶν συνθημάτων τῆς, ποὺ ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ 16ου αἰῶνος μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρξαν βασικὸς συντελεστής οἱ Ἕλληνες λόγιοι ποὺ κατέφυγον εἰς τὴν Δύσιν, καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν ὀρίμανσιν μὲ τὴν ἐργῶδη καλλιέργειαν τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, δὲν κατῴρθησε νὰ ὁλοκληρωθῇ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ὥστε νὰ γίνουν τὰ συνθήματα ταῦτα τρόποι πρακτικῆς ζωῆς. Ὅλοι αἱ ἐπαναστάσεις ἀναγκάζονται νὰ ὑπερτονίσουν τὴν σημασίαν τῶν ἰδανικῶν, χωρὶς νὰ ἀναζητοῦν ἢ καὶ νὰ προβλέπουν τὰ σκοτεινὰ τῶν σημεία, τὰς ἐπιπτώσεις τῶν καὶ τὴν πρακτικὴν τῶν ἐφαρμογῶν. Ἐστερημένα ἀπὸ τὸν ἀπαραίτητον πραγματισμόν τὰ ἰδανικά καταλήγουν εἰς ἀλλόκοτους κενούς μύθους, ποὺ οἰστηλατοῦν μὲν ἴσως προσκαίρως τὰς μάζας ἢ ἐπιτρέπουν τὴν ἐκμετάλλευσιν ἀπὸ τὰ ἰδιοτελῆ συμφέροντα, δὲν ἀπλώνουν ὅμως τὰς ρίζας ποὺ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας κοινωνίας, πράγμα ποὺ ἐπιδιώκουν ἀρχικῶς αἱ Ἐπαναστάσεις, ὅταν ἀξίζουν εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἱστορίας τὸν τίτλον αὐτόν.

Ἔτσι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐξεσφενδόνισε μὲ τὸ τρίπτυχον «Ἐλευθερία — Ἰσότης — Ἀδελφότης», τὸ ὁποῖον ἐγαλθάνισε ἐπὶ δεκαετηρίδας τοὺς λαούς, εἰς τὸ τέλος ὅμως ὠδήγησε, μὲ ἀργὸν δὲ ρυθμόν, καὶ μετὰ πολυώδυνον κύησιν, εἰς τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Δύσιν μιᾶς μόνον ἀξίας ἐκ τοῦ τριπτύχου αὐτοῦ, τῆς ἐλευθερίας ὡς πολιτικῆς πράξεως. Διότι ἡ ἐλευθερία ὡς ἰδανικόν καί, ἀκόμη, ὡς διεκδίκησις εἶναι συνηρημένη μὲ τὴν φύσιν καὶ μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ ἀξία ὅμως αὕτη ὠδήγησε, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος. Καί, φυσικά, εἰς τὴν αὐτόματον γενεσιν τῶν ἀντιδράσεων, ποὺ ἐσφυρηλάτησαν σιγὰ·σιγὰ ἓνα ἄλλον κυρίαρχον μύθον, συνηρημένον αὐτόν ὄχι πλέον μὲ τὸ ἰδανικόν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μὲ τὸ ἐξ

* Ἀναδημοσίευσίς ἐκ τοῦ τεύχους 7 Β' τόμου τοῦ μηνιαίου περιοδικοῦ ἱστορικο-σαυρισμοῦ τῶν πραγματοποιουμένων διαλέξεων ὑπὸ τὸν τίτλον ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ.

ισου συνυφασμένον με την ψυχήν του ανθρώπου ιδανικόν της Ισότητος, τὸν μῦθον τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς ἄλλης μεγάλης Ἐπαναστάσεως, τοῦ αἰῶνος μας αὐτῆς, τῆς Ρωσικῆς.

Φυσικά, ὅπως ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἐπέτυχε νὰ καθιερώσῃ τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν, παρὰ τὴν θυσίαν τῆς Ισότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, ἔτσι καὶ ἡ Ρωσικὴ δὲν ἐπέτυχε τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, παρὰ τὴν θυσίαν τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ὠδήγησε μετὰ μακρὰν ἐπεξεργασίαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ συστήματος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, πολιτεύματος κατὰ θεμελιώδη θάσιν ἀριστοκρατικοῦ καὶ ἀξιοκρατικοῦ, ποῦ προϋποθέτει καθ' ἑαυτήν, ὄχι θέβαια τὸν στραγγαλισμὸν, ἀλλὰ τὴν ἐνσυνείδητον πειθαρχίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν — ἰδίως δὲ εἰς αὐτὸν — τομέα, ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις δὲ αὐτὰς δὲν εὐρέθη μέχρι τοῦδε τελειότερον πολίτευμα, ἡ δευτέρα ὁμῶς δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη εἰς ποῖον κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν σχῆμα θὰ ὠδηγήσῃ, διότι διέρχεται τὴν φάσιν τῶν παιδικῶν ἀσθενειῶν τῆς ἀναπτύξεώς της, συρρικνουμένη ἐσωτερικῶς μὲν ἀπὸ τὴν ἐντονὸν ἀστικοποίησίν της, ἐξωτερικῶς δὲ ἀπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, ἐθνικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ, εἰς ὅλας τῆς τὰς προσφύσεις.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τῶν ἐργωδῶν κυοφοριῶν ἐξεργάσθη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Καὶ ἀπέδειξε κάτι τὸ ὁποῖον εἶχε λησμονηθῇ, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν συγκρότησιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Τὸ κάτι αὐτὸ εἶναι ἡ αἰώνια ἀλήθεια ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀκλόνητα καθεστῶτα. Ὅσον περισσότερο αὐταρχικά εἶναι, τόσοον περισσότερο εἶναι εὐθραυστα.

Οὐδεὶς ἐφαντάζετο ὅτι ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία θὰ ἐνικᾶτο ἀπὸ μίαν φούχταν ραγιαδῶν. Ἀλλὰ οἱ ραγιαδες αὐτοὶ ἦσαν Ἕλληνες. Καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπίστευσαν καὶ αὐτοὶ ὅτι δὲν εἶναι ραγιαδες.

Καὶ ἄλλοτε εἶχε χάσει μάχας ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ δὲν εἶχε ἡττηθῇ. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου, ἠπείλησε καὶ πάλιν τὴν Δύσιν καὶ διετήρησε τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ ὀλίγου σφετερισθῇ. Καὶ ἀπὸ τὸν σφετερισμὸν αὐτόν, διὰ τὸν ὁποῖον πολλοὶ εἶναι οἱ αἵτιοι — διότι πολλάκις οἱ ἄνθρωποι, κυριαρχούμενοι ἀπὸ τὸν κοντόφθαλμον φανατισμὸν τους, καθίστανται πρόδοται τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς των — ἀπὸ τὸν σφετερισμὸν, λοιπόν, αὐτὸν ἀρχίζουν τὰ ἀνιστόρητα θάσανα τῆς ἑλλή-

νικῆς Μεγαλονήσου.

Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὰς ἐξεγέρσεις των, ἀλλὰ καὶ τῶν Δυνάμεων τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ρωσίας μετὰ τὰς δολοπλοκίας των, δὲν κατάρθωσαν νὰ κρημνίσουν τὸν θρῶλον τῆς Τουρκίας ὡς μεγίστης Δυνάμεως. Ἴσως οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι ἔχασαν μετὰ τὴν Ναύπακτον τὴν ἐσωτερικὴν πίστιν εἰς τὴν δυνάμιν των, ἡ ὁποία εἶχεν ἐνδεχομένως κλονισθῇ καὶ ἐνωρίτερον, εἰς τὰς πύλας τῆς Βιέννης, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ των τέχνη, δεδοκιμασμένη πάντοτε ἕως σήμερον, κατάρθωσε νὰ διατηρῇ τὴν ἐπίφασιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀκμῆς.

Τὸ φοβερὸν τραῦμα τὸ κατέφεραν εἰς τὴν Ὁθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν οἱ Ἕλληνες. Διὰ τοῦτο, δηλαδή καὶ διὰ τοῦτο, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εἶναι κοσμοϊστορικῆς σημασίας γεγονός. Βεβαίως, τὸ ἐγχείρημα δὲν ἦτο εὐκόλον. Βεβαίως, ἡ νίκη πολλάκις διεκυβεύθη ἀπὸ τὰς συνήθεις ἀθλιότητας τῶν φρικτῶν ἐλαττωμάτων μας. Βεβαίως, τὸ εὐρωπαϊκὸν φιλελληνικὸν ρεῦμα ἔδωσε φτερά εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους καὶ ὠδήγησε εἰς τὸ Ναυαρίνον εἰς οὐσιαστικὴν ἀνυπακοὴν τῶν συμμαχικῶν στόλων εἰς τὰς κυβερνήσεις των. Τὸ γεγονός μένει. Καὶ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. Ὑστερα ἀπὸ θυσίες ἀμέτρητες, ἀπὸ ἡρωισμοὺς ὑπεράνθρωπους, ἀπὸ ὀλοκαυτώματα ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἡ Ἑλλάς, ἐγίνε ἐλεύθερη. Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὅπως εἰς τὴν ζωὴν, «τὰ στερνὰ τιμοῦν τὰ πρῶτα».

Εἶπε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὑπῆρξε ἱστορικὸν γεγονός παγκοσμίου σημασίας καὶ διότι ἐκλόνησε ὀριστικῶς τὸ δέος τῶν λαῶν καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν μῦθον τοῦ ἀκλόνητου τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Δὲν συνήλθε αὕτη πλέον διὰ μακρὸν χρόνον ποτέ, ὡς δυνάμεις παγκοσμίου σημασίας.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ λόγος αὐτὸς ποὺ καθιερῶνει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ὡς ἱστορικῆς σημασίας γεγονός. Ὁ ξεσηκωμὸς τοῦ '21 εἰσέφερε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης ἀρχικῶς, καὶ τοῦ Κόσμου ἔπειτα, μίαν ἄλλην ἔννοιαν, τὸν πατριωτισμὸν.

Βέπομεν σχεδὸν πάντοτε εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ ἐναλλάσσονται δύο ρεύματα κρατικῶν καὶ κοινωνικῶν δημιουργιῶν. Τὸ ἓν εἶναι διασπαστικόν, τὸ ἄλλο ἐνωτικόν. Καὶ συνήθως τὰ ρεύματα αὐτὰ δὲν ξεκινοῦν ἀπὸ θετικᾶς ἰδεολογίας, ἀλλ' εἶναι συνέπειαι τῆς ἐξεγέρσεως ἢ τῆς κατακραυγῆς κατὰ τοῦ παρόντος. Συνειδητο-

ποιοῦν μὲ ἀντιθετικὰς μορφὰς τὴν αἰωνίαν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς. Εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἀσπεων ἐνωρὶς ἤρχισε νὰ μεταβάλλῃ περιεχόμενον μὲ τὰς συμπολιτείας, τὰς συμμαχίας καὶ τοὺς ἀγῶνας πρὸς κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῆς Σπάρτης. Τὸ συγκεντρωτικὸν φαινόμενον εἶχε προηγηθῇ εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἄρθρωσιν τοῦ κόσμου. Μετὰ ταῦτα, τὰς μεγάλας αὐτοκρατορίας, τὴν ρωμαϊκὴν, τὴν ἑλληνοβυζαντινὴν καὶ τὴν γερμανικὴν διεδέχθησαν τὰ μικρὰ φεουδαρχικὰ ἢ φυλετικὰ κρατίδια. Ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος ἤρχισε, μὲ τὴν μάχην τῆς Μοναρχίας κατὰ τοῦ φεουδαρχισμοῦ, τὸ συγκεντρωτικὸν ρεῦμα. Μὲ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν τὸ ρεῦμα ἐστράφη πρὸς στιγμὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, διὰ νὰ συντεθῇ εἰς νέαν μορφήν μὲ τὴν κοσμοκρατορίαν τοῦ Βοναπάρτη. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτῃ μορφή πού ἦτο συγχρόνως διασπαστικὴ εἰς τὴν θάσιν, διότι ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ συγκεντρωτικὴ εἰς τὴν κορυφὴν διότι ἐξετύλιγε τὴν ὁπτασίαν τῆς κυριαρχίας, ἐστηρίχθη διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς συνόλου κοινωνικοῦ, μὲ διακριτικὸν θεμέλιον τὴν ἐθνικὴν του ὁμοιογένειαν. Οὕτως ἐξεπήδησε ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων, τὴν ὁποίαν προσεπάθησε νὰ χαλιναγωγῇ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία στηριζομένη εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς παθητικῆς νομιμότητος.

Ἡ Γαλλικὴ ὁμως Ἐπανάστασις καὶ ὁ Κορσικανὸς δαυλὸς τῆς εἶχον ἤδη ἀνοίξει τοὺς ἀσκούς τοῦ ἰδανικοῦ. Καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων ἐκυριάρχησε ὁλόκληρον τὸν 19ον αἰῶνα, κυρίως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ εἶχε προσλάβῃ ἄλλο περιεχόμενον, οὐσιαστικώτερον. Δὲν ἦτο κρῦον δόγμα λογικῆς κατασκευῆς. Ἐγινε πυρὸς ἀγάπης καὶ φλόγα ἐλευθερίας. Διότι τὸ ἔθνος ἔγινε πατρίς. Ὅχι ἡ μικρὰ πατρίς τῶν ἀρχαίων μας προγόνων. «Πατὴρ καὶ μητὴρ κ.λ.», οὕτε ἡ πολιτικὴ πατρίς τοῦ Ρουσσώ καὶ τοῦ Νταντὸν ἢ τοῦ Saint-Just πού ἔλεγε ὅτι «πατριῶται εἶναι μόνον ὅσοι ὑπηρετοῦν τὴν Δημοκρατίαν», ἀλλ' ἡ πατρίς πού δένει τὸ παρὸν ἐνὸς λαοῦ μὲ τὸ παρελθὸν καὶ πού ὠθεῖ σὲ κάθε θυσίαν διὰ τὸ μέλλον.

Ἡ νέα ὁμως ἔννοια ἦτο ἀσαφής. Ἐχρειάζετο διὰ νὰ γίνῃ κτῆμα τῶν νέων καιρῶν, ἀπτόν καὶ ἀδιάθλητον παράδειγμα. Καὶ ἀκόμη οἰκοδόμησιν, ἐπάνω εἰς τὴν ἀνασυρομένην ἀπὸ τὴν ἀσάφειαν νέαν πραγματικότητά, μιᾶς ἰδέας, μιᾶς πίστεως, ἐνὸς φλογεροῦ σημάντρου, πού νὰ συναρπάξῃ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, πού, ἐν

ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ ἔθνους, ὅχι μόνον νὰ χωρίζῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνώνῃ τοὺς λαούς, πού ἐγίνετο πλέον προφανές ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπην τοῦλάχιστον, μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν βιομηχανικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐπανάστασιν, ἐκαλοῦντο εἰς ἀναπότρεπτον, ἀλλὰ καὶ ἀδυσώπητον συνεργασίαν. Τὸν πύραυλον αὐτόν, φλογερὸν καὶ ἀκτινοβόλον, ἔδωσαν εἰς τὸν Κόσμον οἱ Ἕλληνες.

Τῆς πατρίδος ὁρισμὸς δὲν ὑπάρχει. Αἱ μεγάλαι ἔννοιαι πού ὅταν ὑπάρχουν εἶναι «ἀξίαι καθ' ἑαυτάς» δὲν ἐπιδέχονται ὁρισμούς «κ' οὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτι φάνειεν». Τὸ δίκαιον κανεὶς ποτὲ — οὔτε οἱ Ρωμαῖοι — ἤμπόρεσε νὰ τὸ ὀρίσῃ.

Καὶ ἂν τὸ δίκαιον συνδέεται μὲ τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον, εἶναι δηλαδὴ γενικόν, ὁ πατριωτισμὸς εἶναι προνόμιον τῶν λαῶν ἐκείνων πού, εἴτε εἶναι ἔθνη ἐνιαῖα ἢ Κράτη εἴτε ὅχι, ἔχουν τὴν δικαιολογημένην συνείδησιν ὅτι πηγάζουν ἀπὸ μίαν πολυαἰώνην ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτὴν τὴν συνεχίζουν.

Ἄλλοι λαοὶ δημιουργοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων μίαν τέτοιαν πίστιν πού τοὺς κεντρίζει εἰς τὴν δημιουργίαν.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς γνωρίζει ἐξ ὑπαρχῆς, ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ ἐφεύρῃ τίποτε ἐκ τῶν ὑστέρων διότι ἔχει παρελθόν, δηλαδὴ ἱστορίαν, ὅτι συνδέεται μὲ αὐτὴν καὶ ὅτι τὴν συνεχίζει. Ἐξ ὀνόματος αὐτῆς τῆς ἱστορίας, αὐτῆς τῆς πίστεως καὶ αὐτοῦ, ὃς εἰπώμεν τὴν λέξιν, τοῦ πατριωτισμοῦ, ὕψωσε τὸ λάβαρον τῆς ἀνταρσίας κατὰ τοῦ δυνάστου του. Καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐδημιουργήθη ὁ φιλελληνισμός. Καὶ αὐτὸν εἰσέφερε εἰς τὴν πολιτικὴν κοινίστραν τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν Ἐπανάστασιν του καὶ μὲ τὴν νίκην του. Τὸν πατριωτισμόν. Ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ πατριωτισμοῦ ἔγιναν αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ ζυμώσεις τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ αὐτὸν ἐπεκαλέσθη, παραποιούσα ὁμως τὰ δεδομένα του, ἡ μαρξιστὴ διαλεκτικὴ, θέτουσα μὲν καὶ αὐτὴ ὡς θάσιν τὴν «Ἀνάγκην» τῶν προγόνων μας, ἀλλὰ τοποθετοῦσα εἰς τὴν πάλιν τῶν τάξεων, εἰς τὸ στιγμαῖον παρὸν, τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος. Οὕτως, ἐνῶ ὁ πατριωτισμὸς ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν συγκέντρωσιν, ὁ μαρξισμὸς ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν διάσπασιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θέλει νὰ διαφύγῃ διὰ τῆς οὐτοπίας μιᾶς νέας ἀταξικῆς κοινωνίας.

Αὕτῃ ἡ εἰσφορὰ τῶν Ἑλλήνων εὗρίσκειται, ὅπως ὑπηνίχθην πρὸ ὀλίγου, καὶ εἰς τὴν θάσιν τῆς Ἐνώσεως τῆς Εὐρώπης.

Ὁρθῶς — καὶ μὲ πόσῃν γλαφυρότητα — ὁ σεβαστός μας συνάδελφος κ. Γεώργιος Μαριδάκης, ἐκφωνῶν πρὸ εἴκοσι ἐνὸς ἀκριβῶς, ἐτῶν ἀπὸ τὸ ἴδιον τοῦτο θῆμα τὸν πανηγυρικὸν τῆς 25ης Μαρτίου, ἐτόνιζεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνότητος.

Εἶναι ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνότης μία μορφή πατριωτισμοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἔχει μόνον ἡ μορφή αὕτη τοῦ πατριωτισμοῦ, τὴν ἀρνητικὴν ὅσιν πού εἶχεν ἄλλοτε καὶ ἰσως, ἀπὸ τινων πλευρῶν, ἔχει καὶ σήμερον διὰ πολλοὺς, τὴν ἀμυναν κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἀνατολῆς, ἔχει ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἱλιγγιώδους τεχνικῆς προόδου ὡς στόχον καὶ τὴν ἀμυναν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ κατὰ τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τῆς μηχανῆς, πού ὁδηγεῖ εἰς τὴν πολιτιστικὴν ἢ πολιτικὴν ἀπάθειαν καὶ πού κινδυνεύει ἔτσι νὰ μεταβάλῃ ἡμᾶς πλέον, εἰς βαρβάρους, πού, δυστυχῶς διὰ τὸν ποιητὴν τῆς παρακμῆς, δὲν εἶναι καθόλου «μία κάποια λύσις».

Καὶ πέραν τούτου ἔχει πλέον καὶ τὴν θετικὴν τῆς πλευράν. Ἀπὸ τῆς σκοπιάς τοῦ 1972 ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνότης παρουσιάζεται μὲ ἄλλο πρῖσμα.

Ὅ,τι πρὸ εἴκοσι τριῶν ἐτῶν ἐνεφανίζετο ὡς ὄραμα πηγάζον ἀπὸ τὴν λογικὴν τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ θολωνόμενον ἀπὸ τὴν νεφέλην τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνικιστικῶν ἀντινομιῶν, σήμερον προσλαμβάνει θαυμηδὸν ὑπόστασιν πού δημιουργεῖ μὲν νέα προβλήματα, ἀποτελεῖ ὅμως ζέουσαν πραγματικότητα. Εἴμεθα πράγματι μακρὰν, ἰσως αἰῶνας μακρὰν, ἀπὸ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1949 ὅταν, εἰς τὸ Στρασβούργον, ὠραματιζόμεθα — καὶ ὑπῆρξαμεταξὺ τῶν ἐνθουσιωδῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶν αὐτῶν ὀραματιστῶν — τὴν ὀπτασίαν μιᾶς Εὐρώπης ἡνωμένης, καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν καὶ εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα. Ἀλλ' εἴμεθα διπλά εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς οἰκονομικῆς Ἑνώσεως τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, Ἑνώσεως πού διασπᾷ θαυμηδὸν τὸ σύνορον τῆς ἀπλῆς τελωνειακῆς Ἑνώσεως, καὶ θαδίζει πρὸς τὴν θεμελιώσιν γενικωτέρων πολιτιστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιών. Καὶ ἡ ἔνωσις αὕτη κινδυνεύει νὰ παρουσιάσῃ τρομακτικὰς ἀντινομίας, διότι ἡμπορεῖ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ρῆξιν μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης μὲ ὅλας τὰς ἐξ αὐτῆς διαλυτικὰς συνεπείας. Εἴμεθα πλέον μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐπιταγὴν τῆς ἀμύνης κατὰ τῶν βαρβάρων, ὁ ἐκ τῶν ὀπείων κίνδυνος ἀπεμακρύνθη καὶ παριστάμεθα ἀδύναμοι θεαταὶ τῶν ἐσωτερι-

κῶν μας διχονοιῶν. Εἶναι καὶ αἱ διχόνοια αὗται σὰν τὰς διχονοίας πού τοσάκις εἰς τὴν ἱστορίαν κατέστρεψαν τὸν Ἑλληνισμόν, διότι ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν πατριωτισμὸν τὰ Κράτη — καί, ὅπερ χειρότερον, τοὺς ἡγέτας τῶν — καὶ καλύπτουν τὸ κάλεσμα τῆς Εὐρώπης. Ἐνα κάλεσμα, τὸ ὁποῖον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τὸν χρωστήρα τοῦ Christian Gvnierepokeri ἐνθυμίζει εἰς πάντας μὲ δλὴν τὴν ἀνθρωπίνην ἀλληγορίαν του.

Τὸ κάλεσμα τῆς Εὐρώπης εἶναι ἡ προμηθεϊκὴ πρόκλησις πρὸς τὴν μοῖραν, εἴτε ἡ μοῖρα λέγεται Ζεὺς εἴτε ἔχει τὸ ὄνομα τῶν Τιτάνων. Προσέξατε τὴν σειρὰν τῶν ὀκτῶ τοιχογραφιῶν πού κοσμοῦν τὴν αἶθουσαν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρισκόμεθα. Ἀρχίζουν ἀριστερᾶ τῷ εἰσερχομένῳ, παρουσιάζουν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Τιτάνων κατὰ τοῦ Διὸς — θὰ ἐλέγομεν σήμερον κατὰ τοῦ κατεστημένου — ἐμφανίζουν τὴν δημιουργίαν ἐνὸς τρίτου παράγοντος, τοῦ ἀνθρώπου, πού πλαστουρεῖται μὲ τὸν πηλὸν καὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τὸν Προμηθεῖα καὶ ζωντανεύει μὲ τὸ νάκταρ πού τοῦ προσφέρει ἡ Ἀθηνᾶ, προχωροῦν εἰς τὴν συντριβὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Τιτάνων μὲ τὴν βοήθειαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ Προμηθεῖως, ἀκριβῶς, κατὰ τοῦ ὁποίου ὁμοῦς στρέφεται μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Ζεὺς, διότι ὁ Προμηθεύς, αἰώνιος αὐτὸς δημιουργός, δὲν βοήθησε εἰς τὴν συντριβὴν τῶν Τιτάνων διὰ νὰ καθιερώσῃ νέον αὐθέντην, ἐξολοθρευτὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο οὐρεται δεσμώτης εἰς τὸν Καύκασον. Ἀλλὰ καὶ ὑφιστάμενος τὸ μαρτύριον τοῦ αἵτου πού κατατρώγει τὸ ἥπαρ του, ἐξακολουθεῖ νὰ προκαλῇ τὸν Δία — καὶ τὴν μοῖραν — καὶ εἰς τὸ τέλος νικᾷ. Διότι πάντοτε ἐπέρχεται εἰς τὴν ἀλληγορίαν τῆς ἱστορίας ἡ λύσις. Εἴτε εἶναι κάθαρσις, εἴτε εἶναι σύνθεσις. Εἰς τὴν πορείαν ὁμοῦς πρὸς τὴν σύνθεσιν — ἢ τὴν κάθαρσιν — οἱ ἀδύνατοι θυσιάζουν ἑαυτοὺς ὅταν δὲν θυσιάζονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὁ Χείρων ἀπαρνεῖται τὴν ἀθανασία καὶ ἀσπάζεται τὸν θάνατον. Καὶ εἰς τὸ τέλος, εἰς τὸν πίνακα ἀνωθεν τῆς θύρας, ἡ σύνθεσις ἐπέρχεται. Ὁ Ζεὺς, οἱ θεοί, οἱ ἀπελευθερωθέντες Τιτᾶνες καὶ ὁ Προμηθεύς, ὁ νικητὴς τῆς μοίρας καὶ δημιουργός τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς ἀλλαγῆς, ἐργάζονται διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς καλύτερου Κόσμου.

Αὐτὴν τὴν προμηθεϊκὴν ἀναγέννησιν τοῦ Κόσμου καλεῖται νὰ ἐπιτύχῃ, μὲ τὸ ξεπέρασμα τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων κάθε ἔθνους καὶ κάθε τάξεως καὶ μὲ τὴν

συντριβήν τῶν Τιτάτων, τῆς ἀντιδράσεως κάθε μορφῆς ἀλλὰ καὶ τῆς τυραννίας κάθε μορφῆς, ἡ σημερινὴ Εὐρώπη. Εἰς τὴν σύνθεσιν τὴν ὁδηγεῖ ὁ πύρινος δάκτυλος τοῦ προμηθεϊκοῦ μύθου, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ φιλογενὴς Ἰδρυτὴς τοῦ Μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἠθέλησε νὰ κοσμηθῇ ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, ὡς δείγμα τῆς συνεχείας τοῦ ἀρχαίου κλέους, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς δημιουργίας, πού ἔθεσε τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον κριτὴν καὶ κυβερνήτην, καὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, μὲ μόνον τοῦ ὅπλα τὴν σκέψιν του καὶ τὸ θάρρος του.

Ὁ αἰώνιος Ἑλληνισμός ολοκληρώνει ἔτσι τὴν εἰσφορὰν του εἰς τὴν δημιουργίαν ἀλλὰ καὶ τὸν συγχρονισμόν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποῖου, ὅπως εἶπεν ὁ σοφὸς μας συνάδελφος, ἐξέφρασε τὰ πρῶτα σκιρτήματα, ἀλλὰ καὶ ἔθεσε τὰ πρῶτα θεμέλια ὁ ἔθνικός μας ξεσηκωμός τοῦ 1821.

Τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἔννοιαν τοῦ πατριωτισμοῦ θὰ συναντήσωμεν καὶ κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς σημασίας τῆς ἐθνεγερσίας πρὸς τὰ ἔσω.

Τὸ θεμέλιον τοῦ πατριωτισμοῦ εἶναι, ὅπως ἐσυνειδητοποιήθη μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ὁ λαϊκὸς ὁπτασιασμός τῆς μακρᾶιωνος συνεχείας. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἐπίστευσαν θαθέως ὅτι εἶναι συνεχισταί, ὅχι μόνον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ διαμάχη πού ἐκυριάρχησε καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τῆς βυζαντινῆς περιόδου μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ καὶ εἶχε καταλήξει πολλάκις εἰς τρομερὰν ἀδελφομαχίαν, παρὰ τὰς προσπάθειάς, ὅχι μόνον τῶν Βασιλέων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχόντων, οἱ ὁποῖοι ὑπέκειντο εἰς τοὺς Βασιλεῖς, εἶχεν ἤδη κτίσει ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος τὰς θάσεις μιᾶς συνθέσεως πού κατέστη ὁμοῦς κοινὴ λαϊκὴ συνείδησις, κυρίως εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Χρόνους θαθείας ἐπεξεργασίας τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ διὰ τοῦτο χρόνους δημιουργίας, τοὺς ὁποῖους ἐπιγραμματικῶς εἶχε χαρακτηρίσει ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς ὡς «χρόνους αἰχμαλωσίας καὶ ὅχι δουλείας τοῦ Γένους».

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, διεκήρυξεν ὁ Κοραῖς τὸ 1803, δὲν ἐδουλώθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εὐρίσκεται ἀπὸ αἰώνων, καὶ πρὸ δηλαδὴ τῆς πτώσεως τῆς Βασιλευούσης, εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ

αὐτοῦς. Εἶναι δηλαδὴ *prisennier de guerre et non eselave*. Εἰς αὐτὴν τὴν κρυσταλλίνην φράσιν ἐνσωματοῦται ὁ χαρακτηρισμός τῶν χρόνων τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως. Καὶ ἔχει διπλὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν, ὁ μὲν Μέγας Διδάσκαλος τοῦ Γένους εἶπε μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ διαμορφουμένου διεθνοῦς δικαίου τῆς ἐποχῆς, σήμερον ὁμοῦς δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν μὲ τὴν πολιτικὴν κοινωνικὴν ἐμπειρίαν πού μᾶς κατέλιπον δύο περίπου αἰῶνες θαυμάτων καὶ ταλαιπωριῶν τῆς ἱστορίας μας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν.

Καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλοι λαοὶ ὑπῆρξαν πολλάκις ἐξ ἀτυχημάτων ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν αἰχμαλῶτοι ἄλλ' ὅχι πάντοτε δούλοι. Δούλοι ὑπῆρξαν μόνον ὅσοι ἐδέχθησαν τὴν μοῖραν τῶν, εἴτε διότι, καὶ τοῦτο εἶναι συνηθέστερον, δὲν εἶχαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς τῶν συνεχείας, εἴτε διότι ἔδωσαν εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν ἄλλοι περιεχόμενον, ἀρνητικὸν συνήθως, πού τοὺς ὡδήγησε εἰς τὴν ὑποταγήν.

Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἀπέκτησαν τὴν συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς τῶν συνεχείας. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτοὺς πρῶτους ἐφούντωσεν ἡ ἔννοια τοῦ πατριωτισμοῦ. Οἱ Εὐρωπαῖκοι λαοὶ ἀργότερον, ὅπως εἶπα ἀνωτέρω, κατέκτησαν τὴν μεγάλην αὐτὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἐσυνειδητοποίησαν μὲ τὸν ξεσηκωμόν μας.

Ἄλλ' ἡ Τουρκοκρατία ἀπεκάλυψε ἐν συναρτήσῃ μὲ τὸν πατριωτισμόν, δηλ. μὲ τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ μίαν ἄλλην, σύγχρονον αὐτὴν, ἔννοιαν. Τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνεργοῦ νομιμότητος. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευσαν ὅτι ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία συνεχίζετο. Καὶ ὅτι ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ Ἐκκλησία, ὡς κατ' ἐντολήν αὐτοῦ ἡγέτις τοῦ αἰχμαλώτου Γένους.

Τὸ Ἔθνος ὀφείλει πολλὰ εἰς τὴν Ἐκσίαν του. Οὐδέποτε ὁμοῦς εἶδε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς αὐτοτελὴ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ἡ βασικὴ πολιτικὴ διαφορά μὲ τὸν Παπισμόν εἶναι αὕτη. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον ὑπῆρξε πάντοτε εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Γένους ἐντολοδόχος τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Δὲν εἶλκε τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὅπως οἱ ἡγεμόνες τῶν παραδουναθίων χωρῶν, πού ἀπέβλεπαν εἰς τὴν ἀνίδρυσιν μιᾶς πολυεθνικῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτε καὶ ἀνέλαθε δι' ἀνταρσίας τὴν ἐξουσίαν. Ὅπως εἰς τὸ Βυζάντιον ἦτο

υποταγμένη εις τὸν Αὐτοκράτορα, ἔτσι καὶ εις τὴν αἰχμαλωσίαν κατ' ἐξυπακουομένην διαταγὴν τοῦ Αὐτοκράτορος, φορέως καὶ ἐμβλήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ πλέον καθαρῶς πατριωτισμοῦ, συνεχιστοῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποῦ ἀναζητεῖ ἀκόμη ἢ γοργόνα, ἀνέλαθε νὰ διαφυλάξῃ τὸ Γένος μέχρις οὗτου «πάλι με χρόνους με καιροὺς» θὰ ξαναζωντανέψῃ ὁ μαρμαρωμένος Βασιλεὺς. Αὕτη εἶναι ἡ σύγχρονος ἔννοια τῆς νομιμότητος.

Δὲν ἔχει ἡ ἔννοια αὕτη καμμίαν σχέσιν με τὸ πρακτικὸν δόγμα ὅτι ἡ κατάκτησις ἢ ἡ ἐπανάστασις, ἐφ' ὅσον ἐπικρατήσουν, δημιουργοῦν δίκαιον. Τὸ δόγμα εἶναι ἀκριβές. Στηρίζεται εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας. Καὶ ἡ ἀσκήσις αὐτῆς, οἰονδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἀφετηρίαν, στηρίζεται εἰς τὴν θίαν. Οἱ τιθέμενοι κανόνες δικαίου εἶναι ὑποχρεωτικοί. Ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν, ὅπου οἱ δυνάσται ἠθέλησαν νὰ μεταβάλουν τὸ ἰσχυρὸν δίκαιον, ἐπέβαλον τὴν θέλησιν των. Τοῦτο, π.χ., συνέβη εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων μετὰ τὴν ἀρκετὰ εὐρείαν ἐφαρμογὴν ἐνὸς ἀγνώστου εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνατολικοφεουδαρχικοῦ συστήματος. Ἐπίσης, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς φορολογίας.

Τὸ ἐφαρμοζόμενον ὅμως δίκαιον εἶναι ὑπόθεσις πρακτικῆ. Ἡ νομιμότης εἶναι ἔννοια μακρᾶς πνοῆς. Προϋποθέτει παγίους θεσμούς, οἱ ὅποιοι, ὁποθενδήποτε ἐπιβαλλόμενοι, συνδέονται με ὠρισμένας προϋποθέσεις.

Ἡ πρώτη προϋπόθεσις εἶναι ἡ ἰσχύς τῶν θεσμῶν αὐτῶν καὶ ἔναντι τῶν κατεχόντων *de facto* τὴν ἐξουσίαν. Ἡ διαδικασία τῆς ἐξελέξεως, τῆς συνεχίσεως τῆς μεταβολῆς τῆς ἐξουσίας, δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν θέλησιν τῆς ἀλλ' ἀπὸ τοὺς θεσμούς. Οἰονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ πολίτευμα, εἴτε μοναρχικὸν εἴτε ἀριστοκρατικὸν εἴτε δημοκρατικόν. Ὑπάρχουν θεσμοὶ εἰς τὴν νομαρχίαν, γραπτοὶ ἢ ἀγραφοί, ποῦ καθορίζουν τὴν διαδοχὴν. Εἰς τὸν Σαλικὸν Νόμον ὑπετάσσοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως.

Δευτέρα προϋπόθεσις τῆς νομιμότητος εἶναι ἡ παράδοσις. Τὸ παρελθὸν κυβερνᾷ εἰς πείσμα τῆς δημαγωγίας. Διότι αἱ ρίζαι τῆς ζωῆς τῶν λαῶν πηγαινουν πολὺ μακριά. Ἡ διακοπὴ τῆς συνεχείας δὲν ἔχει σχέσιν με τὸ πάγιον αἶτημα τῆς ἀλλαγῆς. Εἰς ὅσας ὅμως περιπτώσεις ἡ ἀλλαγὴ αὕτη καθίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων ὁριστικῇ — ἐκ τῶν πραγμάτων ὅμως, ὅχι ἐκ τῆς θελήσεως ὀλίγων ἀνθρώπων, ὅπως συνέβη μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν — ἡ διακοπὴ τῆς συνεχείας διασπᾷ

μὲν τὴν νομιμότητα, δὲν δημιουργεῖ ὅμως αὐτομάτως νέαν νομιμότητα.

Διὰ νὰ θεμελιωθῇ νέα νομιμότης χρειάζεται μία ἄλλη προϋπόθεσις. Μακροχρόνιος ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν καθολικὴν κοινωνικὴν συνείδησιν τῶν θεσμῶν — ὅχι τῶν προσώπων — ποῦ καθιερώνουν τὴν νέαν νομιμότητα. Θεσμῶν ποῦ κυβερνοῦν καὶ ὑποτάσσουν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὰ πρόσωπα.

Πάντα ταῦτα δὲν ὑπῆρξαν κατὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν. Ὅρθως εἶδε ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς τὸ θέμα.

Βεβαίως, καὶ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία τὴν νομιμότητα ἐπεκαλεῖτο. Ὅπως καὶ, ἀλλοίμονον, ὁ Ὀργανισμὸς Ἠνωμένων Ἐθνῶν, κηρύσσων τὸ ἀμετάβλητον τῶν συνόρων κατὰ τὸν νόμον τοῦ καὶ ἀποστέργων εἰς τὴν πράξιν τὴν λειτουργίαν τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, ποῦ διακηρύσσει ὁ ἴδιος ἀλλὰ ποῦ παραβλέπει ὅτι συναρτᾶται ἀρρήκτως με τὰς συγχρόνους ἐννοίας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς διεθνούς εἰρήνης διὰ τῆς δημοκρατίας. Αἱ νομιμότητες ὅμως αὗται εἶναι πλάσται, δὲν ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ δὲν στηρίζονται εἰς τὴν θέλησιν τῶν λαῶν. Δὲν ἠμπόδισεν ἡ Ἱερὰ Συμμαχία τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ὅπως δὲν ἠμπόδισεν καὶ ὁ Ο.Η.Ε. νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἀνατολικὴ Βεγγάλη. Ἡμπόδισεν ὅμως, πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἔνωσιν τῆς Κύπρου μετὰ τὴν μητέρα πατρίδα. Ἀλλὴν νομιμότητα, εἶχον καὶ ἔχουν εἰς τὴν ψυχὴν των οἱ Ἕλληνες. Νομιμότητα φωτεινὴν, δημιουργικὴν, πράγματι νόμιμον.

Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς νομιμότητος, ἔννοιαν σύνθετον ἀλλ' ἐν ταυτῷ ἀπλὴν, συνηρτημένην εἰς τὴν ἰδικὴν μας περίπτωσιν μετὰ τὸν πατριωτισμόν, τὴν θλέπομεν εἰς ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ Συντάγματα, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄκρως δημοκρατικοῦ ἢ τοῦ μοναρχικοῦ τῶν προσανατολισμοῦ. Διότι ἔχομεν ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη. Οὐδέποτε ἡ Ἐπαναστατημένη Ἑλλὰς εἶχε τὴν συνείδησιν ὅτι δημιουργεῖ τί τὸ νέον διὰ τῆς ἀνατροπῆς ἐνὸς ὑφισταμένου καθεστώτος. Ἡ πίστις, ποῦ διέτρεχε τὸ ἔθνος εἶναι ὅτι ἐλυτρώθη ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ καὶ ἐπανῆλθε εἰς τὴν μακραίωνα νομιμότητα τῆς παραδόσεώς του. Ἀποκορύφωμα τῆς πίστεως αὐτῆς ἦτο τὸ πρῶτον πάγιον νομοθετικὸν κείμενον, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δικαίου. Ἐλέχθη, καὶ ἀπὸ ἐμὲ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ὅτι οἱ νόμοι καὶ οἱ κώδικες κρύπτουν ὑπὸ τὴν ξηρότητα τῆς διατυπώσεως τῶν τὴν ἐπο-

ποιάν της μεγάλης ανθρωπίνης περιπέτειας εις την μακραίωνα εξέλιξιν της.

Εις τὸ περιλάλητον διάταγμα τοῦ 1835 καθορίζονται ὡς ἰσχύον δίκαιον «οἱ νόμοι τῶν βυζαντινῶν ἡμῶν Αὐτοκρατορῶν». Ἡ νομιμότης τοῦ Κωνσταντίνου συνεχίζεται διὰ τῶν Συνελεύσεων τοῦ Ἀγῶνος καὶ τοῦ Καποδίστρια μέχρι τοῦ Ὀθωνος. Ἐτι δὲ πλέον, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως τοῦ Διατάγματος τούτου, τὸ ὁποῖον μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη ἀπεκάλυψε ὁ ἀεμιηστος Τριανταφυλλόπουλος, ἐπροτιμήθη ἡ διατύπωσις «νόμοι τῶν βυζαντινῶν Αὐτοκρατορῶν» ἀντὶ τῆς ἀναφορᾶς μόνον εἰς τὸν Ἀρμενόπουλον, ὅπως ἦτο ἡ ἀρχικὴ καὶ σκέψις καὶ πράξις, διότι οὗτοι, οἱ νόμοι τοῦ Βυζαντίου, εἶχον θεσπισθῇ νομοθετικῶς, εἶχον δηλαδὴ τὴν νομιμότητα τῆς καταγωγῆς, ἐνῶ ἡ κωδικοποίησις τοῦ Ἀρμενοπούλου ἦτο ἰδιωτικὴ συλλογὴ, δυναμένη νὰ χρησιμοποιηθῇ μόνον διὰ τὸ εὐκόλον τῆς χρήσεως.

Ἀλλωστε καὶ τὰ προσωρινὰ πολιτεύματα τοῦ Ἀγῶνος, ἀνάλογον εἶχον διατύπωσιν. Ἐψηφίζεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτῃ Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις: καὶ πολιτικά καὶ ἐγκληματικά διαδικασίαι θάσιν ἔχουν τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν Αὐτοκρατορῶν καὶ τοὺς παρὰ τοῦ βουλευτικοῦ καὶ ἐκτελεστικοῦ σώματος ἐκδιδόμενους νόμους...».

Ἡ δὲ δευτέρα ἐν Ἀστρεὶ Ἐθνικὴ Συνέλευσις καθόριζε: «Κατὰ μὲν τὰ ἐγκληματικά καὶ πολιτικά ἰσχύουσιν οἱ νόμοι τῶν ἡμετέρων ἀειμνήστων Χριστιανῶν Αὐτοκρατορῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως...».

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ νόμοι, ποὺ ξεσκεπάζουν τὴν λαϊκὴν πραγματικότητα. Μέχρι πρὸ ὀλίγου ἔζη εἰς τὰς Μυκῆνας φύλαξ ὀνόματι Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος, ὀδηγῶν τοὺς ἐπισκέπτας εἰς τὴν πύλην τῶν «Λεόντων», ὅπως ἐσυνήθισαμεν νὰ λέγωμεν τὴν πύλην τῶν «Λεαίνων», ἔλεγε: «Ἐδῶ ἦταν τὸ παλάτι τῶν Βασιλέων μας». Ἀνέτρεχεν ὁ πατριωτισμὸς τοῦ εἰς τὰς Μυκῆνας! Ἀλλὰ μήπως δὲν ἔχομεν καὶ ἄλλο τρανὸν παράδειγμα τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτοῦ; Τὰ ὀνόματα τῶν πλοίων, ποὺ ἡτοιμάσθησαν ὡς ἐμπορικά, τάχα, διὰ τὸν ἐσσηκισμόν μὲ τὰς ἐνεργείας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν Ὑδραν, τὰς Σπέτσας, τὰ Ψαρά, τὴν Ἀνδρον, τὴν Κάσον καὶ ἄλλοι, εἶχαν ὅλα ἀρχαιοελληνικά ὀνόματα. Θεμιστοκλῆς, Περικλῆς, Ἀγαμέμνων, Ἀθηναῖ, Ἀλέξανδρος Ἀριστείδης κ.ο.κ.

Αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς διὰ τὴν εξέλιξιν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τοῦ Κόσμου, Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τιμῶμεν σήμερον τὴν ἐπέτειον.

Ἄλλ' ἡ τιμὴ δὲν εἶναι δυνατόν, οὔτε πρέπον οὔτε ἑλληνικὸν νὰ περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς ἑορτασμούς. Πρέπει καθε φορὰ ποὺ δίδεται ἡ εὐκαιρία, μὲ τὸν ἑορτασμόν τῶν μεγάλων σταθμῶν τῆς ἱστορίας μας, οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, νὰ προβαίνωμεν εἰς ἔλεγχον τῆς συνειδήσεώς μας, νὰ ἀντιπαραθέτωμεν ὄχι τὰς πράξεις μας πρὸς τὰς πράξεις τῶν τιμωμένων προγόνων, διότι ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται, ἀναπλάσσεται, μόνον, ὑπὸ ἄλλας μορφάς, ἀλλὰ τὴν πίστιν μας πρὸς τὴν πίστιν των, τὸν πατριωτισμόν μας πρὸς τὸν πατριωτισμόν των, τὴν θέλησίν μας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους καὶ τὴν νομιμότητα τῆς συνεχείας του, πρὸς τὰ ἰδικὰ των χαρίσματα.

Δὲν φθάνει δηλαδὴ ἡ ἐπὶ κλησίς τοῦ Σολωμοῦ:

ὦ τριακόσιοι! σηκωθῆτε
καὶ ξανάλθετε σ' ἐμᾶς
τὰ παιδιὰ σας θελ' ἰδῆτε
πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς!

Τὸ κάλεσμα τοῦ Γένους ἐπιβάλλει νὰ εἶναι κάθε νεώτερη γενεὰ καλύτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενην. Νὰ διδασκώμεθα μὲν ἀπὸ τὸ κλέος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ὀλισθήματα τοῦ παρελθόντος, νὰ τάσσωμεν ὁμῶς ὡς στόχον νὰ εἴμεθα — ὄχι νὰ γίνωμεν — «πολλῶ κάρρονες».

Διότι οἱ καιροὶ δὲν εἶναι μενετοί. Ἡ ἀνθρωπότης προχωρεῖ πρὸς ἓνα ἄδηλον ἀλλὰ κοσμογονικὸν μέλλον. Πρέπει νὰ βοηθήσωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν οἰκοδόμησίν του, κατὰ τὰς δυνάμεις μας. Οἱ θραδυποροῦντες συνθλίβονται. Καὶ ὅσοι βλέπουν μόνον πρὸς τὰ ὀπίσω, καταρρέουν.

Καὶ αἱ δυνάμεις μας αὐταὶ συναρτῶνται μὲν ἀπὸ τὸ παρελθόν μας, διότι ἔχομεν τίτλους ποὺ ὀλίγοι λαοὶ ἔχουν, ἀλλ' ἐξαρτῶνται καὶ ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας θέλησιν, θέλησιν καὶ πίστιν ὁμονοίας, μόχθου καὶ συγχρόνων ἰδανικῶν.

Ἡ πρόκλησις τοῦ διαγραφομένου μέλλοντος προβάλλει ἀπειλητικῇ.

Δὲν εὐρίσκω ἄλλην ἐκκλησίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας παρὰ τὸ χορικὸν τοῦ «Φαέθοντος» τοῦ Εὐριπίδου, ὅπως τὸ ἐμαθαίναμε στὰ νιάτα μας στὸ Γυμνάσιον, ποὺ παίρνει, σήμερα, ἓνα ἀλλόκοτον συμβολισμόν. Ἐγρεσθ' ἔγρεσθ' ἀπὸ κοίτας ἤδη φέγγος
κατὰ γὰν

γλαυκᾶς ἔλαμψεν Ἐὼ φεύγει δι' ἄστρ'
εἰς νύχθ' ἱεράν.

Τότε θὰ μπορούμε νὰ ἀκούσουμε μὲ τὸ κεφάλι ψηλὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ Κωστή Παλαμά:

«Αὐτὸ τὸ λόγο θὰ σᾶς πῶ,
δὲν ἔχω ἄλλο κανένα.
Μεθύστε μὲ τ' ἀθάνατο
κρασί τοῦ εἰκοσιένα».

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

Υπό κ. Εύριπίδη Σούρλα Παιδαγωγού

Ἡ μαγεία τῆς Στενώτερης Πατρίδος πρέπει νὰ εἶναι τὸ ζωντανὸν Ἀναγνωστικὸν βιβλίον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ ἀντλοῦν τὰ παιδιὰ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ λαϊκοῦ Σχολείου τὰς πρῶτες μορφωτικὰς ἐπιδράσεις.

I

Γύρω ἀπὸ τὴν Σύνταξιν Πατριδογνωστικῶν κατὰ Ἐπαρχίας — ὑπόδειξη δηλαδὴ τὴν ὁποίαν εἰσηγήθη ἡ ταπεινότης μας εἰς ἄρθρον τῆς τὸ ὁποῖον εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ δασκάλου — διετύπωσε παράλληλα καὶ τὴν παράκλησιν, ὅπως οἱ δασκάλοι καὶ αἱ δασκάλας τῆς ἱστορικῆς καὶ θρυλικῆς Ἐπαρχίας Κονίτισης προσλάβουν καὶ τὴν ταπεινότητά μας ὡς συνεργάτην.

Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον μας παραθέτομεν ὡς Παιδαγωγικο-λογοτεχνικὸν ἐρέθισμα Πατριδογνωστικὰς εἰκόνες ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τὰ ποτάμια τῆς Ἐπαρχίας Κονίτισης — εἰκόνες δηλαδὴ ντυμένες μὲ τὴν ξεχωριστὴ φυσιοκρατικὴν τους ὁμορφίαν, πού ἐγγίζει τὴν μαγείαν.

II

A'

ΣΜΟΛΙΓΚΑΣ

Τὸ μυθολογικὸ βουνὸ τῆς ἱστορικῆς καὶ θρυλικῆς Ἐπαρχίας Κονίτισης μὲ τὰ μυτερὰ θεόρατα θράχια του καὶ μὲ τὰς χιονισμένους βουνοκορφὰς του — ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν μῆνα Αὐγούστου — βουνοκορφὰς πού λάμπουν μέσα στὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἐνῶ αὐτὸ προβάλλει:

Σὰν κάποιος γίγαντας ἀχάλατος μέσα στοῦ χρόνου τοῦ ἀνηλέητου τὸ διάβα.

Σωστὸ θεριοβοῦνι, πού λούζεται μέσα στὸ φῶς τοῦ ἡλίου μὲ τὰς περίφημες δρακόλιμνες του.

B'

ΣΜΟΛΙΓΚΑΣ

Βουνὸ λουσαμένο μὲ ἀργυρένια ἄχνα. Βουνὸ, ντυμένο μὲ τοὺς πιδὸς ὁμορφους πέπλους τῆς φύσης, βουνὸ — στοιχειωμένο ἀπὸ θρύλους καὶ ἀπὸ μύθους, βουνὸ —

πού σκορπάει πορφυρένιες ἀνταύγειες.

Ἡ κορυφή του χωμένη μέσα στὰ σύννεφα.

Αἱ χαράδρες καὶ αἱ σπηλιές του, βουίζουν καὶ μεταδίδουν, σὰν ἀντιλαλιά, καὶ ὑποχθόνια βοή του, μέσα στὴν ἄχναν τοῦ μυστηρίου, σὰν μιὰ Βακχικὴν μέθην φωτός.

Καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἓνα ἄλλο θελκτικὸν Πατριδογνωστικὸν δράμα.

Γ'

ΣΑΡΑΝΤΑΠΟΡΟΣ

Ἄλλες ἀξέχαστες εἰκόνες ἀπὸ τὴν θέαν τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ, πού κυλάει ἤρεμα καὶ γαλήνια κάτω ἀπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Σμόλικα.

Κατὰ τοὺς χειμερινοὺς ἰδίως μῆνας κατέρχεται βαρύγδουπος ἀπὸ τὰς κλεισούρες τοῦ Γράμμου, ἐνῶ ἀπὸ τὰ θάθη τῆς ταραχώδους κοίτης του ἐκτοξεύοντας ρυθμοὺς ὑδάτινων δγκων, πού ἐφορμοῦν καὶ κατακρημνίζονται μὲ μιὰ ἐλαστικὴ πλαστικότητα.

Εἰκὼν ἀφθάστου φυσιοκρατικῆς μεγαλοπρέπειας.

Δ'

Γιὰ μιὰ στιγμή ἡ θέα τῶν τριγύρω καὶ κατὰ μῆκος τῶν ὄχθων τῆς κοίτης του τοπεῖων ἐξαφανίζεται, καὶ μιὰ ὄνειρώδης ἀτμόσφαιρα — κατὰ τὴν ὥραν ἰδίως τοῦ λυκόφωτος — ἀντικαθιστᾷ τὴν μελαγχολικὴν ὄψιν τῶν ἐκτοξευομένων ὑδάτινων δγκων του.

Στὸ ἀντίκρουσμα δὲ τῆς φαντασμαγορικῆς αὐτῆς εἰκόνος, ἡ καρδιά τοῦ θεατοῦ καὶ παρατηρητοῦ γεμίζει ἀπὸ μιὰ ἀνέκφραστη γλυκύτητα πού τὴν συνοδεύει ὁ θρονιερὸς κρότος τῶν ὑδάτινων τόξων.

Τίποτε ὁμως τὸ λυπητερόν.

Τίποτε τὸ καταστρεπτικόν.

Ἡ φαντασμαγορικὴ αὐτὴ εἰκὼν προβάλλει στὰ μάτια μας: Σὰν κάποιον ὄνειρον ἀνέρο.

Καὶ σὰν μιὰ μουσικὴ Σεραφεμεικὴ, ἀνάμεικτη μὲ τὴν μαγείαν τοῦ σεληνόφωτος.

Ε'

Ξάφνου..... ἓνας ὀμιχλώδης πέπλος

έκάλυψε τήν κοίτην του.

Τώρα... τὸ πᾶν ἐξηφανίσθη καὶ ἡ θεὰ ἰδῶν τῶν μορφῶν καταποντίστηκε, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ ρυθμοὶ τῶν ὑδάτινων δγκων τοῦ ἐξηφανίστηκαν καὶ αὐτοί, μέσα στὲς χορευτικὲς κινήσεις καὶ στὴν δίνην τῶν κυμάτων των.

Τώρα... μιὰ ἀπύθμενη χαρὰ ἀπλώνεται τριγύρω μας.

Χαρὰ... τίποτε ἄλλο.

Μιὰ ἀτέλειωτη δραματικὴ χαρὰ, καὶ στὸ θάθος:

Ἕνα ρομαντικὸ Πατριδογνωστικὸ δ-
ραμα.

III

Καὶ ἐρωτᾶτε, τώρα... ἐν τελειωτικῇ κατακλείδι.

Ποιὰ γωνιά, ποιο φανάρι, ποιο θουνὸ καὶ ποιο ποτάμι τῆς Ἑλλάδος μας δὲν γκλείει θέλγητρα καὶ δράματα, σὰν τὰ παραπάνω ποῦ ἐσκιαγραφήσαμε γύρω ἀπὸ τὸ τοπεῖον τῆς ἱστορικῆς καὶ θρυλικῆς Ἑπαρχίας Κονίτης;

Παρόμοια δηλαδὴ ἐρεθίσματα θὰ μποροῦσαν νὰ προβληθοῦν ὡς ὕλκον.

Πατριδογνωστικῶν Ἀναγνωστικῶν ἀπὸ τοὺς ἐμπνευσμένους καὶ μὲ τάλαντον λογοτεχνικὸν δασκάλους καὶ διδασκάλισ-

σες δλων τῶν Ἑπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος μας.

Νὰ ἀποτελέσουν θέματα συζητήσεων εἰς τὰ Παιδαγωγικὰ Συνέδρια μετὰ τῶν ἐμπνευσμένων Ἐπιθεωρητῶν.

Νὰ τύχουν ἐγκρίσεως ἀπὸ τὰ Κεντρικὰ Συμβούλια τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Νὰ ἀποζημιωθοῦν οἱ δάσκαλοι καὶ αἱ δασκάλες διὰ τὰς Πατριδογνωστικὰς τῶν Συλλογὰς καὶ ἐν τέλει:

Δαπάναις τοῦ Κράτους νὰ προβληθοῦν εἰς Πατριδογνωστικὰ Ἀναγνωστικὰ εἰς τὰς ἀπανταχοῦ Ἑκπαιδευτικὰς Περιφερείας τῆς Ἑλλάδος μας.

Καὶ ἐρωτᾶται ἐν τέλει:

Ὑπάρχει μεγαλύτερη ἐθνικὴ ὑπηρεσία ἀπὸ τὸ δέσιμο τῶν παιδιῶν τῶν λαϊκῶν Σχολείων μὲ τὸ χῶμα καὶ μὲ τὸ δράμα τῆς ἀπανταχοῦ Γενέθλιας Γῆς των, οὕτως ὥστε ὅταν θὰ ἐνηλικιωθοῦν καὶ θὰ πάρχουν μοιραίως καὶ τὸν δρόμον τοῦ ταξιδεμοῦ, νὰ μὴ μεταβληθοῦν σὲ θλιβεροὺς κόσμοι πολίτες;

Ἴδου:

Γόνιμον θέμα καὶ μεγαλειώδες ἐρεθίσμα Παιδαγωγικόν, εἴαν πρέπει νὰ μιλοῦμε: γιὰ προβλήματα μεταρρυθμιστικὰ καὶ εἰς τὴν παιδείαν μας καὶ νὰ μὴ ἀντλοῦμεν εἰς πῖθον Δαναΐδων.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣ. ΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΒΑΡΗΚΩΝ ΚΑΙ ΚΥΡΙΩΣ ΤΩΝ ΚΩΦΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Κ. Γ. Καλαντζή. Είδ. Παιδ/γού - Δρ. Φιλ. Καθ/τού της Είδ. 'Αγωγής
του Μ.Δ.Δ.Ε.

II. 'Η γλωσσική αγωγή τών βαρηκώων και ιδιαίτερα τών κωφών παιδιών Α'. Σχολές Γλωσσικής αγωγής τών Κωφών παιδιών

(Συνέχεια έκ του προηγούμενου)

'Αλλά ως γυρίσουμε στο κεντρικό, όπως είπαμε πρόβλημα (διδασκτικό παιδαγωγικό, ψυχολογικό, κοινωνικό και φυσικά Ιατρικό και τεχνικό μαζί στο πρόβλημα «της γλωσσικής αγωγής». 'Η αγωγή αυτή διακρίνεται για την τεράστια προσπάθειά της, να διορθώσει, να συμπληρώσει, να μεθωριμάσει ή να αναπληρώσει τη διαταραχή ή και την Έλλειψη της ανθρώπινης λαλιάς που όφειλεται στην διαταραχή ή την Έλλειψη της ακοής.

'Η καθοριστική αυστηρή γραμμή που χαραξάμε προηγούμενα ανάμεσα στη βαρηκοΐα και την κώφωση (πέρα απ' την κλιμάκωση αυτών σε διάφορες βαθμίδες), μάς αναγκάζει σ' ένα χωριστό χειρισμό και θεώρηση του θέματος. Βέβαια τα θέματα τών βαρηκώων και κωφών, όσο χωρίζονται, τόσο πάλι υπάρχουν γι' αυτά παράλληλες πορείες και κοινές άκως αντιμετώπισεις. Στους δρόμους όμως της «άκουστικής» και γλωσσικής αγωγής σαφώς χωρίζονται, στο διδασκτικό δηλαδή χειρισμό και τους επιδιωκόμενους άμέσους σκοπούς. 'Ο χωρισμός αυτός είναι αντικειμενικά αναγκαστικός γιατί ο δρόμος της γλωσσικής υποδοχής ή «άκοή» στους πρώτους είναι ακόμα θατός ή έχει και κάποια ίχνη άκόμα, ενώ στους άλλους δεν υπάρχει καθόλου ή έχει κάποια ίχνη που δεν οδηγούν πουθενά. 'Εδώ θα αναφερθούμε κυρίως στο πρόβλημα της γλωσσ. αγωγής τών κωφών παιδιών και κάπου κάπου παράλληλα και στο πρόβλημα τών βαρηκώων όπου το απαιτεί ένας συσχετισμός ή διευκρίνιση ή βαθύτερος φωτισμός του κεντρικού θέματος. Μια άλλη φορά ίσως μπορέσουμε να μιλήσουμε για τα γλωσσ. προβλήματα ιδιαίτερα τών βαρηκώων για την «αγωγή της ακοής» σε συσχετισμό με γλωσσικές διαταραχές κλπ. Γενικά, όπως ξέρομε ο λόγος είναι «φορέας του πνεύματος» αλλά και το πιο σημαντικό μέσον κοινωνικής έπαφής, καθοριστικό δηλαδή της σχέσεως του άτόμου με τους συνανθρώπους του, καθοριστικό του βαθμού της κοινωνικής του ένταξης και αποφασιστικό για την έπιτυχία του στον άγώνα για την έπιβίωσή του.

Τά παιδιά που δεν καταχτούν την ανθρώπινη όμιλία, δεν αναπτύσσονται και

πνευματικά, παθαίνουν μια «δευτερογενούς μορφής νοητική καθυστέρηση», μια ψευδοκαθυστέρηση, μέσα στο επίπεδο του υποανάπτυκτου. Τέτοια εικόνα παρουσιάζουν τά παιδιά κυρίως που δεν φοίτησαν καθόλου σε Ειδικά Σχολεία κωφών ή δέχτηκαν μια άποτυχημένη αγωγή. 'Επίσης τίποτα άλλο δεν απομακρύνει τον άνθρωπο, δεν τον απομακρύνει απ' την κοινωνία, όσο ή γλωσσική δ)χή και κυρίως ή έλλειψη λόγου και τίποτα άλλο δεν τον γεμίζει με τόση βαθιά πίκρα και συναισθήματα κατωτερότητας. Συχνά έχομε εικόνες άκοινωνικότητας και άντικοινωνικότητας σ' αυτά τά παιδιά. Πρωταρχική, τεράστια σημασία έχει λοιπόν για τον άνθρωπο ο λόγος, ή όμιλία, ή ανθρώπινη λαλιά, ή φθογγόγλωσσα, όπως μπορούμε να την πούμε. 'Η προσπάθεια να δοθί στον κωφό μια γλώσσα καλύπτει 4 αιώνες περίπου. 'Ας αφήσουμε τις πρώτες προδρομικές προσπάθειες για μια συστηματική κάπως δ)λία (με χειρονομίες, άλλοτε συνδυασμένες με γραφή και γλωσσοτεχνικές άσκήσεις ή με ένα είδος «δακτυλικού αλφάβητου»), που έμφανίζονται στην 'Ισπανία στο 2ο μισό του 16ου αιώνα, de Ponce Bonet κλπ. Θα σταματήσουμε όμως για λίγο - χωρίς να κάνουμε Ιστορία - στις δυο κυρίως μεγάλες Σχολές που αντιμετρήθηκαν στους αιώνες αυτούς, για να φτάσουμε στις σημερινές αντίληψεις.

1. Σάν πρώτη θα αναφέρουμε τη «Σχολή της παντομίμας (της γλώσσας κυρίως τών χειρονομιών αλλά και τών μορφασμών μαζί) που συστηματοποιείται, ολοκληρώνεται και καθιερώνεται σάν «Γαλλική μέθοδος» απ' το Γάλλο Michel de l' Épee (τέλος του 18ου αιώνα). Είναι μια καθαρή αυστηρή «μέθοδος τών χειρονομιών». Είναι αλήθεια πως το κωφό παιδί αναπτύσσει τη φυσική μιμική Ικανότητα και καταλήγει σε μια μικρή γλώσσα χειρονομιών. 'Εδώ ο de l' Épee την είδε σάν «φυσική» μητρική θά λέγαμε, γλώσσα τών κωφαλάων και θέλησε να την τελειοποιήσει με την αγωγή και μ' αυτή να άσκήση το πνεύμα τών κωφών. Πήρε λοιπόν σάν πρώτο υλικό τις πρώτες αυτές χειρονομίες τών κωφαλάων και στη βάση αυτών δημι-

ούργησε μιὰ «τεχνητή γλώσσα» πλουτίζοντάς την με μιὰ σειρά σημάδια και χειρονομίες που παριστάνουν τις λέξεις με τις έννοιες της ομιλουμένης μας γλώσσας. Έτσι δημιούργησε μιὰ καθαρά συμβολική, φτωχή γλώσσα, μ' ένα κόσμο κλειστό και ιδιόμορφο, ειδικό για τους κωφαλάλους.

2. Η δεύτερη μεγάλη Σχολή της «Γλωσσικής αγωγής των κωφών παιδιών» είναι η «Σχολή της φθογογλωσσικής μεθόδου», που θέτει ως σκοπό να μάθουν τὰ κωφὰ παιδιά να μιλάνε την ανθρώπινη λαλιά. Αυτή η Σχολή ξεκινάει από τον Έλβετο γιατρό Amap (τέλος του 17ου αιώνα), συστηματοποιείται απ' το Γερμανό Samuel Heinich (τέλος 18ου αιώνα) και απ' αυτόν καθιερώνεται σαν «Γερμανική μέθοδος». Η μέθοδος αυτή αναπτύσσεται και κυριαρχεί στη διδακτική πράξη για τη «γλωσσική αγωγή» των Κωφών στις ημέρες μας.

Αλλά τί έγινε για να παραμερισθῇ ἡ «γαλλική μέθοδος των χειρονομιών» και να επικρατήσῃ ἡ «γερμανική τῆς δ' ἰλίας τῆς ἀνθρώπινης λαλιάς;» Γι' αὐτό δὲν ἔπαιξε ρόλο θέβαια μόνο τὸ συνέδριο τοῦ Μονάχου πρὶν ἀπὸ 100 περίπου χρόνια (1881) ἀλλὰ οἱ νέες μας γνώσεις, ἡ κριτικὴ τῶν μεθόδων κάτω ἀπ' τὴς ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις τῆς Γλωσσικῆς ἐπιστήμης, τῆς Φωνητικῆς κλπ., τέλος ἡ ἴδια ἡ ζωὴ καὶ ἡ πράξη, δηλαδὴ τὰ ἀποτελέσματα τῶν αἰώνων «γλωσσικῆς αγωγῆς τῶν θαρηκῶν καὶ κωφῶν», μᾶς ὡδήγησαν στὶς σημερινὲς ἀντιλήψεις, νὰ μάθουν τὰ κωφὰ παιδιά νὰ μιλάνε τὴν καθαρὴν ἀνθρώπινη λαλιά.

Ἡ γλώσσα τῆς παντομίας (χειρονομιῶν καὶ σμορφασμῶν) καθὼς ξέρομε, σὰν γλώσσα φυσικὴ ἰδωμένη ἀπαντιέται σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐξελικτικὴ βαθμίδα (πρωτόγονοι, ἀγριεὲς φυλές), ἢ στὶς πρῶτες ἀπόπειρες γιὰ ἐκφραστικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τὸ περιβάλλον τοῦ κωφοῦ παιδιοῦ. Εἶναι μιὰ πρωτόγονη προμορφὴ τῆς γλώσσας μας, ὑποτυπώδης, ἀδιαφοροποίητη. Εἶναι ἡ πιὸ πανάρχαια, φυλογενετικὰ ἰδωμένη, γλώσσα στὴ σχέση «μάτι-χέρι» στὴν ὀπτικοκινητικὴ δηλαδὴ σχέση. Ἐνῶ ἡ νεώτερη πάνω στὴν ὁποία ἐξελίχθη ἡ γλώσσα εἶναι οἰκοδομημένη στὴν «ἀκουστικοκινητικὴ σχέση, αὐτὴ-γλώσσα». Ὅχι μόνο τὸ κωφὸ παιδί ἀλλὰ καὶ τὸ θαρήκοο μετὰ τὶς πρῶτες δυσκολίες πέφτει στὴν πιὸ παλιά καὶ ἰσχυρὴ ἐκφραστικὴ σχέση «μάτι-χέρι». «Αὐτὸ ἔχει νὰ γίνῃ καὶ στὸ δρόμο τῆς ἐλάσσονος προσπάθειας γιατί ὁ δρόμος τῆς ἐκμάθησews τῆς ὁμιλίας εἶναι τρομερὰ δύσκολος».

Ἡ παντομία (κινήσεις τοῦ σώματος, τῶν χειρῶν, τῶν μυῶν τοῦ προσώπου, τῶν ματιῶν) πέρασε στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου σὲ δεύτερο πλάνο — (στὶς αὐτοματικὲς λειτουργίες, στὴ θυμικὴ θάση, στὰ ὑποφλοιώδη στρώματα τοῦ ἐγκεφάλου), ἀκολούθησε τὸν ἑναρθρο λόγο σὰν μιὰ «συνοδευτικὴ ἐκφραστικὴ μορφή τονισμοῦ τοῦ καὶ χρωματισμοῦ τοῦ» Τὸ βλέπομε στὴν καθημερινὴ ὁμιλία καὶ πιὸ πολὺ στὴ ρητορικὴ καὶ στὸν καλλιτεχνικὸ λόγο.

Παντομία ἢ χειρονομίες σὰν «γλώσσα» δὲν ὑπάρχει στὴν πραγματικὴ ἔννοια, οὔτε σὲ ἐθνικὴ οὔτε σὲ παγκόσμια κλίμακα, ὅπως ἐννοοῦμε δηλαδὴ τὶς ομιλούμενες γλώσσες ἢ ἐκείνες ποὺ μιλήθηκαν.

Ὅταν λέμε «γλώσσα τῶν χειρονομιῶν ἢ τῆς παντομίας» πρόκειται γιὰ μιὰ συμβατικὴ γλώσσα δημιουργημένη ἀπ' τὸν ἀνθρώπο λογικά, ὅπως τὸ γνωστὸ θεατρικὸ εἶδος «ἡ παντομία», ἢ «γλώσσα χειρονομιῶν τῶν ἐνηλίκων κωφαλάλων» ποὺ διδάχτηκαν, ἀκόμα καὶ ἡ βοηθητικὴ γλώσσα μεταξὺ δύο ξενογλωσσῶν. Σὲ περιπτώσεις τῶρα ἑλλειψῆς ἢ παθολογικῆς ἑκπτώσεως τοῦ λόγου (ἐδῶ ἀπὸ ἑλλειψῆς ἢ ἀπώλεια ἀκοῆς) τείνει νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ λόγο σὰν μέσον ἐκφράσεως καὶ κοινωνικῆς ἐπαφῆς. Ἡ γλώσσα τῶν χειρονομιῶν εἶναι ὅπως εἶπαμε φυλογενετικὰ πιὸ παλιά, σχεδὸν ριζωμένη στὸ ἔνστικτο, γραμμμένη στὸ βιολογικὸ γενετικὸ κώδικα. Μένει τελευταία στὶς ἀρθρωτικὲς καὶ ἀκουστικὲς ἀφασίες καὶ τελευταία πέφτει στὴν «ὀλοκληρωτικὴ ἀφασία» ποὺ λέγεται καὶ «ἀσημία ἢ ἀσυμβολία». Ὁ δὲ Ἰ'Ερὲ ἀπὸ πρῶτῃ ἀποψη ἐκκινουσε σωστά, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε δι' ἑρριχνε τὸν ἀνθρώπο πίσω, πολὺ πίσω στὸν πρωτογονισμό, στὸν ἀνθρώπο σχεδὸν ζῶο. Μόνο σὲ μιὰ ἀνώτερη, τεχνητὴ ὁμως, γλώσσα χειρονομιῶν, καὶ σὲ ἰδιοφυῆ κωφὰ άτομα, ὅστερα ἀπὸ μακροχρόνια ἀσκήση, μπορεῖ νὰ ἐπιτύχουν οἱ σκοποὶ μιᾶς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ὁ Kussmaul τὸ 1910 ἀναφέρει πὼς μιὰ μιὰ συντροφιά κωφαλάλων στὴ Γερμανία ἔπαιξε μετὰ παντομίας ἕνα δράμα τοῦ Σαίξπηρ. Αὐτὸ ὁμως ἀποτελεῖ ἐξαίρεση καὶ ἀνήκει σὲ ἄλλη καλλιτεχνικὴ μορφή κι' ὄχι στὴ «γλώσσα τῶν χειρονομιῶν» ὡς γλώσσα ἐκφράσεως κοινωνικῆς ἐπαφῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ κι' ἂν ὄλοι οἱ κωφοὶ φθάνανε (ποὺ μοιάζει σὰν μιὰ εἰς ἀτοπὸν ἀπαγωγή) σὲ ὕψηλά πνευματικὰ ἐπιτεύγματα, ἡ γλώσσα τῶν χειρονομιῶν θὰ ἦταν μόνο γιὰ μιὰ κλειστὴ κοινωνία κωφαλάλων. Ἡ ἀλήθεια ἢ ἀπλή καὶ ὠμὴ εἶναι, ὅτι ἡ «γλώσσα τῶν χειρονομι-

ων» απομονώνει τον κωφό άνθρωπο απ' την κοινωνία, τον κάνει άχρηστον κοινωνικά.

Ο Heipirke και η Σχολή του ξεκινούσαν από δυο βασικές αντιλήψεις: α) "Ότι το κωφό παιδί είναι ένα «κανονικό» ψυχικά παιδί που του λείπει από οργανικά αίτια, μόνο μία αίσθηση». Φέρνει μέσα του άκέραια την καταβολή της γλώσσας, έχει δηλαδή την φθογγόγλωσσα μέσα του σε λανθάνουσα κατάσταση, έτοιμη. Η φθογγόγλωσσα είναι ο μόνος φυσικός δρόμος έκφρασης και πνευματικής ανάπτυξης του ανθρώπου άπεριόριστος. Έργο της όμιλίας είναι να αναπτύξη αυτή την καταβολή ακολουθώντας το φυσικό δρόμο. Έπειδή όμως στο κωφό παιδί λείπει ή άκοή, ή ανάπτυξη αυτή θα γίνει απ' τους βοηθητικούς δρόμους των άλλων όγών αίσθήσεων, της όράσεως, της άφής και των κιναισθητικών αίσθημάτων. Ο νόμος της αναπλήρωσης που διακρίνει και βιολογικά — οργανικά και ψυχικά — πνευματικά τον άνθρωπο, λειτουργεί κι' εδώ.

2) Η άλλη αντίληψη κι' ή πιο σπουδαία απ' όπου ξεκινούσε ή Σχολή του Heipirke ήταν ή «κοινωνική αντίληψη». Οι κωφοί πρέπει να ένταχθούν στην κοινωνική ζωή, να ζήσουν με τους ανθρώπους που μιλούνε και άκούν. Και ο μόνος τρόπος, ο μόνος δρόμος γι' αυτό είναι να μάθουν να μιλούν την ανθρώπινη γλώσσα, τη φθογγόγλωσσα. Άξίζει να ίδουμε πιο βαθύτερα την αλήθεια και τη νομτέλεια της γλωσσικής εξέλιξεως.

Την προδιάθεση για τον έναρθρο λόγο, για τη φθογγόγλωσσα, την όρμη για όμιλία τη φέρνει μαζί του ό άνθρωπος όταν γεννηθή. Είναι μες στον κληρονομικό του προικισμό. Ο έναρθρος λόγος είναι φυλογενετικά νεώτερη κατάκτηση κι' έτσι γράφτηκε στο «πολιτιστικό γενετικό κώδικα». Αυτό όμως που κληρονομεί είναι δυνάμεις (καταβολές ή προδιαθέσεις) δέν κληρονομεί τά περιεχόμενα αυτών (δηλ. γνώσεις, ειδικές κινητικές συναισθηματικές και κοινωνικές συμπεριφορές κ.τ.λ.). Αυτά τά αποκτά. Κληρονομεί λοιπόν (έδώ για να περιοριστούμε στο θέμα μας) και την δύναμη, την τάση για όμιλία, όχι όμως και τις λέξεις (ως άρθρωτικές κινήσεις, φώνηση σημασιολογικό φορτίο κ.τ.λ.). Άλλιώτικα: Ο άνθρωπος κληρονομεί δυνάμεις που θα γίνουν λειτουργίες, όργανα ειδικά που θα συλλάβουν τον κόσμο γύρω του (όργανα αίσθητηριακά, γλωσσικά, πνευματικά κτλ.). Η έσωτερική όμως αυτή δύναμη, έδώ ή γλωσσική, για να γίνει ένέργεια γλωσσική να εξέλιχθή σε λειτουργία γλωσσική

και να τελειοποιηθή ως «όργανο» (έδώ γλωσσικό), πρέπει να συναντήση, να άντιμετρηθή, όπως λέμε σωστά, με την όμόλογη δύναμη του περιβάλλοντος δηλ. το όμιλούν περιβάλλον, την όμιλία των άλλων ανθρώπων. Είναι γνωστά τά περάματα του Φαραώ Ψαμήτιχου, του Φρενιέρικου του Μεγάλου και τά αποτελέσματα του Ίδρυματισμού. Ειδικά θα ήθελα να θυμίσω τις γνωστές κλασσικές τραγικές περιπτώσεις του Κάσπαρ Hau-ber και του «άγριου παιδιού» της Avenar. Θα έχετε θέβαια όχι απ' τις κινηματογραφικές ταινίες, αλλά από έπιστημονικές πηγές πως τά παιδιά αυτά δέν μιλούσαν, παρά έλεγαν λίγες λέξεις, ύστερα από πολλές προσπάθειες να μιλήσουν. Έπειτα νοητικά είχαν πέσει στη σκάλα του ζώου. Η εξέλικτική λειτουργική μηχανή δέν κινητοποιούνταν πλέον απ' την άχρηστία. Η παρέκκλιση ήταν προς τά πίσω. Ήταν λοιπόν άργά. Αυτό το βλέπομε κι' έμείς. Όσο πιο άργά έρχονται τά παιδιά στο Ειδικό Σχολείο για κωφά παιδιά, τόσο βλέπομε πως οι παρεκκλίσεις και τά άσχημα έποικοδομήματα είναι δύσκολα να παραμερισθούν. Η γλωσσική άγωγή είναι τότε σε μεγαλύτερες ηλικίες σχεδόν μια πέτρα του Σιόφου.

Πόσα παιδιά θαρήκοα και άλλα με υπόλοιπα άκοής αξιοποιήσιμα ή παιδιά που κωφάθηκαν σε μικρές ηλικίες, δέν έμειναν άλαλα γιατί δέν έγινε σωστή διάγνωση και δέν είχαν έγκαιρα τη σωστή γλωσσική άγωγή;

Β'. ΕΝΩΡΙΣ ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ

Η άνάγκη της όσο πιο ένωρίς άκουστικής εξέτάσεως και γλωσσικής άγωγής στα κωφά παιδιά (όσο και άκουστικής άγωγής με άκουστικό κ.τ.λ. στα θαρήκοα) έγινε συνειδητή σ' όλες τις χώρες και σε πολλές έχομε ειδικούς θεσμούς και προγράμματα για την προσχολική ήλικία Π.χ. «Παιδοακουολογικά Κέντρα» ή «Παιδικούς άκουολογικούς Σταθμούς» όπου εξέτάζονται τά μικρά παιδιά και άναδιαπαιδαγωγούνται οι μητέρες για μια έναρξη της «γλωσσικής άγωγής» από πολύ μικρή ήλικία, ίσως και από το 1ο έτος. Έπειτα Νηπιαγωγεία για κωφά παιδιά ή προβαθμίδες στα Ειδικά Σχολεία για κωφά.

Για κάθε λειτουργία, για κάθε βαθμίδα ανάπτυξεως της, υπάρχει και ή «κατάλληλη ώρα της λειτουργικής γονιμοποίησης». Για τη γλώσσα τά πρώτα 2-3 έτη είναι άποφασιστικά. Τότε ή γλωσσική μέμηση και ή γλωσσική μηχανική μνήμη

είναι σέ έξαρση. Μετά τὰ 3 ἔτη ὑποχωρεῖ. Ἀλλά καί κάτι μᾶς ἀναγκάζει νά σπεύσομε ὅσο τὸ δυνατό ἐνωρίς. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὡς τὸ στάδιο τοῦ ψελλισμοῦ φθάνει καί τὸ κωφὸ παιδί. Εἶναι τὸ στάδιο τὸ «πειραματικό, τῆς ἀσκήσεως τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων καί τῆς συλλογῆς τοῦ πρώτου φθογγικοῦ ὕλικου». Ὡς ἐδῶ λοιπὸν φθάνει στὸ παιδί μας ἡ αὐθορμησίᾳ στὴν ἐκδήλωσι τῆς καταβολῆς τῆς φυσικῆς ἐξέλιξης τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων. Ἡ ἐλλειψὴ τῆς ἀκοῆς ὅμως, φέρνει τὸ σταμάτημα τῆς αὐτομίμησης, σπάει τὴ χαρὰ γιὰ ὁμιλία καί τὸ παιδί μένει ἀλαλο. Ὡς τόσο τὸ παιδί μας δὲν εἶναι ὁ κλεισμένος σὲ μιὰ σοφίτα *Hauser* κι' ὁ ἐγκαταλειμένος ἀγριὸς στὸ δάσος τῆς *Averro*. Τὸ παιδί μας ζῇ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ὁρμὴ τοῦ ἐνστίκτου εἶναι μεγάλη, ἔχει ἀνάγκη νά ἐκφραστῇ. Μέσα του ξυπνοῦν προγλωσσικὲς μορφές ἐκφράσεως, ἡ χειρονομία κι' ἡ μιμική. Δοκιμᾶζει μόνος του. Βέβαια αὐτὸ θὰ τοῦ σταθῇ πηγὴ δοκιμασίας μὲ τὴν ἀσυνενοησίᾳ μὲ τὸ περιβάλλον κ.τ.λ. Ἐδῶ πρέπει, στὸ στάδιο αὐτό, νά ἐπέμβουμε σκόπιμα, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ παρέκκλιση, ἡ καταφυγὴ στὶς χειρονομίες καί ὁ ψυχικὸς τραυματισμὸς τοῦ παιδιοῦ. Σὲ κανονικὴ ἐξέλιξη, τώρα μὲ τὴ φάση τῆς αὐτομιμήσεως, ἀρχίζει «τὸ στάδιο τῆς γλωσσικῆς λειτουργικῆς γονιμοποιήσεως» (6ο μὲ 8ο μῆνα καί πρὶν). Μετὰ τὸν 8ο περίπου θὰ ἀρχίσῃ ἡ δεύτερη φάση τῆς ἀντανεκλαστικῆς μιμήσεως ἀπ' τὸ στόμα τῶν ἄλλων (τῆς μητέρας πρῶτα), ἔπειτα ἡ ἐσωτερικὴ θύωσι καί γλωσσικὴ κατανόηση καί τέλος στὸ 12ο μῆνα ἡ παραστατικὴ λειτουργία μὲ τὴ γένεση τῆς «συνειδήσεως τοῦ συμβόλου» (κάθε πρᾶγμα κ.τ.λ. ἔχει τ' ὀνομά του κ.τ.λ.). Τὸ παιδί περνάει ἀπὸ τὸ ψέλλισμα στὸν αὐθόρμητο λόγο κι' ἄς μὴν ἀρθρώνῃ ἀκόμα καλὰ. Αὐτὸ θὰ γίνῃ σιγὰ - σιγὰ τὸ πολὺ ὡς τὸ τέλος τοῦ 3ου ἔτους (λέξεις, πρῶτες φράσεις, ἕνας λόγος μὲ τὴν πρώτη γραμματικὴ καί συντακτικὴ οἰκοδομία).

Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ συμβόλου εἶναι μιὰ πραγματικὴ ἐπανάστασι στὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Βροχὴ οἱ ἐρωτήσεις; τί εἶναι αὐτό; Πῶς τὸ λένε; Αὐτὰ ὅλα τὰ ἀναφέραμε πολὺ σύντομα. Θὰ γνωρίζετε θέβαια τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας ἀπ' τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ. Ἐμεῖς, οἱ εἰδικοὶ παιδαγωγοὶ τοῦ λόγου, πρέπει νά τὴν ἔρομε πολὺ καλὰ. Πρὶν λοιπὸν εἶναι ἀκόμα ἀργὰ στὸ παιδί μας ἀμέσως μὲ τὴ διαπίστωση τῆς κώφωσης καί πρὶν ἢ ἀρτίσει ἡ ἀλαλία καί οἱ χειρονομίες, στὴ χάση τοῦ ψελλισμοῦ, νά ἐπέμβουμε. Στὸ σπῆτι τὸ ρόλο τοῦ παιδαγωγοῦ μὲ φυσικό,

παιγνιδιάρικο τρόπο θὰ τὸν παῖξῃ ἡ μητέρα ποὺ θὰ καθοδηγηθῇ ἀπὸ εἰδικούς ἐπιστήμονες. Δὲν εὐκολο πολλὰς φορὲς νά πηγαίνει στὸ Εἰδικὸ Κέντρο. Τότε ὑπάρχουν ἐπισκέπτες εἰδικοὶ παιδαγωγοὶ ποὺ πηγαίνουν στὰ σπῆτια, παρακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξη τοῦ παιδιοῦ, συμβουλεύουν τὴ μητέρα, δίνουν ὁδηγίες κ.τ.λ. Ὁχι ἰδιωτικοὶ ἀλλὰ σταλμένοι ἀπὸ Εἰδικὰ Ἰνστιτοῦτα ἢ Κέντρα. Ἀκόμα στὰ Κέντρα αὐτὰ τὸ παιδοακουολογικὰ ποὺ ἀναφέραμε σὲ ἄλλες χώρες λειτουργοῦν Φροντιστήρια γιὰ μητέρες κωφάλαλων μικρῶν «παιδιῶν». Προβάλλονται ταινίες γιὰ κατατόπισι τοῦ κοινοῦ κ.τ.λ. Ἐκεῖ μαθαίνει ἡ μητέρα πὼς φυσικὰ καί ἀθῆστα νά συμπεριφέρεται γλωσσικὰ στὸ παιδί της, ὡς πὶὸ σημεῖο μπορεῖ νά κάνῃ μιὰ γύμνασι χεῖλεσαναγνώσεως καί τέλος πὼς νά ρυθμίσῃ τὴν ὅλη ἐπαφή της μὲ τὸ παιδί ὥστε νά τὸ προετοιμάσῃ γιὰ τὸ Εἰδικὸ Νηπιαγωγεῖο. Στὸ Νηπιαγωγεῖο ἢ στὶς Προβαθμίδες τοῦ Εἰδικοῦ Σχολείου γιὰ κωφὰ παιδιά, προετοιμάζονται τὰ παιδιά ὥστε νά ὀριμᾶσουν (γλωσσικὰ, πνευματικὰ καί χαρακτηρολογικὰ), γιὰ νά δεχτοῦν τὴ συστηματικὴ ἀγωγή, στὸ Κυρίως Σχολεῖο τους γιὰ κωφὰ παιδιά.

Στὸ Νηπιαγωγεῖο ὅλα θὰ πάρουν τὸ φυσικὸ δρόμο καί τὴ μορφή τοῦ ζωντανοῦ παιγνιδιοῦ. Ἐκεῖ τὸ παιδί θὰ ἀσκήσῃ ἐτοίμους αἰσθήσεις ποὺ τοῦ μένουνε, θὰ ξυπνήσῃ μέσα του ἡ χαρὰ τῆς μίμησης, θὰ ἀποχτήσῃ μιὰ σειρά λέξεις καί φρασσοῦλες μιμητικῆς, θὰ συνδέσῃ ὀνόματα καί ἀντικείμενα θὰ συνδέσῃ τὴ γραφὴ (μιὰ σειρά ὀνόματα - ταμπέλλες στὰ γύρω του ἀντικείμενα) μὲ τὴ χεῖλεσανάγνωσι.

Πολὺ μπορεῖ νά βοηθήσῃ μιὰ ἀσκήσι σ' ὅλο τὸ σύστημα τῶν κινήσεων. Τὰ παιδιά μας εἶναι ἀρρυθμὰ στὴν κίνησή τους, στὴ γλώσσα, στὴ συμπεριφορὰ. Πῶς μποροῦν νά θιώσουν τὸ ρυθμό, ἀφοῦ τοὺς λείπει ἡ ἀκοή; Κι' ὅμως στὴ Ζυρίχη ἡ *Scheiblaue* (τῆς Σχολῆς *Dalkrope*) δοκίμασε νά κάνῃ στὰ κωφὰ μικρὰ παιδιά ρυθμικὴ Γυμναστικὴ - Μὲ μουσικὴ θέβαια - Ὁχι μὲ *Cong* καί τύμπανο (δημιουργοῦσαν πόνον στὸ αὐτί). Μὲ πιάνο ἀλλὰ πῶς; Ἡ Σχολὴ *Dalkrope* δὲν κάνει ἐξήγησι ἢ ὑπόδειξι ἢ ἐπίδειξι ἀλλὰ ἀφήνει νά ξυπνήσῃ μέσα τους ὁ φυσικὸς ρυθμὸς... Στὴν ἀρχὴ αἰσθάνονται τοὺς ρυθμούς μὲ τὰ γυμνά πόδια ἀπ' τὸ ξύλινο πάτωμα κοντὰ στὸ πιάνο, ἀκουμπώντας μὲ τὰ χέρια τὸ πιάνο ἢ καί μὲ ὀλόκληρο τὸ σῶμα τους. Ἡ δυσκολία νά προχωρήσουν ἦταν μεγάλη. Τὴ λύσι ἔδωσε ὁ μικρὸς *Heini*. Ἡ δασκάλα εἶχε δώσει στὰ παιδιά μικρὰ ταμπούρα γιὰ τὸ χορὸ. Κάθησε στὸ πιάνο κι' ἐπαιξε

κάτι. Ξαφνικά ο Heini έβγαλε δυνατή φωνή κι' έδειχνε το τεντωμένο δέρμα του μικρού του ταμπούρλου που το κρατούσε ψηλαφιαστά σαν να έλεγε «άκούω — άκούω!». Ένοιωθε πράγματι τους παλμούς. Έτσι ψηλαφώντας το τεντωμένο δέρμα ένοιωθαν τη μουσική, έτρεχαν, πηδούσαν, πήγαιναν σιγά... Έφτασε να τους θάλλη αργότερα και νότες για να χουν όσα ίχνηλατούσαν με την άφή και γραμμένα. Σιγά-σιγά η άπτική αίσθηση γινόταν πιο λεπτή, διαμοιράζονταν σ' όλο τους το σώμα και τέλος αρκετά παιδιά άφηναν το ταμπούρλιν τους και άκολουθούσαν το ρυθμό με τη μουσική... Αυτό είχε μεγάλο αντίκτυπο στη γλωσσική άγωγή των παιδιών. Είχα την εύτυχία να έπισκεφθώ το στούντιο αυτό.

Γ'. ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΩΝ ΚΩΦΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Είναι καιρός τώρα να ρίξουμε μια σύντομη ματιά στις μεθόδους της γλωσσικής άγωγής των κωφών παιδιών. Πώς θα μάθη λοιπόν το κωφό παιδί να άρθρώνη και να μιλή; Έδω άναπληρώνουν, όπως ξέρομε, την άκοή ο άπτικός — κιναισθητικός δρόμος πρώτα κι' έπειτα ο όπτικός. Ο άπτικός δρόμος είναι η αίσθηση των κραδασμών. Το παιδί ψηλαφώντας το λάρυγγα του και το στόμα του (και το λάρυγγα και το στόμα του δασκάλου για σύγκριση), αίσθάνεται τους κραδασμούς όταν προφέρονται οι φθόγγοι, κάνει διάκριση αυτών και με αυτόν τον τρόπο φτάνει να κανονίζει τη φωνή του και να παράγη φθόγγους. Αυτό την αίσθηση την έχει σε όλο το δέρμα, (άπτικοαισθητικό πλέγμα), αίσθάνεται έτσι τους παλμούς κι' όταν του μιλάς μέσα στο χέρι και στο χώρο του ατιού. Παράλληλα το κωφό παιδί μιμείται τη στοματική κινητική ή άρθρωτική εικόνα δηλαδή τη θέση και τη κίνηση των γλωσσικών οργάνων του δασκάλου. Με την κιναισθητική λειτουργία που έχει τα όργανά της μέσα στους μύς και νευρική σύνδεση με τον έγκέφαλο, άποχτά αίσθήματα και αντίληψεις της θέσης και της κίνησης των δικών του γλωσσικών οργάνων. Η κιναισθητική αντίληψη του λόγου άναπτύσσεται με τη δημιουργία της χαράς για την κίνηση των οργάνων του λόγου. Το παιδί μιμείται τις κινήσεις από το δάσκαλο και μπορεί να κάνει έλεγχο μέσα σ' ένα καθρέφτη. Έδω μπαίνουν οι βάσεις της χειλεανάγνωσης (όπως λέμε

την αντίληψη και την κατανόηση της γλώσσας των άλλων άπ' την κίνηση των χειλέων τους και γενικά όλων των στοματικών τους οργάνων). Το παιδί όπως ξέρομε είναι άρχικά πολύ ισχυρά όπτικά τοποθετημένο (ένω αντίθετα και στα κανονικά παιδιά που άκούνε ο άκουστικός δρόμος είναι δυσκολώτερα θατός). Γι' αυτό το παιδί βλέπει την κίνηση και την μιμείται. Έδω πρέπει να ξεχωρίσουμε κάτι. Η όπτική σύλληψη είναι ένα μέσο διαβίβασης. Το βασικό είναι το «κινητικό αίσθημα». Δεν είναι δηλαδή βασικό το ό,τι βλέπουμε μια κίνηση και την κάνουμε, αλλά το ό,τι η ίδια η κίνηση μας έρεθίζει να την έπαναλάβουμε. Και μόνο άπτικά να διαβιθαστή (παράδειγμα οι τυφλοί) την έπαναλαμβάνουμε. Στην εκμάθηση της γλώσσας αυτό παίζει σπουδαίο ρόλο. Λέγεται «κινητική άρχη — Karl Brauckmann. Την κιναισθητική αντίληψη θα την στηρίξουμε έμεις κι' άπ' τον άπτικό δρόμο με άσκήσεις άφής στο στόμα και στο λάρυγγα.

Ο ειδικός παιδαγωγός του λόγου ξέρει τι σημασία έχει η άνάπτυξη κιναισθητικών βιωμάτων.

Πολύ βοηθάει τη γλωσσική διδασκαλία των κωφών παιδιών μια σύγχρονη τύπωση με την άνάγνωση και γραφή. Το παιδί στην άρχη: α) βλέπει την κινητική εικόνα της λέξης στο στόμα του δασκάλου, β) συλλαμβάνει άπτικά την εικόνα των κραδασμών της προφερόμενης λέξης και γ) δοκιμάζει να μιμηθώ όλα αυτά με τα δικά του όργανα όμιλίας. Άλλά οι δυό αυτές εικόνες ή όπτικοκινητική και η άπτικοκινητική είναι ρευστές, φεύγουν γρήγορα, δεν έχουν σταθερότητα και διάρκεια. Τώρα αν προστεθώ και η γραφοοπτική εικόνα (έάν δηλαδή βλέπει σύγχρονα και το όνομα γραμμένο κάτω άπ' την εικόνα του αντικειμένου ή σε ταμπέλλα κρεμασμένη κάτω άπ' το ίδιο αντικείμενο) τότε προσφέρουμε ένα ύλικό έξωτερικό στήριγμα στις παραπάνω ρευστές εικόνες. Εάν μάλιστα το παιδί γράφει και τη λέξη, τότε έχουμε μαζί κι' ένα νέο στήριγμα, τη γραφοκινητική εικόνα.

Δύο είναι οι βασικές μέθοδοι «της γλωσσικής άγωγής» των κωφών παιδιών δηλ. της διδασκαλίας της φθογγόγλωσσας, της άνθρώπινης λαλιάς. (πολλά όμοια και παράλληλα μπορούμε να βρούμε και στη διδασκαλία της άναγνώσεως και γραφής στα άκούοντα παιδιά και στη διδασκαλία της όμιλίας και άναγνώσεως και γραφής στα θαρήκοα).

1) Η καθαρή φθογγική μέθοδος ή η συνθετική (που ξεκινάει από το μεμονωμένο) φθόγγο, φθάνει στη συλλαβή και

υστερα στη λέξη), ή μέθοδος του Johannes Vatter (τέλος του 19ου αιώνα), όπως ονομάσθηκε στη βιβλιογραφία της γλωσσικής αγωγής των κωφαλάλων. Αλλά όχι μόνο οι λέξεις κομματιάζονταν στα στοιχεία τους αλλά και το ένιαίο της γλωσσικής λειτουργίας (1) λάρυγγας σαν διαμορφωτής της φωνής, 2) φαρυγγικός, στοματικός και ρινικός χώρος σαν χώρος μετασχηματισμού της φωνής σε φθόγγο και 3) άναπνοή). "Ετσι απ' το τριπλό αυτό χώρισμα θγήκαν σαν μορφές άσκήσεων στον ίδιο φθόγγο: 1) σχηματισμός της φωνής, 2) σχηματισμός του φθόγγου, 3) σχηματισμός της όμιλουμένης λέξης με ρυθμικές άσκήσεις και άσκήσεις άναπνοής. Βέβαια κάθε φθόγγος άσκούνταν και στη γραφή του, έπειτα άκολουθούσε ή άσκηση στη συλλαβή και τέλος στη λέξη. Η μέθοδος αυτή ήταν άφύσικη, μηχανιστική έπηρεασμένη απ' τη «ψυχολογία των στοιχείων» και την παιδαγωγική της έποχής. Η διδασκαλία καταντούσε τόσο δύσκολη και πιεστική ώστε είχε σαν άποτέλεσμα να καταφεύγουν τά παιδιά στη γλώσσα των χειρονομιών.

Τό άποτέλεσμα ήταν να επικρατή μιá σύνθετη μέθοδος με διδασκαλία φθόγγων + χειρονομίες ή + δακτυλικό αλφάβητο. Αυτό όμως έφερνε σύγχυση γλωσσική κι' έδυσχέραινε την κοινωνική ένταξη των κωφαλάλων. Ένα κάποιο μέρος έπιτυχίας που παρουσιάζονταν όφειλόνταν στην μεγάλη τέχνη, και άφοσίωση των ειδικών παιδαγωγών, σε πολύ εύφηη κωφά παιδιά ή σε παιδιά με ίκανά ύπόλοιπα άκοής ή και άπλως βαρήκοα που φοιτούσαν σε σχολεία κωφαλάλων την έποχή εκείνη. Τό περισσότερο έκανε ζημιά ή μέθοδος αυτή.

2) Η δευτέρα βασική μέθοδος, ή θεμελιωμένη στη σύγχρονη ψυχολογία και παιδαγωγική, στη φωνητική και τη γλωσσική έπιστήμη είναι ή «όλική μέθοδος ή αναλυτική» που ξεκινάει απ' την όλόκληρη λέξη, περνάει στην άνάλυση των στοιχείων φθόγγων για να φτάση πάλι στη σύνθεση αυτών στην ένιαία μορφή της λέξης. Η αντίληψη αυτή ξεκινάει απ' τη γεμάτη περιεχόμενο (νόημα) και δομή (φωνητική και κινητική) της λέξης. Η γλώσσα δέν είναι άθροισμα αλλά όλότητα, κάτι άλλιότιο απ' τά μεμονωμένα στοιχεία, κάτι ένιαίο. Ο άνθρωπος ξεκίνησε με φωνές στην άρχή ως σύνολα, που διαφοροποιήθηκαν στη μελωδία (Ιδε και Κρατύλο του Πλάτωνα) πρώτα και μετά στα διάφορα φωνήεντα και σύμφωνα μες τις λέξεις. Τά πρώτα ντα-ντα-μα-μα-λα-λά του παιδιού είναι λέξεις που εκφράζουν όλόκληρες καταστάσεις και έ-

πιθυμίες και σηματοδοτούν τον γύρω του κόσμο. Λέγοντας λο, είναι μιá όλόκληρη φράση, σημαίνει «θέλω νερό», λέγοντας μάμ σημαίνει πεινάω, θέλω να φάω κτλ...

Η όλική λειτουργία είναι ο βασικός δρόμος που σ' αυτόν στηρίζεται ή δλη ψυχοπνευματική εξέλιξη του παιδιού.

Η άνάγκη έρχεται κατόπι άφού τό παιδί έζησε τό όλο.

Όλότητες είναι και όλες οι γλωσσικές εικόνες: 1) ή άκουστική εικόνα (όπως φαίνεται στο κυμογράφημα), 2) ή στοματική ή όπτικοκινητική εικόνα (φαίνεται σε άργό γύρισμα ένδς φίλμ, 3) ή άπτική — κιναισθητική εικόνα (όπως τη νοιώθει τό παιδί με τό ψηλάφισμα κι' όπως τη θιώνει στο ένιαίο κιναισθημα), 4) ή γραφοοπτική εικόνα (όπως τη βλέπει γραμμένη ως μορφή και όπως συμβολίζει τη στοματική κι' εκείνη τό αντικείμενο ή την πράξη κτλ.), 5) ή γραφοκινητική (όταν γράφει τό παιδί, αυτό έχει ένότητα κινήσεως). Όλες οι εικόνες αυτές μαζί με τό νόημα (τό περιεχόμενο) δίνουν τό ένιαίο στη γλώσσα, ως όλότητα.

Πρώτος έφήρμοσε την «όλική» μέθοδο στ ά Σχολεία των κωφαλάλων ο Γερμανός παιδαγωγός Konstantin Malisch (1925) — Αρχίζε από όλόκληρες λέξεις και μικρές φρασοϋλες. Άφηνε τά παιδιά να τις διαθάζουν απ' τά χείλη του όλόκληρες και μετά έφτανε στους μεμονωμένους φθόγγους. Η μέθοδος αυτή έχει κάτι απ' τη φυσική μάθηση και την αυτόματη αντίληψη που είναι βάση και της άπόχτησης της γλώσσας και στα παιδιά που άκούνε. Τό μόνο που χαρακτήριζε τη μέθοδό του ήταν ότι άπηγόρευε τελείως κάθε χειρονομία στα παιδιά. Τό ότι αυτό δέν είναι σωστό, όπως μιλήσαμε είναι τό ότι ή χειρονομία και ή μιμική στον άκούοντα άνθρωπο συνοδεύει σαν έκφραστικό στοιχείο (τονισμού κ.τ.λ.) τον κανονικό λόγο. Αυτό θά πρέπει να μείνη και στο κωφό παιδί. Έχει άποδειχθή πως όταν τά κωφά παιδιά αρχίζουν να μιλούν και έπιτυγχάνουν να έκφράζονται και να έπικοινωνούν με τους άλλους ανθρώπους τά ίδια έγκαταλείπουν τις χειρονομίες, νοιώθουν πως αυτές τά άπομονώνουν, τά ξεχωρίζουν απ' τους άλλους. Η δίψα τό να μπορούν να μιλάνε κι' αυτά κανονικά είναι μεγάλη. Ο καλός παιδαγωγός μπορεί να την έκμεταλευτή και να την κατευθύνη σωστά.

Θά ήθελα τέλος να σας μιλήσω και για την Όλική μέθοδο του καθηγητή Erwin Kern — έλλοτε Διευθυντού του Ίνστιτούτου Κωφαλάλων της Heidelberg (Είχα την εύτυχία να τον γνωρίσω και να τον έπισκεφθώ πολλές φορές).

Ξεκινάει απ' την: 1) γραφική εικόνα της λέξης (Με το αντικείμενο ή την εικόνα του μαζί) και άσκει τα παιδιά στη γραφή της. Η γραπτή γλώσσα, λέει είναι παράσταση της φθογγόγλωσσας σε όρατη μορφή. Μεταξύ των μορφών του φαινομένου της γλώσσας (γραφική εικόνα, στοματική, χειρονομιών και ακουστικοκινητική) η γραφική εικόνα είναι εκείνη που έντυπώνεται πολύ εύκολώνεται και διαρκεί πολύ, 2) συνεχίζει με χειλεανάγνωση, 3) με άπτική αίσθητηριακή αντίληψη της λέξης και 4) τέλος με κινήσεις, όμιλίες — με έξωτερικήυση άρθρωτική. Ακολουθεί το στάδιο της ανάλυσης απ' τη γραφή πρώτα. Η μέθοδος του είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Την εκθέτει ο ίδιος στο βιβλίο του «θεωρία και πράξεις μιās όλικης γλωσσικής διδ)λίας για τὸ ακουστικά ανάπηρο παιδί» — Heidelberg 1958. Η όλική μέθοδος είχε και έχει μεγάλη διάδοση σ' ὅλο τὸν κόσμο. Μεγάλοι Δάσκαλοι τοῦ λόγου, συγγραφείς κ.τ.λ. σ' ὅλες τις χῶρες την παραδέχτηκαν, την ἐφήρμοσαν κι' ἔγραψαν γι' αὐτήν. Ὑπάρχουν θέβαια μερικές προσωπικές απόψεις ἀλλὰ σὲ γενικές γραμμές ὅλοι συμφω-

νοῦν. Ὁ μεγάλος Δάσκαλός μου καὶ ἰδρυτὴς τῆς «Σχολῆς τῆς Βιέννης» καθηγητὴς γιατρὸς Emil Fröschels ἔλεγε πῶς «ὁ δρόμος αὐτὸς τῆς όλικῆς μεθόδου γιὰ τὰ παιδιά ποὺ γεννήθηκαν κωφὰ ἢ κωφάθηκαν ἐνωρίς εἶναι ὁ μόνος σωστός. Γιὰ κείνους ὁμῶς ποὺ κωφάθηκαν μετὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ἑγλώσσας, ὁ σωστός δρόμος εἶναι ἡ συστηματικὴ διδ)λία τῶν μεμονωμένων φθόγγων, ἐκείνων πρώτα ποὺ ἄρχισαν νὰ χάνονται καὶ πρώτοι ἐξ αἰτίας τῆς κώφωσης».

Ἀλλὰ πολὺ μιλήσαμε γιὰ ἐπιστημονικὴ ὁργάνωση, γιὰ συστήματα, μεθόδους καὶ τεχνικὲς καὶ δὲν μιλήσαμε γιὰ «καρδιά». Τὸ ἔργο τοῦ ἀληθινοῦ παιδαγωγοῦ, γιὰ νὰ πετύχη καὶ νὰ μὴ μείνῃ ἓνα στεῖρο καὶ «τεχνικοποιημένο ἔργο», θέλει καὶ θυμικὸ θεμέλιωμα, θέλει καὶ ἀγάπη καὶ πίστη στὸν ἄνθρωπο. Ἀς ξεκινήσουμε λοιπὸν μὲ «νοῦ καὶ καρδιά», μὲ «σύστημα κι' ἐνθουσιασμό», μὲ «τέχνη κι' ἀγάπη» καὶ ἂς κάνουμε τὸ χρέος μας στὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀνθρώπινης προσπαθείας καὶ μοίρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Erw!n Kern : «Theorie und Praxis eines Ganzheitlichen Sprd — unterrichtet für das Gehörgeschädigte Kind», Freidurg 1958.
- 2) M. Seeman : Sprachstoörungen bei Kindern», Halls 1959.
- 3) E. Fröschels : «Lehrbuch der Sprach heilkunde», Wien 1913.

- 4) Κ. Γ. Καλαντζῆ : «Διαταραχές τοῦ λόγου στὴν παιδικὴ ἡλικία», Ἀθήνα 1958 α'. ἔκδ., 1973 β'. ἔκδ.
- 5) W. Kübel : «Die Erziehung des Taubstummen Kleinkindes» (Γραμματα σὲ γονεῖς κωφῶν παιδιῶν, γερμανικὴ μετάφραση ἀπὸ ἀμερικάνικη ἐκδοσῆ), Köln 1960.

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

κ. Κων. Πενλίδη Νομαρχιακοῦ Ἐπιθ. Δ. Ε.

Ἡ διδασκαλία τοῦ ποιήματος εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον ἔχει τὴν τεχνικὴν της. Καὶ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συμβαίνει ἄλλως, δεδομένης τῆς ἰδιοτυπίας τῶν ποιητικῶν κειμένων καὶ ἰδιαίτερος τῆς αἰσθητικῆς αὐτῶν ὕφης.

Τὰ κείμενα ταῦτα διδασκόμενα εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον πληροῦν ἓνα λίαν σημαντικὸν σκοπὸν.

Ἀποβλέπουν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθητηρίου τῶν μαθητῶν καὶ εἰς τὴν διεύρυνσιν τῶν πνευματικῶν ὀριζόντων των. Πραγματολογικὸν σκοπὸν δὲν δύναται κατὰ τὴν γνώμην μας νὰ ἔχῃ ἡ διδασκαλία τοῦ ποιήματος. Δι' ὃ καὶ πᾶσα λεπτομερὴς καὶ σχολαστικὴ πέραν τοῦ αἰσθητικοῦ, τοῦ καλλιτεχνικοῦ χώρου, ἐπεξεργασία ἑνὸς ποιητικοῦ κειμένου, εἴτε ἀπὸ λογικῆς — πραγματολογικῆς, εἴτε ἀπὸ ἠθικῆς — φρονηματιστικῆς τοιαύτης, συνιστᾷ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ, σημαίνει νόθευσιν τῆς ἰδιαίτερας ἰδιοσυστάσεως τοῦ κειμένου.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν παραγνωρίζομεν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ τέχνη παρουσιάζει ἀπεριορίστους μορφωτικὰς δυνατότητας, δι' αὐτὸ, ὅχι μόνον αἰσθητικὰς, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως, ὅτι τοῦτο δὲν γίνεται εἰς βάρος τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας τοῦ καλλιτεχνήματος. Κατὰ συνέπειαν δὲν ἀμφισβητοῦμεν τὴν συμβολὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ ποιήματος εἰς τὴν εἰδολογικὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀνωτέρων νοητικῶν του λειτουργιῶν, ἀλλὰ ἐπιμένομεν ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ ποιήματος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μετατρέπεται εἰς πραγματογνωσίαν, γραμματικὴν ἢ φυσιογνωσίαν, ἔστω καὶ ἂν τὸ περιεχόμενον του προσφέρεται διὰ μίαν τοιοῦτον εἶδους διδασκαλίαν.

Καθ' ἡμᾶς, ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις δὲ ἐπιτυγχάνεται δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπεργείας τοῦ καλλιτεχνήματος, διότι συνήθως ἀπαιτεῖται εἰδικὴ δεξιότης διὰ νὰ κατανοήσῃ τις τὸ καλλιτεχνικὸν ἔργον.

Εἰς τὸ καλλιτέχνημα διακρίνομεν, ὥς γνωστὸν, δύο κύρια στοιχεῖα, τὴν μορφήν, ἡ ὁποία ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, καὶ τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει τὰς ἰδέας καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ καλλιτέχνου. Μορφή καὶ περιεχόμενον ἀποτελοῦν μίαν ὁργανικὴν ἐνότητα. Μό-

νον ὁ ἁρμονικὸς συνδυασμὸς τῶν δύο τούτων στοιχείων ἐνοσρκώνει τὸ ὡραῖον καὶ χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀνωτέρας ποιότητος αἰσθητικὴν συγκίνησιν καὶ ἀπόλαυσιν.

Ἐπομένως ἡ σύλληψις καὶ ἡ ὀρθὴ γνώσις τῶν δύο τούτων στοιχείων ἐκ μέρους τοῦ μαθητοῦ, προϋποθέτει χειραγώγησιν καὶ μεθοδικὴν καθοδήγησιν, ἔστιν ὅτε δὲ ἐπεξεργασίαν τινά, ἀνάλυσιν καὶ ἐμβάθυνσιν εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος, ἡ ὁποία θὰ διεξαχθῇ μὲν συντόμως, ἀλλὰ διὰ καλαισθητικῆς διαθέσεως πρὸς ἀνωτέρας καὶ λεπτοτέρας καλαισθητικὰς θιώσεις, φερούσας πνευματικὴν πνοήν.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι δυνατόν, θεβαίως, νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπολύτως, δεδομένου ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι πάντοτε εἰς θέσιν νὰ κατανοήσῃ τὸ νόημα ἑνὸς ποιήματος ἀνευ σχετικῆς ἐπεξεργασίας, διότι τὸ ποίημα ἐνδεχομένως νὰ περιέχῃ στοιχεῖα — σύμβολα (λεκτικά, ἐννοιολογικά, πραγματολογικά) μὴ κατανοητά. Ἡ γλῶσσα τῶν περισσότερων ποιημάτων δὲν συμπίπτει πάντοτε μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς καθημερινῆς κοινῆς ὁμιλίας. Οἱ ποιηταὶ προϋποθέτουν πολλάκις, ὅτι ὁ ἀναγνώστης ἔχει ὑπ' ὄψιν ὠρισμένα γεγονότα ἢ ὠρισμένον κύκλον σκέψεων. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἀγνωστα εἰς τοὺς μαθητὰς στοιχεῖα πρέπει νὰ τὰ παράσχῃ ἐν μέρει ἡ διδασκαλία. Ἐκτὸς τούτου, τὸ ποίημα περιέχει πολλάκις θαυτάτην σοφίαν, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἐκτεταμένην ἐμβάθυνσιν διὰ νὰ γίνῃ προσπελάσιμον ἀπὸ τὴν παιδικὴν σκέψιν.

Πάντα ταῦτα ὅμως δὲν μεταθέτουν τὸν βασικὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ ποιήματος τ.ἔ. τὸν αἰσθητικόν.

Ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ ἐπιτυγχάνεται πληρέστερον διὰ τῆς διδασκαλίας ποιημάτων καὶ ἐκλεκτῶν λογοτεχνικῶν κειμένων παρὰ διὰ τοῦ ἁσματος ἢ τοῦ καλλιτεχνικοῦ σχεδίου. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ποιήματος εἶναι τὸ μέτρον στίχος, ὁ ρυθμὸς (ταυτιζόμενος μὲ τὸ μέτρον) καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία. Βεβαίως πᾶσα ἀπαγγελία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφράζῃ ἐκεῖνο ὅπερ ὀνομάζομεν «ποίησιν» καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι γραμμένον εἰς στίχους δὲν εἶναι ποίημα.

Τὸ μέτρον καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία χρησιμεύουν εἰς τὸ νὰ ἐντυπώνουν μονιμώτερον εἰς τὴν μνήμην μας ἓν ποίημα. Τῆς δυνατότητος ταύτης εἶχε πρό πολλῶν δε-

καετιῶν ἐπωφεληθῇ ἡ διδακτικὴ διὰ τὰ κατὰσκησιν εὐχερῇ τὴν ἐκμάθησιν μαθημάτων, τὰ ὅποια οἱ συγγραφεῖς παρουσιάζουν εἰς στίχους.

Ζωηρὸν παράδειγμα εἶναι οἱ μῦθοι τοῦ Λαφονταίν. Εἰς τὸν πρόλογόν των ὁ διάσημος Γάλλος μυθογράφος λέγει, ὅτι ἔδωκε ποιητικὴν μορφήν εἰς τοὺς μῦθους διὰ τὰ διδάξαι κατὰ τρόπον εὐχάριστον εἰς τὰ παιδιὰ τὴν ἠθικὴν.

Ἐν τούτοις ἐπιμένοντες εἰς ὅ,τι ἐν ἀρχῇ ἐσημειώσαμεν, λέγοντες ὅτι ἡ ποίησις εἶναι ἄλλο τι, δὲν εἶναι διδασχὴ. Εἶναι ὅ,τι γράφει ὁ Γάλλος Φ. Πεκώ: «Ἡ ποίησις, χάρις εἰς τὴν μαγικὴν γλῶσσαν της, κατορθώνει νὰ παίρνῃ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν κατὰστασιν τοῦ ναρκωμένου ἀσυνειδήτου καὶ νὰ τὸ κάμνῃ νὰ ἀποκτᾷ συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του.

Τὸ καθιστᾷ ἱκανὸν νὰ ἀκούῃ, εἰς μίαν γλῶσσαν πλήρη ἰδεαλισμοῦ καὶ λεπτῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης, τῆς χαρᾶς καὶ τῆς θλίψεως, τοῦ πόνου καὶ τῆς ἐλπίδος, τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς πίστεως, τὰ ὅποια ἀντηχοῦν μέσα τοῦ συγκεχυμένου. Ἡ ποίησις ἀνυψώνει τὸ παιδί εἰς ἀνωτέρας σφαίρας, τὸ βοηθεῖ νὰ ζῇ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ὡς ἀξίον μέλος της».

Εἶναι σκόπιμον νὰ τονίσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας, ὅτι πᾶσα ἀληθὴς ποίησις δὲν ἀπαιτεῖ ἀπαραιτήτως στίχους (μέτρον καὶ ὁμοιοκαταληξίαν). Ποίησις εἶναι πᾶν τὸ προκαλοῦν γνησίαν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν, αἰσθητικὴν συγκίνησιν, ψυχικὴν ἔξαρσιν, πῆσιν τοῦ πνεύματος εἰς ἀνωτέρας σφαίρας.

Καὶ τὴν ἀληθῆ ταύτην ποίησιν ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ μεταχειρίζεται προκειμένου νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αἰσθητικὴν ἀγωγὴν τοῦ μαθητοῦ, ἐκλέγων τὰ ὠραιότερα ποιήματα καὶ διδάσκων ταῦτα εἰς τὴν πλέον κατάλληλον στιγμήν.

Ἄς μὴ παραθλέπωμεν τὸ γεγονός, ὅτι τὰ σχολεῖα μας στεροῦνται συλλογῶν διόσκων ἐκλεκτῆς μουσικῆς, ἔργων ὀνομαστών Ἑλλήνων καὶ ξένων ζωγράφων, στεροῦνται δηλαδὴ ἐτέρων μέσων αἰσθητικῆς ἀγωγῆς τῶν εἰς ταῦτα φοιτῶντων μαθητῶν.

Μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας ἐκλεκτῶν ποιημάτων (καὶ πεζογραφημάτων) δύνανται οἱ Ἕλληνες διδάσκαλοι νὰ μορφώσουν αἰσθητικῶς τοὺς μαθητὰς των.

Καὶ ἴσως νὰ μὴ εἶχεν ἀδικον ὁ Ἰνδὸς Ρ. Ταγκόρ, ὅταν ἔγραφε: «Ἡ ὑψηλότερο λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως δὲν εἶναι νὰ συλλαμβάνῃ μὲ πᾶσαν διαύγειαν τὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων. Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς διδασκαλίας, ὁ ἀκριθὴς στόχος της, εἶναι ὅχι νὰ ἐρμηνεύῃ

νεύη τοὺς διαφόρους ὅρους, ἀλλὰ νὰ κτυπᾷ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν θύραν τοῦ πνεύματος». Καὶ τοῦτο ἀκριθῶς τὸ κατορθώνει τὸ ποίημα.

Δεδομένου, ὅτι ἡ ποίησις εἶναι γνησία τροφὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος καὶ ἀσκεῖ μεγάλως τὴν μνήμην, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ εἶναι λίαν προσεκτικὸς κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ποιημάτων, τὰ ὅποια θὰ διδάξῃ εἰς τὰ παιδιὰ.

Δέον νὰ ἔχῃ ὅπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ποίημα διὰ τὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπὸν του ὡς καλλιτέχνημα δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι μόνον καλαισθητικῶς ἀψογόν.

Θὰ πρέπει καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ νὰ εἶναι ἀντικειμενικόν, ἀληθές, σύντομον, ἀπλοῦν εἰς τὴν σύλληψιν, τὴν ἑκφράσιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἐπὶ πλέον, εἶναι ἀνάγκη νὰ διαπραγματεύεται θέμα γνώριμον καὶ ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς μαθητὰς, νὰ ἀντιστοιχῇ εἰς τὴν ἀντιληπτικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἡλικίαν τῶν νὰ διακρίνεται διὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ σκοποῦ καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν τύπων πού παρουσιάζει.

Τέλος δέ, νὰ εἶναι πηγαῖον δημιουργήμα καὶ ὄχι εὐτελὲς στιχοῦργημα.

Τὰ ἐγκεκριμένα ἀναγνωστικά περιέχουν, θεβαίως, ἀριθμὸν ποιημάτων, ἀναλόγων πρὸς τὴν ἡλικίαν τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως δι' ἣν ἑκάστον τούτων προορίζεται.

Ἐν τούτοις ὁ διδάσκαλος θὰ κάμνῃ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης τὴν ἰδικὴν του ἐκλογὴν.

Ἄς μὴ ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὴν νέαν τεχντροπίαν ἢ ἀπὸ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ποιήματος. Ἄς προσέχῃ τὴν ποιότητά του κυρίως, τὴν ὅποιαν ἀπαρτίζει ὁ συνδυασμὸς μορφῆς καὶ περιεχομένου.

Ἐξυπακούεται, θεβαίως, ὅτι διὰ τὰ διδάξῃ ποίησιν ὁ διδάσκαλος, διὰ τὰ μεταδῶσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του αἰσθητικὴν συγκίνησιν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν ἔχῃ δοκιμάσει προηγουμένως ὁ ἴδιος, νὰ γνωρίσῃ ποίησιν, νὰ ἀγαπᾷ τὴν ποίησιν. Ἡ ἐνημέρωσίς του αὕτη πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὸ συνηθισμένον ἐπίπεδον.

Νὰ δύναται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ἀληθὲς ὠραῖον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς τέχνης τοῦ λόγου, νὰ εἶναι εὐαίσθητος εἰς τὴν φωνητικὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν τόνων της πρὸς τὰς κινήσεις τῆς σκέψεως καὶ τὴν ὁρμὴν τῆς ψυχῆς. Νὰ μὴ ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὸ ἀπλῶς ὠραῖον ἢ εὐχάριστον, ὅπερ δυνατόν νὰ εἶναι συμβατικόν καὶ ἐπίπλαστον. Καὶ ἀκόμη νὰ μὴ παρασύρεται ἀπὸ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν παιδιῶν, ἀπὸ ἐνδεχομένας ἀνευ γηοῦ ἀντικρύσματος συγκινήσεως των.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται ἀντιλη-

πτόν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νά καθορισθῇ ἐπακριβῶς ἡ πορεία διδασκαλίας τοῦ ποιήματος, διότι δὲν δύναται νά εἶναι ἡ αὐτὴ δι' ὅλα τὰ ποιήματα καὶ δι' ὅλας τὰς τάξεις. Δυνάμεθα ὅμως νά ὑπογραμμίσωμεν τὰς κυριώτερας διδακτικὰς ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι θὰ πρέπει νά λαμβάνουν χώραν καθ' ἑκάστην πορείαν διδασκαλίας ποιήματος. Εἶναι δὲ αὗται αἱ ἑξῆς:

1. ΑΦΟΡΜΗΣΙΣ — ΨΥΧΙΚΗ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Τὸ στάδιον τοῦτο τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας εἶναι σπουδαιότατον καὶ δύναται νά παραλληλισθῇ μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἐδάφους διὰ τὴν μεταφύτευσιν δενδρυλλίου. Ἡ αἰσθητικὴ κατανόησις θαδίζει ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Κατὰ συνέπειαν πρέπει νά ἀφορμηθῶμεν ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία ἐδέσποζε εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ νά δημιουργήσωμε ψυχικὴν διάθεσιν ἀνάλογον πρὸς αὐτήν, ψυχὴ καὶ πνεῦμα νά εὔρεθουν εἰς διέγερσιν προσμονῆς. Τοῦτο, θεθαίως, ἐπιτυγχάνεται, ἂν γνωρίσωμεν τὴν γενετικὴν ἱστορίαν τοῦ ποιήματος ἢ ἂν θέσωμεν ὑπ' ὅψιν τῶν μαθητῶν περιστατικὰ ἀνάλογα, τὰ ὁποῖα συνέβησαν εἰς τὸ παρὸν διὰ νά ἐρεθίσωμεν τὴν συναισθηματικότητα τῶν μαθητῶν.

Τότε εὐρίσκουν τὰ προσφερόμενα ἀνοικτὴν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τῶν μαθητῶν, ὁπότε καὶ ἡ ἐπιτυχία μας εἶναι περισσότερον ἐγγύς. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ὑποχρεοῦν τὸν διδάσκαλον νά διδάσκη ἐκλεκτικῶς τὰ ποιήματα.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, σημειωτέον ὅτι ἡ προπαρασκευὴ αὐτὴ δέον νά εἶναι συντομωτάτη, διότι ἡ ἐκτεταμένη καὶ λεπτολόγος προσυζήτησις ἐπιφέρει διάχυσιν τοῦ πνεύματος, κόπωσιν καὶ μείωσιν τοῦ διαφέροντος.

Ἐπίσης, ἡ ὅλη προπαρασκευὴ πρέπει νά ἔχῃ συναισθηματικὸν καὶ ὄχι γνωστικὸν χαρακτῆρα, ἥτοι δὲν πρέπει νά καταβάλλεται προσπάθεια νά εἰκάσουν οἱ μαθηταὶ τὰς ἰδέας αἱ ὁποῖαι ἐκτίθενται εἰς τὸ ὑπὸ διδασκαλίαν ποίημα.

Διὰ τὴν ψυχικὴν προπαρασκευὴν, ἐξ ἄλλου, εἶναι λίαν ἀπαραίτητος ἡ ψυχικὴ ἡρεμία διδασκάλου καὶ μαθητῶν καὶ ἡ κατάλληλος ἐν γένει ἀτμόσφαιρα τοῦ σχολείου καὶ τῆς τάξεως.

2. ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ

Ἡ ἀπαγγελία εἶναι ὁ κυριώτερος ὁρος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς διδασκαλίας ἐνὸς ἐργασίας.

Μία καλὴ ἀπαγγελία δύναται νά ἀποβῇ ἀρίστη ἐρμηνεία, ἀναπληροῦσα τὸ τυχόν κενὰ μιάς οὐχὶ ὀρθῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας.

Ἡ πρώτη ἀπαγγελία γίνεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου συνήθως, σπανίως δὲ ὑπὸ λίαν προηγμένων μαθητῶν.

Οἱ μαθηταὶ παρακολουθοῦν μὲ κλειστὰ βιβλία, ἀπαραιτήτως ὅλοι. Ἡ ἀπαγγελία καλὸν εἶναι νά γίνεται ἀπὸ στήθους, καὶ μόνον ὅταν, λόγῳ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ποιήματος, συνέχῃ τὴν καρδίαν τοῦ ἀπαγγέλλοντος συναίσθημα ἀθεβαιότητος δύναται νά ὑποβηθῇ τὸ βιβλίον. Ἐπίσης μία δευτέρα ἀπαγγελία, μετὰ παρέλευσιν εὐλόγου χρόνου, δὲν εἶναι ἀπορριπτέα, ἐφ' ὅσον τὸ ποίημα δὲν κατενοήθη πλήρως.

3. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Αὕτη δυνατόν νά παραλειφθῇ, προκειμένου περὶ ποιημάτων μικρῶν εἰς ἑκτάσιν καὶ ἀπλῶν εἰς περιεχόμενον. Ἡ ἑκτάσις τῆς ἐπεξεργασίας πρέπει νά εἶναι σύμμετρος πρὸς τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος.

Λεπτομερὲς ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι εὐχερὴς, πολλάκις δὲ ἀποβαίνει εἰς θάρος τῆς συναισθηματικῆς ἐντυπώσεως. Τὸ ποίημα καθ' ἡμᾶς δὲν θέλει διαμελισμὸν, δὲν θέλει κατακερματισμὸν.

Πρέπει νά μένῃ ἀκέραιον, ἐν ἐνιαῖον σύνολον, εἴτε τὸ ἐννοοῦμεν, εἴτε ὄχι. Ἡ ἀκριβολόγος καὶ λεπτομερὲς ἐπεξεργασία συντελεῖ εἰς τὴν νέκρωσιν τῶν συναισθημάτων καὶ ἐξουδετερώνει τὴν ἐπενέργειαν τοῦ καλλιτεχνήματος. Δὲν κρίνεται σκόπιμον νά καταπονοῦνται οἱ μαθηταὶ μὲ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ εἴδους τοῦ ποιήματος, τῶν προτερημάτων ἢ ἐλαττωμάτων τῆς ποιήσεως, τῆς σχολῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει κλπ.

Ἐμβαθύνομεν κυρίως εἰς τὰς ἀπορίας τὰς ὁποίας ἀβιάστως ἐκφράζουν αἱ μαθηταί.

Ἡ ἐξαγωγή τῆς Κεντρικῆς Ἰδέας εἶναι χρήσιμος μὲν διὰ τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασίαν, ὄχι ὅμως πάντοτε ἀπαραίτητος.

4. ΕΚΦΡΑΣΙΣ

Αὕτη δύναται νά εἶναι προφορικὴ ἢ γραπτὴ, δραματικὴ, μουσικὴ, ἱχνογραφικὴ κλπ. Περισσότερον ὅμως προσιδιάζει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ποιήματος ἡ ἀπαγγελία καὶ ἡ ἀπομνημόνευσις.

Πρέπει νά ἐπιμένωμεν εἰς τὴν καλὴν ἀπαγγελίαν καὶ νά ἀποφεύγωμεν νά ἀνα-

ΕΞΕΛΙΞΙΣ, ΣΗΜΑΣΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ

Υπό τοῦ κ. Πάνου Δημ. Ἀντωνοπούλου Δ/λου τῆς Ἑνώσεως Ἑλλ. Λογοτεχνῶν

Β'

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Δημοσιεύομεν τὸ δεύτερον κείμενόν μας γύρω ἀπὸ τὰ «Ἀναγνωστικά». Αἱ θεωρητικαὶ θέσεις καὶ παρατηρήσεις μας ἔχουν σκοπὸν νὰ δώσουν νέας ἀφετηρίας, νὰ προβληματίσουν καὶ νὰ ρίξουν φῶς εἰς τὸ πῶς πρέπει νὰ εἶναι τ' «Ἀναγνωστικά μας». Ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὰ σχολεῖα μας ἀπὸ τὸ: «Ἀλφαβητάριον» τῆς Α' Δημοτικοῦ μέχρι τὸ «Ἀναγνωστικόν» τῆς ΣΤ', κατ' αὐσίαν τὰ βιβλία αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τῆς διδακτικῆς ἐνεργείας μας. Δι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν Πολιτείαν καὶ ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἐπιδόξους συγγραφεῖς τῶν Ἀναγνωστικῶν νὰ προσφέρουν βιβλία ἀρτια, ὥστε νὰ καλύπτουν τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου σχολείου. Τὰ ἐν λόγῳ ἄρθρα ἔχουν γραφῇ εἰς λογιᾶν γλῶσσαν. Ὁ ἀναγνώστης θὰ θεσβαιωθῇ ὅτι ἡ θέσις μας γύρω ἀπὸ τὴν γλῶσσα εἶναι μία: Δημοτικὴ — νεοελληνικὴ. Εἰς αὐτὴν πρέπει νὰ γραφοῦν ὅλα τὰ βιβλία καὶ τοῦ Δημοτικοῦ καὶ τοῦ Γυμνασίου (Σχετικὸν ἄρθρον μας δημοσιεύεται εἰς τὸ «Διδασκαλικὸν Βῆμα»).

«ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟΝ»

Γνωρίζομεν, ὅτι ὁ μαθητὴς τῆς Α' τάξεως τοῦ Δημ. Σχολείου χαρακτηρίζεται διὰ ζωηράν καὶ κινητικὴν του φαντασίαν. Ὁ-τὼ ἀντιλαμβάνεται ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις του οὐχὶ ἀντικειμενικῶς ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀτομὸν του. Ἡ προτίμησις

θέτωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὰς ἐορτὰς ἀπαγγελίας ποιημάτων μεγάλης ἐκτάσεως.

Γνώμων πάσης διδακτικῆς ἐνεργείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ποιήματος δέον νὰ εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀντιληπτικὴ ἱκανότης καὶ ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν μαθητῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιήματος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ καλίσθητική ἀγωγή καὶ ὁ ἐξευγενισμὸς τοῦ φρονήματος τῶν μαθητῶν μας, ἡ ψυχικὴ ἀνάτασις, ὁ ἐνθουσιασμὸς, ἡ χαρὰ καὶ ἡ αἰσιοδοξία εἰς τὴν ζωὴν.

τοῦ στρέφεται πρὸς τὸ μυθικόν, τὸ παρέχον τροφήν εἰς τὴν ἄλογον φαντασίαν του. Ὡθούμενον ὑπὸ τῆς ὁρμῆς πρὸς ἐνέργειαν, ἄγεται ἵνα γνωρίσῃ ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποῖου θέλει ἀσχοληθῇ καὶ στρέφει συνειδητῶς τὴν προσοχὴν του εἰς πράγματα ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰς ἀσχολίας του. Μιμείται κινήσεις καὶ παίζει τὸν ρόλον τοῦ ἀντικειμένου ἐκείνου τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπροξένησε ζωηράν ἐντύπωσιν. Ὅλα τὰ βλέπει συνολικῶς. Εἰς ἐκάστην γενικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ πνευματικῶς ὁμαλοῦ παιδιοῦ μία παράστασις τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ὅταν τοῦ δίδῃ ἀφόρμησιν καὶ ἔκτασιν εἰς τὴν φαντασίαν καὶ ἔκτασιν εἰς τὴν ἐνεργικότητά του. Τὸ ἔτοιμον καὶ ἀμετάβλητον ὀλίγον τὸ ἐνδιαφέρει. Ὑπνώτουςι αἱ ἀνώτεραι ψυχικαὶ δυνάμεις, ἐνῷ ἀντιθέτως εἶναι ἰσχυροτάτη ἡ πρὸς σωματικὰς κινήσεις τάσις. Ἡ ἐνδιαφέρουσα πρόσληψις τῶν παραστάσεων φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπαιτήσιν νὰ τὰς ἰχνογραφῇ. Ἐδῶ καταφαίνεται, διὰ τὸ παιδί ἀρέσκειται ζωηρῶς εἰς τὰ εἰκονογραφημένα ἔντυπα. Ἡ ἄρχουσα ἐνέργεια τῆς φαντασίας εὐρίσκει ἀρίστην ἐκδήλωσιν εἰς τὴν ἰχνογραφίαν — ἰχνογράφησιν —. Κοιτάζει εἰκόνας πρὸ παντός ἐγχρώμους καὶ τὰς ταυτίζει μὲ τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα, διότι αἱ ἔννοιαι τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς πλαστικότητος δὲν εἶναι ἀνεπτυγμέναι. Πρὸς τοῦτο πρέπει αἱ παρουσιαζόμεναι εἰκόνας νὰ εἶναι γνωστῶν ἀντικειμένων μόνον. Αἱ εὐθυμοὶ καὶ λυπηραὶ ἐντυπώσεις δημιουργοῦν ζωηράν ἐντύπωσιν εἰς τὸ παιδί. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ Σχολεῖον πρέπει νὰ δημιουργῇ μίαν ψυχικὴν κατάστασιν αἰσιοδοξίας, διὰ τοῦ διδασκομένου ὀλικοῦ νὰ προσφέρεται ὅλη, ἥτις νὰ προξενῇ εὐαρέστους καὶ εὐθύμους ἐντυπώσεις καὶ ν' ἀπομακρύνῃ τὴν λύπην μὲ τὰ ἀπαισιόδοξα ἐπακολουθήματά της. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρμονία καὶ ἡ τάσις καὶ ὁ ρυθμὸς τοῦ προκαλοῦν εὐαρέσκειαν. Ὅσο ζωρότερον ἐπέδρασεν ἐν ἀντικείμενον, τόσο σημαντικώτερον καὶ ἀνεξίτηλον εἰκόνα ἀπετύπωσεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ παιδός.

Ἡ πρώτη διδασκαλία πρέπει νὰ καλ-
λιεργῇ τὰς ψυχοσωματικὰς ἱκανότητας

τοῦ τροφίμου μας νὰ διδάξῃ τὰς πρώ-
τας θάσεις τῶν γνώσεων. Τοῦτο ἐπιτυ-
χάνεται, ἂν γίνεται εἰς ἐκάστην συνδιδα-
κτέαν ὕλην συνδυασμὸς καὶ συγκερασμὸς
τοῦ παιγνιδίου μὲ τὴν συστηματικὴν καὶ
σχεδιασμένην διδασκαλίαν, ἔχοντας ὡς θά-
σιν τὸ «μὴ θία ὦ θέλτιστε, ἀλλὰ παίζων
τοὺς παῖδας τρέφε».

Ἡ πρώτη διδασκαλία νὰ εἶναι ἐνιαία
συγκεντρωτικὴ. Ὁ πυρὴν αὐτῆς νὰ εἶναι
τὸ ἄμεσον ἐδαφικὸν περιβάλλον. Ὅταν
διδάσκωμεν ἐν στοιχείῳ τῆς πρώτης ἀ-
ναγνώσεως ἡ ὕλη τοῦ νὰ εἶναι εἰλημμέ-
νη ἐκ τῆς στενωτέρας πατρίδος τῶν φρο-
ματιστικῶν παραμυθιῶν.

ΜΕΘΟΔΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟΥ

Ἡ ἀναλυτικοσυνθετικὴ μέθοδος ἐν
συγκρίσει μὲ τὴν ὀλικὴν μειονεκτεῖ εἰς
τὸ ὅτι ὁ παῖς ἀντιλαμβάνεται κατ' ἀρχὰς
ὀλικῶς ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις
τοῦ καὶ κατόπιν τὰ μέρη. Ἐν τούτοις πλε-
ονεκτεῖ ἡ μέθοδος ἡ ἀναλυτικοσυνθετικὴ,
ἐκτὸς τῶν ἄλλων πλεονεκτημάτων, τὰ ὁ-
ποῖα παρουσιάζει, εἰς τὸ ὅ,τι ἀνταποκρίνε-
ται πλήρως πρὸς τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον
τοῦ Ἑλληνόπαιδος, ὅστις ἄγει τὸ βον ἢ
7ον ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ καὶ ὡς ζῶν εἰς
Μεσογειακὸν κλίμα καὶ λόγῳ τῆς φυλε-
τικῆς τοῦ καταγωγῆς ὑπερτερεῖ νοητι-
κῶς, ἐν συγκρίσει μὲ τοὺς ἀγοντας τὴν
ἰδίαν ἡλικίαν παῖδα τῆς Β. Εὐρώπης, ὁ-
που τὸ πρῶτον ἐφηρμόσθη, καὶ δὴ εἰς ἀ-
νωμάλους, ἡ ὀλικὴ μέθοδος. Πάντες οἱ
διδάσκοντες ἐν τῇ πρώτῃ τάξει ἀποφαί-
νεται ἐκ τῶν γενομένων παρατηρήσεων ἐ-
πὶ τῶν Ἑλληνοπαιδῶν, ὅτι οἱ μαθηταὶ
τῆς τάξεως αὐτῆς ἀντιλαμβάνονται κατ'
ἀρχὰς συνολικῶς τὰς προσπιπτούσας εἰς
τὰς αἰσθήσεις τῶν παραστάσεις, ἀλλ' ἀ-
μέσως ἐπιθυμοῦν ν' ἀναλύσουν ταύτας
εἰς τὰ μέρη τῶν. Οὕτω γίνεται εἰς τὰς φρά-
σεις ἢ λέξεις, τὰς ὁποίας κατόπιν ἐπιθυ-
μεῖ ν' ἀναλύσῃ εἰς τὰ ἀπλούστερα στοι-
εῖα τῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ψυχικὴ δομὴ τοῦ Ἑλ-
ληνόπαιδος εἶναι τοιαύτη καὶ δὲν δυνά-
μεθα, νὰ διδάξωμεν πρώτην Ἀνάγνωσιν
μὲ τὴν ὀλικὴν μέθοδον, ὡς ἐφαρμόζεται
αὕτη ἀλλαχοῦ, μὲ τὴν ὀρθόδοξον μορ-
φὴν τῶν δημιουργῶν τῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ
ἀπόψεως διαθέσεως ὕλικῶν μέσων κ.λπ.
εἶναι δύσκολον νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς ἅπαντα
τὰ Σχολεῖα, ἰδίᾳ τῆς ὑπαίθρου. Γνωστὸν
ἔτι εἶναι, ὅτι ἡ ὀλικὴ μέθοδος διδά-
σκει τὴν πρώτην ἀνάγνωσιν ἀνευ ἀλφαθη-
ταρίου, ἄρα ἡ ἐνιαιότης τοῦ προσφερομέ-
νου ἀναγνωστικοῦ ὕλικου ἀπὸ ἀπόψεως
γλωσσικῆς ἐκφράσεως καὶ μορφῆς θὰ ἐλ-

λείπῃ καὶ θὰ ἐπαφίεται αὕτη εἰς τὴν κρί-
σιν ἐκάστου διδάσκοντος εἰς τὴν πρώτην
τάξιν.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟΥ

Ἐὰν ἀναφέρῃ τις τὴν ἱστορικὴν ἐξέλι-
ξιν τοῦ Ἀλφαθηταρίου, ἵνα συγκρίνῃ τὸ
παρὸν μὲ τὰ παλαιότερα ἐκδοθέντα θὰ
ἴδῃ, ὅτι τὸ παρὸν Ἀλφαθητάριον ὑπερτε-
ρεῖ. Οὐτε ὁ «Κύλιξ τοῦ Δούριδος», ἦτοι
τὸ Ἀναγνωστικὸν τῶν ἀρχαίων (400—
500 π.Χ.) μὲ κεχαραγμένας τὰς συλλα-
θὰς ἐπὶ πλακῶν ἀγγείων (ὡς: αρ, θαρ,
δαρ, γαρ, θερ, γαρ κ.λπ.) οὔτε τὸ Ἀλφα-
θητάριον τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Βυζαντι-
νῆς ἐποχῆς, οὔτε τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρ-
κοκρατίας, ἀλλ' οὔτε ἐπίσης τὰ ἐκδοθέν-
τα Ἀλφαθητάρια ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώ-
σεως κατὰ τὸ 1821—1917, δύνανται νὰ
συγκριθοῦν μὲ τὸ παρὸν.

Κατὰ τὸ 1914 συνετάχθησαν Ἀλφαθη-
τάρια ὑπὸ τῶν Παπαμάρκου, Βρατσάνου
καὶ Σακελλαροπούλου, ἅτινα οἱ συντά-
κται τῶν ἐθεώρουν ὡς ἀριστουργήματα,
καθ' ὅτι ταῦτα δὲν περιεῖχον φωνητικὰ
συμπλέγματα ἀνευ ἀναλόγου περιεχομέ-
νου, ἀλλὰ λέξεις, αἵτινες ἀντεπροσώπευ-
ον ὑπαρκτὰ πράγματα, ζῶα ἢ διάφορα
ἀντικείμενα.

Ἐθεώρησαν τὸ βιβλίον των ὡς μίαν ἀπο-
κάλυψιν μὲ τὰ «ἰα». Κατὰ τὸ 1919 ἐξεδόθη-
τὸ Ἀλφαθητάριον τοῦ «Ἡλίου», τὸ ὁποῖ-
ον ἐθεωρήθη, ὅτι ἐχρησιμοποιεῖ τὴν ζων-
τανὴν Δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ θέματά
τοῦ, ὅτι ἦσαν εἰλημμένα ἀπὸ τὴν παιδικὴν
ζωὴν. Τὰ κυκλοφορήσαντα βιβλία ἀπὸ τὸ
1919 κ' ἐντεῦθεν ἦσαν σύμφωνα μὲ τὰς
σχολικὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰ σύστοιχα μὲ
τὴν παιδικὴν ψυχὴν.

Πιστεύομεν, ὅτι οἱ Συγγραφεῖς προσε-
πάθησαν ν' ἀφαιρέσουν τὰ τρωτὰ τῶν πα-
λαιότερων ἐκδοθέντων τοιούτων καὶ
συμπληρώσωσι τὰς ὑπαρχούσας ἐν αὐτοῖς
ἐλλείψεις. Οὕτω, τὸ ἐν χρήσει Ἀλφαθητά-
ριον εἶναι τελειότερον ἐν συγκρίσει μὲ
τὰ παλαιότερα.

ΤΟ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΟΝ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟΝ

Τὸ ἐν χρήσει Ἀλφαθητάριον ἔχει συν-
ταχθῇ μὲ βάσιν τὴν ἀναλυτικοσυνθετικὴν
μέθοδον, μὲ τὰς προτύπους λέξεις. Αἱ
πρῶται ἐνότητες, αἱ ὁποῖαι διδάσκουν τὰ
εὐκολώτερα γράμματα, ἔχουν συνταχθῇ
μὲ βάσιν τὴν φωνομιμητικὴν.

Οἱ Συγγραφεῖς τοῦ Ἀλφαθηταρίου
προσεπάθησαν νὰ συντάξουν τὰς ὑπαρ-
χούσας ἐν αὐτῷ ἐνότητες συμφώνως τῶν

ἀρχῶν τῆς ἀναλυτικοσυνθετικῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε ἀπαιτοῦσε καὶ ἡ τότε διακήρυξις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Τὸ Ἀλφαθητάριον τῆς πρώτης τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου περιέχει 110 ἐνότητες, αἵτινες περιλαμβάνονται εἰς 202 σελίδας. Εἶναι δὲ χωρισμένον εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον μέρος περιλαμβάνει 72 ἐνότητες καὶ διδάσκει τὰ γράμματα καὶ τοὺς συνδυασμούς αὐτῶν.

Ἐλήφθησαν δὲ ἐκ τοῦ τυχόντος τὸ πρῶτον θραβεῖον Ἀλφαθηταρίου τοῦ κ. Ἰωάννου Γιαννέλη. Τὸ δεύτερον μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ 38 ἐνότητες, αἵτινες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Γ. Σακκά πλην τῶν ἐνοτήτων 16, 17, 26, 29, 35, αἵτινες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ τυχόντος τὸ δεύτερον θραβεῖον, Ἀλφαθητάριον, τοῦ κ. Ἰωάννου. Συκώκη.

Διάταξις τῆς ὕλης: Ἐκ τῶν 110 ἐνοτήτων, περιλαμβάνονται εἰς τὸ πρῶτον μέρος 10 ποιήματα καὶ εἰς τὸ δεύτερον 13 τοιαῦτα, τὰ δὲ ἄλλα εἶναι πεζά.

Ἀναφέρονται: 9 ἐνότητες εἰς τὴν Θρησκείαν, 24 εἰς τὴν Φύσιν, 14 εἰς τὰ ζῶα, 8 εἰς τὰς καλὰς πράξεις, 15 εἰς τὰ πράγματα, 11 εἰς τὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν καὶ διάφορα ἄλλα. Ἐν γένει τὸ περιεχόμενον εἶναι πολυσχιδές, ἀναφερόμενον εἰς ἀπάσας τὰς περιοχὰς τῆς ζωῆς, τῆς ὁποίας αἱ ἐκδηλώσεις ὑποπίπτουν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ παιδός, ἔνθα διὰ τῶν παρατιθεμένων κειμένων ἀποσκοπεῖται, ἐκτὸς τοῦ κυρίου σκοποῦ τῆς μαθήσεως τῶν στοιχείων καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, τὸν Θεόν, πρὸς τὴν φύσιν, πρὸς τὰ ζῶα, ἄλλα καὶ εἰς τὴν ἑξάρσιν καὶ ἔθισμόν διὰ τὰς καλὰς πράξεις. Ἡ ἀκολουθουμένη ἐν αὐτῷ σειρά εἶναι: Τὰ παιδικὰ παιγνίδια ἐν τῇ οἰκίᾳ, αἱ ἀνάγκαι, ἡ ζωὴ τῶν δρώντων ἐν τῇ οἰκογενείᾳ προσώπων, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς καὶ ἀνάγκαι τῶν οἰκιακῶν ζώων, ἀπλᾶ ἔννοιαι γύρω ἀπὸ τὸν χρόνον, μὲ θέμα τὸ ὥρολόγι, ἡ προσαρμογὴ τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὰς καιρικὰς συνθήκας κ.λπ.

Τὸ πρῶτον μέρος ἀναπτύσσεται ἐντὸς 133 σελίδων καὶ τὸ δεύτερον μέρος ἐντὸς 168. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παρατιθεμένων κειμένων ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν τῷ Ἀλφαθηταρίῳ 642 λέξεις, ἐξ ὧν 372 λέξεις ἔχουν χρησιμοποιηθῇ εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου καὶ 270 εἰς τὸ δεύτερον. Τὸ κείμενον τῶν διαφόρων ἐνοτήτων θάινει προοδευτικῶς καὶ δύναται ἡ διδασκαλία ἐκάστης ἐνότητος νὰ γίνῃ ἐφικτὴ ἐντὸς μιᾶς διδακτικῆς ὥρας. Τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ διδαχθῶν ἐντὸς μιᾶς διδακτικῆς ὥρας εἶναι εἰς τὰς σελ.

δας 84, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99. 102.

Ἡ σύνταξις τοῦ βιβλίου, ὡς ἀνεφέρθη, ἐγένετο θάσει τῆς ἀναλυτικοσυνθετικῆς μεθόδου καὶ μὲ πνεῦμα τῆς χρησιμοποίησεως ἐνιαίου Ἀλφαθηταρίου δι' ἀπασαν τὴν Χώραν. Οἱ Συγγραφεῖς προσεπάθησαν νὰ μᾶς δώσουν κείμενα ἀπὸ τὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντα, ἀνάγκας καὶ βιώματα τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως.

Οὗτοι ἐπροχώρησαν εἰς τὸ ἔργον τῶν χρησιμοποιούντες τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὰ ἀπλὰ πρὸς τὰ σύνθετα καὶ ἀπὸ τὰ εὐκόλα πρὸς τὰ δύσκολα. Ἐκτὸς τῆς διδασκαλίας τῶν πρώτων εὐκόλων μικρῶν φωνηέντων καὶ συμφώνων διδάσκουν σχεδὸν μαζὶ εἰς ἐκάστην ἐνότητα καὶ τὰ κεφαλαῖα γράμματα. Ἐπομένως ἡ διάταξις τῆς ὕλης θάινει ἐξελικτικῶς ἐκ τῶν ἀπλῶν λέξεων καὶ φράσεων εἰς τὰς πλέον συνθέτους καὶ πολυπλόκους, ἐκ τῶν εὐκόλων εἰς τὰς δυσκολωτέρας, ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς γνωστὰς ἐννοίας εἰς τὰς ἀγνώστους, ἐκ τῶν ἐννοιῶν τοῦ γνωστοῦ περιβάλλοντος εἰς τὰς ἐννοίας καὶ σκέψεις τοῦ σημερινοῦ καὶ εἰς τὰς τοῦ παρελθόντος. Οὕτω προχωροῦν φυσικῶς καὶ ἀβυσσῶς ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ τοπικοῦ ἰδιώματος καὶ χρώματος πρὸς τὸ Πανελλήνιον κοινὸν γλωσσικὸν συγκρότημα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἀλφαθηταρίου ἔχομεν νὰ διατυπώσωμεν, ὅτι κατεβλήθη προσπάθεια ὑπὸ τῶν Συγγραφέων, ἵνα παρουσιάσῃ συνοχήν, ἐνιασιότητα καὶ ἀλληλουχίαν. Τὸ ἐν κείμενον εἶναι συνδεδεμένον μετὰ τοῦ ἐπομένου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τεσσάρων παίδων μικροαστικῆς οἰκογενείας, ἥτοι: τῆς Ἄννας 7 ἐτῶν, τῆς Ἑλλης 5 ἐτῶν, τῆς Λέλας 3-4 ἐτῶν καὶ τῆς Ριρῆς.

Οὕτω παρατηρεῖται, ὅτι πρωταγωνιστὴς καὶ δρῶν πρόσωπον εἶναι τὸ παιδί τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἡλικίας μὲ τὸν τρόφιμόν μας. Τὸ περιεχόμενον τῶν κειμένων ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν, τὴν δρᾶσιν, τὰ παιγνίδια, τὰς ἀνάγκας κ.λπ. τοῦ παιδιοῦ, διὰ τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ἐνδιαφέρεται ζωηρῶς. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τῶν περισσοτέρων συναδέλφων καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν περισσοτέρων ἐνοτήτων ἐγεννῶντο εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν εὐάρεστα συναισθήματα καὶ παρηκολούθουν ταῦτα μετὰ ἐνδιαφέροντος. Δυνάμεθα δὲ ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι τὸ παρὸν Ἀναγνωστικὸν κατὰ τὸ σύνολον, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὰ διαφέροντα τῶν μαθητῶν, συνε-

πῶς ἐπωφελές καὶ εὐχάριστον.

Ἐν τούτοις παρουσιάζονται ἐκ τῶν παρατιθεμένων κειμένων ἐνότητες μὴ ἀνταποκρινόμεναι εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν μαθητῶν, ὡς καὶ τὰ ἄμεσα διαφέροντα τούτων, ὡς εἰς τὴν σελίδα 53 ἔνθα παρουσιάζεται ὁ Ζήσης ὡς μανάθης, ἐνῶ τοιοῦτοι εἰς τὰ χωρία εἶναι ἀνύπαρκτοι. Εἰς τὴν σελίδα 54 τίθεται ὡς πρότυπος λέξις διὰ διδασκαλίαν «τὸ θυμάρι», τὸ ὁποῖον ὡς παράστασις εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς περισσοτέρους μαθητάς. Ἐπίσης εἰς τὴν σελίδα 62 «ξύλα», δὲν εἶναι γνωστὴ διὰ τοὺς μαθητάς τῶν πόλεων. Προσέτι συναντῶμεν κείμενα ἀνώτερα τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν, ὡς εἰς τὴν σελίδα 40 ἔνθα περιέχεται ὁ ἀριθμὸς 9, ὅστις δὲν θὰ ἔχη εἰσέτι διδαχῇ, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη τεθῇ μικρότερος ἀριθμὸς, ὥστε νὰ διδάσκωνται παραλλήλως πρὸς τὰ κείμενα καὶ ἀνάλογοι ἀριθμοί.

Εἰς τὴν σελίδα 66 ἔνθα ὑπάρχει ἡ ἐνότης «εἰκόνα», εἰς τὸ τέλος τοῦ κειμένου τίθενται αἱ λέξεις «Ἁγίος ὁ Θεός...» καὶ κατόπιν ἀποσιωπητικά, πιθανὸν διὰ νὰ ἀποφύγῃ ὁ Συγγραφεὺς νὰ θέσῃ δύσκολους λέξεις, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν νὰ τεθῇ μία προσευχή. Ἐννοιαί, ὅπως «χαίρεται ὁ πεῦκος τὸ θουνὸ καὶ ἡ ρεματιά τῇ λεύκα».

Δυνάμεθα νὰ ἐξάρωμεν τὰς ἐνότητας 68, 69, 74, 75, 105 (ἰδίᾳ ἡ ἐνότης αὕτη μὲ τὸν παιγνιώδη τρόπον κάνει ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς μαθητάς ἡμῶν, διδάσκουσα μὲ εὐάρεστον τρόπον τὰς ἀριθμητικὰς ἐννοίας καὶ πράξεις). Προσέτι τὰ τιθέμενα γράμματα τῆς Ἀλφαβήτου εἰς τὰς σελίδας 132—133 εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῶν παρὰ τῶν μαθητῶν καὶ πιστεύομεν, ὅτι ἦτο μία παράλειψις ἀπὸ τοῦ προηγούμενου Ἀλφαθητάρion. Ἐχουν τεθῇ ὠραία παραμύθια μὲ διδακτικὸν καὶ ψυχαγωγικὸν σκοπὸν.

Ἐν γένει τὸ περιεχόμενον τῶν κειμένων εἶναι κατάλληλον καὶ ἐπωφελές, σύστοιχον πρὸς τὴν πνευματικὴν βαθμίδα τῶν μαθητῶν. Εἰς τὰς περισσοτέρας ἐνότητας ἀναπτύσσεται πλήρως καὶ ἐπαρκῶς τὸ ἀπαιτούμενον νόημα διὰ τῶν παρατιθεμένων προτάσεων τῶν κειμένων καὶ οὕτω ἐξάγεται εὐκόλως ἡ περιεχομένη ἐννοια.

Η ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀλφαθηταρίου εἶναι ἀπλὴ δημοτικὴ, ἀνευ ἀκροτήτων τῆς καθαρευούσης ἢ τοπικῶν ἰδιωματισμῶν, συμφῶνως πρὸς τὸ Πανελλήνιον γλωσσικὸν αἶσθημα. Ἀκολουθεῖ τῇ Νεοελληνικῇ γραμματικῇ καὶ ὀρθογραφίᾳ. Ἡ γλῶσσι-

κὴ καλλιέργεια ἐπιδίδωκεται κατὰ τὸν συστηματικόν, ὡς καὶ ἡ προαγωγή ταύτης. Αἱ λέξεις ἀποδίδουν πλήρως καὶ σαφῶς τὰς ὑπ' αὐτῶν σημαινομένας ἐννοίας, αἵτινες γίνονται κατανοηταὶ εὐκόλως ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Ἀπὸ τὰς 642 λέξεις, αἵτινες χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παρατιθεμένων κειμένων αἱ περισσότεραι εἶναι οὐσιαστικά συγκεκριμένα, ῥήματα ἐνεργητικά καὶ ἔπονται τ' ἄλλα μέρη τοῦ λόγου, τοῦ ὁποῖου αἱ λέξεις ἀνταποκρίνονται εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα. Αὗται εἶναι ὀλιγοσύλλαβοι καὶ ὡς ἐκ τούτου προσπίπτουν εὐκολώτερον εἰς τὴν ὀπτικήν γωνίαν τοῦ παιδὸς καὶ δύναται ἐπομένως οὗτος ν' ἀναγινώσκη ἐκάστην λέξιν καλύτερον.

Αἱ χρησιμοποιούμεναι λέξεις εἶναι καλλιπεεῖς καὶ ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ ὕφους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ παρατιθέμενα κείμενα εἶναι ὥσάν μικρὰ καλλιτεχνήματα τοῦ λόγου, ἐκτὸς ἐκείνων, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι περισσότερον φροντισμένα καὶ ἐπιμελημένα, οὕτως ὥστε νὰ δημιουργοῦνται, μὲ τὴν ἀπλὴ καὶ μόνον ἀνάγνωσιν τῶν εὐάρεστα συναισθημάτων.

Ἐν γένει, ἡ χρησιμοποιουμένη γλῶσσα, εἶναι ἡ ζωντανὴ Μητρικὴ γλῶσσα τοῦ παιδὸς, ἥτις περικλείει ἀφθαστον μουσικότητα καὶ ἄκρατον λυρισμόν, ἢ ὥσάν φθόγγος ἢ ὥσάν λέξις ἢ ὥσάν ὀλόκληρος ἔκφρασις. Οὕτω ἐκάστη πρότασις ἢ ὁποῖα ἐκφέρεται μὲ λέξεις τῆς δημοτικῆς γλώσσης ὁμιλεῖ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς, πάλλεται καὶ δονεῖται ἡ καρδίᾳ του καὶ ἐγείρεται ὀλόκληρος ὁ συναισθηματικὸς του κόσμος.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΙΣ

Ἐκ πρώτης ὁψεως τὸ Ἀναγνωστικὸν τῆς Πρώτης δὲν ἔχει τὴν πρέπουσαν ἐξωτερικὴν ἐμφάνησιν. Εἶναι ὀγκῶδες, μὲ ἀνεπιτυχῇ θιβλιοδεσίαν καὶ σχεδὸν ἀκαλαίσθητον, ἂν ἤθελεν συγκρίνη τις τὰ παιδικὰ θιβλία τὰ ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν οἰκῶν τότε θὰ ἴδῃ τὴν μεγάλην διαφοράν.

Πάντες γνωρίζομεν πόσῃ χαρὰν καὶ ψυχικὴν συγκίνησιν αἰσθάνεται τὸ παιδί ἀντικρύζοντας ἓνα καθ' ὅλα ἐπιμελημένον, καλλιτεχνικῶς ἐκδοθέν, εἰκονογραφημένον ἐκτυπωθέν μὲ ζωντανὰ καὶ ὠραία χρώματα, πολύχρωμον, παιδικὸν θιβλίον.

Ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς συνθέσεως ἢ εἰκῶν τοῦ ἐξωφύλλου κρίνεται μᾶλλον ὡς ἐπιτυχής. Θὰ ἔπρεπε ὁμῶς νὰ παρουσιάζῃ μεγαλύτεραν ζωηρότητα, κίνησιν

και έκφραστικότητα και το θέμα ταύτης να έχη ληφθή από σκηνήν τής έντονωτέρας παιδικής ζωής του. Τά χρησιμοποιούμενα χρώματα θά έπρεπε να είναι φωτεινότερα μετά σχετικής αναλογίας και αρμονικότητας ως προς την σύνθεσιν και έκτύπωσιν.

Άλλά και ή εικονογράφησις του έσωτερικού του θιβλίου άσκει μεγίστην επίδρασιν επί του ανθρώπου, Ιδια δέ επί του παιδός, και είναι αυτή καταφανής από το ζωηρόν ένδιαφέρον, το όποιον έκδηλώνουν οι μαθηται διά τά εικονογραφημένα θιβλία. Θά πρέπει έπομένως το έσωτερικόν του Άναγνωστικού τής Α' τάξεως να έχη πλουσίαν εικονογράψαι, πολύχρωμον και άνάλογον προς τά παιδικά ένδιαφέροντα.

Έχει αποδειχθή πειραματικώς ότι νου καλλιτεχνική έκφρασις ενός περιεχομένου τέρπει και προκαλεί ένδιαφέρον εις το παιδί. Έχομεν λοιπόν την γνώμην ότι ή ζωγραφική τέχνη πρέπει να προσαρμόζεται προς τάς απαιτήσεις και καλλιτεχνικήν νοοτροπίαν του παιδός, Ιδια δια τους μαθητάς πρώτης και δευτέρας τάξεως, οτινες και κατά τάς ίχνογραφήσεις των και την έρμηνείαν των έκάστοτε εικώνων θέλουν ή τέχνη να προσαρμόζεται προς τάς απαιτήσεις των, έφ' όσον και ως άρχην θέτομεν τό: «Vont eia Aus» ήτοι «ξεκίνησε από το παιδί».

Όλίγον κατ' όλίγον οι μαθηται θά δύνανται προαγόμενοι πνευματικώς να κατανοούν, ν' αναλύουν και να αισθάνωνται καλλιτεχνικήν απόλαυσιν προσθλέποντες εις μίαν ζωγραφικήν εικόνα. Έκαστος παίς φέρει έντός του τάς πρώτας ρίζας του καλαισθητικού συναισθήματος. Η καλλιέργεια αυτού δέν δύναται να επιτευχθή άποτόμως, αλλά συνεχώς και θαθμιαίως ένθαρρύνων και διδάσκων τά διάφορα παιδικά κατασκευάσματα, άσχετως εάν ταύτα είναι τέλεια ή άτελή. Η εικονογράφησις με ζωηρά και κτυπητά χρώματα υποβάλλει και άρτιώνει το κείμενον και ούτω ο μαθητής, δύναται εύχερώς να κατανοή έκάστην ένότητα.

Αι εικόνες του Άλφαθηταρίου θά πρέπει να δημιουργούν εις το παιδί αισιοδοξίαν χαράν, γέλοιο και άπάσας τάς γονίμους εκείνας αξίας, αίτινες θά οδηγήσουν το παιδί ν' άνταπεξέλθη με εύχαρίστησιν τάς αντίξοότητας τής ζωής, θαδίζον προς την πρόοδον και την εύμερίαν. Έπειδή και την αναλυτικοσυνθετικήν μέθοδον με την όποιαν έχει συνταχθή το έν λόγω θιβλίον πρότυπος λέξις, ή φράσις, ήτις θ' αναλυθί και θά συνδεθί πρέπει να θγαίνη από την εικόνα, συνεπώς έκάστη εικών τής ένότητας δέον όπως συντελή

εις την έν λόγω έξαγωγήν.

Αι παρατιθέμεναι εικόνες είναι συνολικώς 199, χωρίζονται δέ εις τρία μέρη:

1. Τρεις είναι εισαγωγικαί ή προφορικοί διδασκαλίας, όπως τάς όνομάζει το Άλφαθητάριον. Δι' αυτών έθίζονται οι μαθηται ν' αναλύουν και να έξαγάγουν το περιεχόμενον έκάστης εικόνας.

2. Υπάρχουν 68 εικόνες εις το πρώτον μέρος του θιβλίου, έξ όν 29 μικραί και 39 δισέλιδοι.

3. 38 εικόνες εις το δεύτερον μέρος, έξ όν 36 μικραί και 2 δισέλιδοι.

Γενικώς αι περισσότεραι εικόνες είναι σαφείς και σύμφωνοι με τάς ως άνω έκτεθείσας άντιλήψεις περί ζωηρότητος, έκφραστικότητας, αισιοδοξίας και χαράς. Αυται έγινοντο υπό του κ. Κ.Π. Γραμματικοπούλου, όστις είναι ειδικός εις τάς εικονογραφήσεις των παιδικών θιβλίων, τυχών δέ και θραβείου εις Διεθνή διαγωνισμόν, ως γνωρίζωμεν, δι' εικονογραφήσεις παιδικών θιβλίων. Έν τούτοις δέν υποδοθηθείται δεόντως το κείμενον ως εις την σελίδα 41, 52, 53, 54, 64, 77 88 ένθα διά των εικώνων δέν απεικονίζεται το περιεχόμενον των κειμένων με παραστατικότητα και σαφήνειαν, άλλ' άνταποκρίνεται μόνον εις μέρος του περιεχομένου. Επίσης ώρισμένοι έκ των εικώνων δέν άνταποκρίνονται εις την άμεσον έμπειρίαν των μαθητών. Εις την σελίδα 36 είναι άμεσον έμπειρίαν των μαθητών. Εις την σελίδα 36 είναι άγνωστος ή εικονιζόμενη χήνα εις τους περισσότερούς μαθητάς. Εις την σελίδα 57 ο εικονιζόμενος ψαράς, ως έντύπωσις, είναι γνωστή μόνον εις τους κατοικούντας εις τά παραθαλάσσια ένω εις εκείνους οτινες κατοικούν εις την στερεάν είναι άγνωστος.

Επίσης εις την σελίδα 102, το εικονιζόμενον τζάκι είναι άγνωστος παράστασις εις τους μαθητάς των πόλεων και πολύ κατάλληλος διά τους μαθητάς των χωρίων. Εις την σελίδα 38, ή εικονιζόμενη χήνα και πάπια δέν ξεχωρίζονται και δημιουργούν σύγχυσιν εις το παιδί. Εις την εικόνα τής 45ης σελίδος, έπρεπε να ύπάρχη ο «Σωτήρης», όστις να φαίνεται ότι πωλεί σύκα. Καθώς και εις την σελίδα 47, έπρεπε να ύπάρχη ή εικών του «Ηλίου», καθ' όσον διά πρώτην φοράν παρουσιάζεται εις το θιβλίον. Επίσης εις την 50ήν σελίδα, έπρεπε να ύπάρχη ή εικών του «Δήμου», αλλά και εις την σελίδα 99ην ή εικονιζόμενη χιών θά έπρεπε να είναι περισσότερον παραστατική. Ινα αυτή προξενή μεγαλύτεραν έντύπωσιν και εις τους μαθητάς εκείνους οτινες ούδώς έχουν άντικρύσει χιόνι.

Έν γενικαίς γραμμαίς αι εικόνες των

σελίδων 15, 52, 92, 107, 108 119, δὲν ἔχουν τὴν ἀρμόζουσαν ζωντάνια καὶ θελκτικότητα. Εἰς τὰς περισσότερας εἰκόνας αἱ γραμμαὶ εἶναι χονδροειδῆς καὶ δὲν εἶναι λεπτὰ καὶ ἀρμονικὰ καὶ δεικνύουν κάπως θεβιασμένην ἐργασίαν, χρειάζεται ἐπιμέλεια καὶ φροντίδα, ὅπως ἀρμόζει διὰ τὸ 'Αλφαθητάριον τῆς Α' τάξεως, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὑπὸ πάντων ὡς τὸ πλέον δύσκολον βιβλίον λόγῳ τῆς ἀπλότητος, εὐκρινείας καὶ σαφηνείας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ διακρίνη τὸ 'Αναγνωστικὸν αὐτό, διότι, ὅτι εἶναι ἀπλὸν εἰς τὴν ἔκφρασιν, εἶναι δύσκολον εἰς τὴν σύλληψιν, σύνδεσιν καὶ ἀνάπτυξιν.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

Ἐπειδὴ εἰς τὸ μέλλον πρόκειται νὰ συνταχθῶν νέα 'Αλφαθητάρια καὶ νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν Νέον 'Αναλυτικὸν 'Ενιαῖον Πρόγραμμα, ἔνθα θὰ ὀρίζεται φυσικὰ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἐνιαΐας συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας, δέον ὅπως τὸ εἰς τὸ μέλλον ἐκδοθησόμενον 'Αλφαθητάριον νὰ ἔχη συνταχθῇ συμφώνως τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνιαΐας συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας, ἔχον ὡς κέντρον τὴν Πατριδογνωσίαν καὶ στενωτέραν Πατρίδα. Θὰ πρέπει ἐπομένως τὰ 'Αναγνωστικά νὰ συντάσσωνται μὲ ὅλην κατὰ περιοχάς. Οὕτω θὰ περιέχη τὰ ἀπαραίτητα γεωγραφικὰ στοιχεῖα, ἦθη καὶ ἔθνη, τὰς παραδόσεις καὶ γενικῶς ὅ,τι ἰδιαίτερον δημιουργεῖ τὸ περιβάλλον ἑνὸς τοῦ ὁποῖου γεννᾶται κινεῖται καὶ ἀναπτύσσεται τὸ παιδί καὶ μὲ τὸ ὁποῖον τρέφει τὴν ψυχὴν καὶ τὰς αἰσθήσεις τοῦ παιδὸς καὶ δὲν δυνάμεθα συνεπῶς ν' ἀγνοήσωμεν τὴν Πατριδογνωστικὴν πραγματικότητα. Ἐφ' ὅσον θέλομεν νὰ εὐρύνωμεν τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τοῦτου, ἡ πατριδογνωσία πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν θάσιν καὶ τὴν ἀφετηρίαν διὰ τὰς περαιτέρω ἐξελίξεις τοῦ παιδός.

Συνεπῶς τὸ 'Αλφαθητάριον διὰ νὰ δύ-

ναται, νὰ ἐκπληροῖ τοὺς ὅρους καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου σχολείου δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀφίσταται τῶν ὡς ἄνω παιδαγωγικῶν καὶ ψυχολογικῶν δεδομένων.

Πρὸς τοῦτο, δέον ὅπως τὸ ἐν χρησιμοποιούμενον σήμερον ὑπὸ τοῦ σχολείου 'Αλφαθητάριον συντάσσεται καὶ ἐκδίδεται εἰς τεύχη, ἵνα οἱ μαθηταὶ τῆς Α' τάξεως χρησιμοποιοῦν αὐτὰ εὐχερέστερον, ἢ βιβλιοδεοῖα καὶ ἡ ἐκτύπωσις γίνεταί καλλιτέρα.

Προσέτι, δημιουργεῖται ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ἐναγωνίως ἀναμένουν νὰ τελειώσουν τὸ πρῶτον τεῦχος διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν μελέτην τοῦ δευτέρου. Θὰ πρέπει εἰς τὸ 'Αναγνωστικὸν τῆς πρώτης τάξεως νὰ περιέχωνται περισσότερα παραμύθια ψυχαγωγικοῦ καὶ διδακτικοῦ περιεχομένου, ὡς καὶ ἀνιγμάτα σύστοιχα μὲ τὴν πνευματικὴν βαθμίδα τοῦ παιδός.

Ἐπίσης οὐσιώδη ρόλον παίζει καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου. Θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐπιτιχημένος καὶ ἐκφραστικός. Νὰ ἀποδίδεται δὲ εἰς ἐν συγκεκριμένον ἀντικείμενον γνωστὸν εἰς τὴν μαθητὴν, διότι ὁ νῦν τίτλος «'Αλφαθητάριον» οὐδεμίαν συγκεκριμένην καὶ εὐχάριστον ἔννοιαν ἀποδίδει.

Οὕτω βαθμιαίως καὶ οὐχὶ ἀλματωδῶς θὰ καλλιεργῆται καὶ θὰ ἐξελλίσσεται γλωσσικῶς ὁ παῖς οὗτος, ἔνθα τὰ μετέπειτα χρησιμοποιούμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωστικά τῶν ἀνωτέρω τάξεων θὰ ἀναπτύσσουν, ἐξελλίσσουν καὶ συμπληρῶνουν τοῦτον γλωσσικῶς, ἀλλὰ καὶ θὰ πλουτίζουν τὸν παραστατικὸν κύκλον τῶν γνώσεών του.

Ἐὰν οἱ ἀρμόδιοι προσέξουν τὰ ὡς ἄνω ἀναφερόμενα, πιστεύομεν, ὅτι θὰ εἶναι τέλεια ἐπωφελῆ καὶ οὕτω φυσικῶς καὶ ἀθιάστως, ἀκόπως καὶ μετ' εὐχαριστήσεως ὁ Ἑλληνόπαις θὰ εἰσάγεται εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὑπερόχου εἰς ἔκφρασιν, μουσικότητα, λυρισμὸν, γλυκύτητα καὶ ἐκφραστικότητα Ἑλληνικῆς γλώσσης.

“ΕΘΙΜΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΖΩΗ,,
Κοινότη. Σισανίου-Βοΐου, Ν. Κοζάνης
Κων. Ν. Μακρή. μετ/ντος δ/λου

Ἡ πραγματεία τοῦ διδασκάλου Κων-
σταντίνου Ν. Μακρῆ «Ἐθιμικὴ Οἰκογενει-
ακὴ ζωὴ» (κοινότητος Σισανίου - Βοΐου
Ν. Κοζάνης) ἀποτελεῖ μίαν ἀξιέπαινον
καὶ φιλότιμον προσπάθειαν πρὸς διάσωσιν
τῶν ἀγνῶν Ἑλληνικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων.
Ἡ λαογραφικὴ αὕτη ἐργασία, ἀποτελου-
μένη ἐξ ἑκατὸν ἐξήκοντα σελίδων καὶ ἐ-
παινεθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἥθη καὶ
ἔθιμα τῆς γενετείρας τοῦ συγγραφέως,
ὅπως ἀκριβῶς σώζονται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ
λαοῦ. Ἀρχίζει μὲ ἓνα ἱστορικὸν σημείω-
μα τῆς ἀρχαίας πόλεως Σισανίου καὶ ἄ-
φου δίδει μὲ γλαφυρότητα καὶ ἀκρίβειαν
τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ πατρίδος,
προχωρεῖ εἰς τὴν ταξινόμησιν καὶ ἀφήγη-
σιν τῶν ἐθίμων τῆς πατρίδος του. Χαρα-
κτηριστικὸν εἶναι ὅτι καλύπτει καὶ τὰς
τρεῖς φάσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου: τὴν
γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον. Ἀ-
φηγεῖται ἐμμέσως τὰ ἔθιμα τοῦ τοκετοῦ
καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, τὰ ἥθη καὶ ἔθι-
μα τοῦ γάμου καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ θανάτου.

Ἡ παράθεσις ὅλου αὐτοῦ τοῦ λαογρα-
φικοῦ ὕλικου ἀποτελεῖ τὸ προσφορώτε-
ρον μέσον νὰ προσεγγίσουμε τὴν λαϊκὴν
ψυχὴν εἰς ὅλας τὰς ὑποχρεώσεις. Ἰ-
σως ὁ συγγραφεὺς δὲν προχωρεῖ θαύ-
τερον καὶ δὲν ἀναζητᾷ τις ρίζες τῆς ἀρ-
χικῆς προελεύσεως, δὲν κάμνει μίαν ἐρ-
μηνευτικὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ μόνον ἡ
διάσωσις τόσοσιν σημαντικοῦ λαογραφικοῦ
θησαυροῦ, ὅπως αἱ παραδόσεις, τὰ ἥθη
καὶ ἔθιμα ἐνὸς μικροῦ κομματιοῦ τῆς πα-
τρίδος μας ἀποτελοῦν πηγὴν ἀληθινῆς ἀ-
νανεώσεως καὶ δημιουργίας εἰς τὸν τομέα
τοῦ ἐθνικοῦ μας λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ ὅλον βιβλίον διακρίνεται διὰ τὸ γλα-
φυρόν του ὕφος καὶ τὴν γλωσσικὴν σαφή-
νειαν. Ἡ δὲ προσπάθεια τοῦ συγγραφέ-
ως εἶναι ἀξία πολλοῦ ἐπαινοῦ καὶ εὐχῆς
ἔργον θὰ ἦτο νὰ εὕρῃ μιμητὰς καὶ μάλι-
στα μεταξὺ τῶν συναδέλφων του διδα-
σκάλων, οἱ ὅποιοι θὰ συμβάλλουν διὰ τῆς
ἰδικῆς των προσφορᾶς εἰς τὴν διάσωσιν
ἀπὸ τὸν παμφάγον χρόνον τοῦ ἐξαφανι-
σμοῦ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα διε-
τηρήθησαν ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὴν ζωὴν τοῦ
λαοῦ μας. Τὸ ἀνωτέρω βιβλίον τοῦ διδα-
σκάου Κων)νου Ν. Μακρῆ ἀποτελεῖ μί-
αν προσφορὰν ὅχι ἀπλὴν εἰς τὸν τομέα
τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τοῦ τόπου μας καὶ
δείχνει τὸ δημιουργικὸν λαογραφικὸν τα-
λέντον τοῦ συγγραφέως.

ΣΟΚΡΑΤΗΣ Ι. ΠΑΝΤΟΥΛΑΣ
Καθηγητῆς - Φιλολόγος

“ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ Ἡ ΜΟΙΡΑ,,
Κώστα Δ. Κονταξῆ δ/λου
Β' Περιφερείας Ἀγρινίου

«Τὰ σπιτία πού εἶχα μοῦ τὰ πήραν.
Ἔτυχε νὰ ἔναι τὰ χρόνια δίσεχτα»
πολέμοι, χαλασμοὶ ξενιτεμοί...».

(Γ. Σεφέρης «Κίχλη»)

Ὑπάρχει ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Σολωμοῦ,
τὸ ὁποῖον λέγει: «Ἐδῶ ἦταν ἓνας ἀνθρώ-
πος κι ἐκεῖ ἦταν ἓνας τόπος». Τὸ ἐπίγραμ-
μα τοῦτο, διὰ νὰ προσομοιωθῇ μὲ τὸν
συγγραφέα τοῦ ὡς ἀνω βιβλίου, ἔπρεπε
νὰ λέγῃ: Ἐδῶ ἦταν ἓνας ἀνθρώπος κι
ἀκριβῶς ἐδῶ ἦταν ἓνας τόπος. Πράγμα-
τι ὁ κ. Κ. Κονταξῆς, ὑπηρετῶν εἰς ἓνα
προσφυγικὸν χωρίον τοῦ Ἀγρινίου, τὸ
Μπαμπαλιό, συνεδέθη, συνέζησε καὶ συνε-
ταυτίσθη μὲ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγμα-
τα τῶν ἐκεῖ προσφύγων τόσοσιν, ὥστε τὸ
ὑπὸ τὸν τίτλον «ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ Ἡ
ΜΟΙΡΑ» βιβλίον του εἶναι τὸ φυσικὸν ἐ-
πακόλουθον τῆς ταυτίσεως τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τοῦ τόπου.

Ἡ ὅλη ἐργασία διαιρεῖται εἰς τρία μέ-
ρη. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος διμυλεῖ περὶ τοῦ
ἱστορικοῦ ρόλου τοῦ Πόντου, τῆς ριζώσε-
ως (ἐγκαταστάσεως) καὶ ἀπορριζώσεως
(ξεριζωμοῦ) τοῦ χωρίου Κεπέκκλησε
τοῦ Πόντου, ἀπ' ὅπου μετώκησαν οἱ ση-
μερινοὶ κάτοικοι τοῦ Μπαμπαλιοῦ Αἰτω-
λοακαρνανίας. Εἰς τὸ 2ον μέρος περιγρά-
φονται τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς Κεπέ-
κλησε Πόντου, τονίζεται ἡ γραφικότης
των καὶ ἐπισημαίνεται ἡ νόθευσις των διὰ
τῆς εἰσαγωγῆς νεοτρόπων καὶ ξενοτρό-
πων στοιχείων. Εἰς τὸ τρίτον καὶ τελευ-
ταῖον μέρος παρατίθεται ἡ πνευματικὴ
δημιουργία τῆς Κεπέκλησε Πόντου καὶ
τοῦ Μπαμπαλιοῦ Αἰτωλοακαρνανίας.

* Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ περίσσεια πη-
γαίων λαϊκῶν ἑλληνοχριστιανικῶν παρα-
δόσεων ἐπιτυγχάνει αὐτοσυνειδησιν φυ-
λετικὴν, πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν. Τοιο-
υτρόπως ὁρῶμενον τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον
τοῦ κ. Κ. Κονταξῆ ἀποτελεῖ εὐπρόσδε-
κτον μέλος εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῆς
Λαογραφίας καὶ δὴ εἰς τὴν Ποντιακὴν τοι-
αύτην. Ἀκόμη προτρέπει εἰς μίμησιν διὰ
τὴν συλλογὴν καὶ διατήρησιν τῆς πνευμα-
τικῆς κληρονομίας τοῦ λαοῦ μας καὶ τέ-
λος ἀποτελεῖ ὁδηγὸν συντάξεως λαογρα-
φικῆς μελέτης. Τὸ μόνον ἄσχημον τοῦ βι-
βλίου εἶναι τὸ ὅτι μᾶς ἐνθυμίζει «οἰκεῖα
κακά» δηλ. τὸ προσφυγικὸν πρόβλημα τὸ
ὁποῖον δυστυχῶς καὶ σήμερον (ΚΥ-
ΠΡΟΣ) μαστίζει τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος.
Ἀλλὰ, ὡς λέγει ὁ ΣΑΝΤΑΓΥΑΝΑ, «ὁ-
σοι δὲν ἐνθυμοῦνται τὸ παρελθὸν εἶναι ὑ-
ποχρεωμένοι νὰ τὸ ζήσουν ἐκ νέου».

ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ
Δ)λος Πεντατίου Κερκύρας